

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПУСТОВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.21

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА СПОСОБИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н. О. Пустова

Науковий керівник – Марін Олександр Костянтинович, кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Пустова Н.О. Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню проблематики декриміналізації діянь у кримінальному праві України. У роботі здійснено теоретичні узагальнення та запропоновано способи розв'язання спірних питань у доктрині кримінального права і практиці його застосування. Виокремлено низку питань, що є достатньо дослідженими; питання, які є дискусійними, а відтак потребують подальших досліджень; а також проблеми, які є малодослідженими чи не досліджувалися взагалі і розв'язання яких матиме вагоме теоретичне і практичне значення.

Дисертація складається з трьох розділів.

У першому розділі розкрито загальні засади дослідження декриміналізації у кримінальному праві України. З'ясовано, що декриміналізація, як один із основних методів реалізації кримінально-правової політики держави, має бути соціально зумовленою, базуватися на засадах наукової обґрунтованості, врахуванні громадської думки, пріоритету суспільних інтересів, прогнозованості, легітимності та доцільності. Недотримання хоча б однієї з перерахованих ознак має наслідком відсутність ефективності кримінальної політики та її нездатність досягати поставленої мети і реалізовувати заплановані завдання.

Політична кон'юнктура була, є і буде головним імпульсом для внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації. Поява та розвиток нових суспільно-економічних, політичних, культурних та інших

відносин унаслідок реформування сфер життєдіяльності суспільства та науково-технічного прогресу сприяють модернізації кримінального закону.

Скасування кримінально-правової заборони повинно максимально відповідати реальним потребам суспільства у кримінально-правовому регулюванні, адже поспішність прийняття змін до кримінального закону призводить як до порушення системності побудови окремих складів кримінальних правопорушень, так і Кримінального кодексу України загалом.

Проаналізовано закони України та Пояснювальні записки до відповідних законопроектів, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України у контексті декриміналізації. Встановлено, що причинами виключення кримінально-правових норм із кримінального закону є: потреби удосконалення практики протидії злочинності; виконання міжнародно-правових зобов'язань України; втрата діянням суспільної безпеки; юридико-технічні причини; врахування принципу верховенства права.

Робоча група з питань розвитку кримінального права розробляє концепцію реформування Кримінального кодексу України 2001 року. З'ясовано, що основною тенденцією цієї концепції, втіленої у проєкт нового Кримінального кодексу України, є уніфікація кримінальної відповідальності.

Удосконалено науковий підхід, згідно з яким виключення із кримінального закону спеціальної норми за наявності загальної норми свідчить не про декриміналізацію діяння, а про уніфікацію кримінальної відповідальності.

Кримінальний закон, як і будь-який інший закон, може бути визнаний неконституційним. Такий закон втрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про його неконституційність, якщо інше не встановлено у цьому ж рішенні, але не раніше дня його ухвалення.

Рішення органу конституційної юрисдикції мають пряму дію, їхнє застосування не вимагає прийняття окремого закону. Тому для виключення статті Кримінального кодексу України, яка визнана Конституційним Судом

України неконституційною, не потрібно приймати окремий закон, щоб виконати таке рішення. Однак постановлення рішення Конституційним Судом України щодо декриміналізації певного діяння не означає, що таке чи подібне суспільно небезпечне діяння неможливо буде криміналізувати у майбутньому.

У другому розділі розглянуто теоретичні основи декриміналізації у кримінальному праві України. Розкрито поняття та чинники декриміналізації, виокремлено підстави та принципи декриміналізації діянь у кримінальному праві України.

Удосконалено визначення поняття декриміналізації, яке слід розуміти як процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної безпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних.

Для правильного скасування кримінально-правової норми потрібно виокремлювати підстави та принципи декриміналізації. На відміну від раніше висловлених позицій, доведено доцільність виділяти підстави і принципи декриміналізації як найбільш уживані чинники декриміналізації; проведено їхнє розмежування.

Зазначено, що підстави декриміналізації є зворотними до підстав криміналізації; запропоновано їхню класифікацію. Підстави декриміналізації поділяються на основні і додаткові.

Основними підставами декриміналізації є зникнення суспільної безпеки діяння; ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами, тобто відсутність соціальної, політичної, економічної або правової потреби. Додатковими вважаємо соціально-економічні та соціально-психологічні підстави декриміналізації.

Для констатації підстави декриміналізації діяння необхідно, щоб одночасно були дві основні підстави декриміналізації та хоча б одна

додаткова. Таким чином, підстави декриміналізації відображають внутрішню сторону цього явища.

Принципи декриміналізації – критерії та правила, за допомогою яких оцінюють наскільки допустимо та доцільно скасовувати кримінально-правову норму.

Сформульовано правило, відповідно до якого декриміналізація повинна здійснюватися на основі всіх принципів декриміналізації в сукупності. Розроблено систему принципів декриміналізації діянь, до якої входять дві основні групи: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації, які поділяються на дві підгрупи: загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування) і кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалін у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії).

У третьому розділі обґрунтовано значення способів декриміналізації у кримінальному праві України. Удосконалено наукові напрацювання щодо способів декриміналізації у кримінальному праві України.

Визначено перелік способів, за допомогою яких здійснюється декриміналізація діянь, зокрема, такі способи поділяються на дві групи: зміна Загальної частини Кримінального кодексу України та зміна Особливої частини Кримінального кодексу України (виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається з декількох частин, в яких описано прості склади

кримінального правопорушення; використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття; виключення окремої норми із Особливої частини Кримінального кодексу України; звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення; виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення; виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини Кримінального кодексу України; зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення).

Ключові слова: декриміналізація, динаміка кримінального права, конституційна декриміналізація, криміналізація, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, кримінальний закон, кримінально-правова політика, кримінально-правове регулювання, підстави декриміналізації, принципи декриміналізації, скасування кримінально-правових норм, способи декриміналізації, суспільно небезпечне діяння, якість кримінального закону.

SUMMARY

Pustova N. O. Concepts, grounds and methods of decriminalization in the criminal law of Ukraine. Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2023.

The dissertation deals with the comprehensive study of decriminalizing acts in Ukraine's criminal law. Theoretical generalizations are made, and methods of solving controversial issues in the criminal law doctrine and its application practice are offered. The author elucidates several issues that have been sufficiently studied, issues that are debatable and therefore require further research and problems that could be better researched or have not been studied at all, the solution of which will be of significant theoretical and practical importance.

The dissertation consists of three chapters.

The first chapter is devoted to the general principles of studying decriminalization in Ukraine's criminal law. It is noted that decriminalization as one of the main methods of implementing the state's criminal law policy should be socially determined, based on the principles of scientific validity, consideration of public opinion, priority of public interests, predictability, legality and expediency. Failure to observe at least one of the listed features results in the lack of effectiveness of the criminal policy and its inability to achieve the set objectives and to implement planned tasks.

The author proves that the political situation was, is, and will be the main impetus for changes to Ukraine's criminal law in the context of decriminalization. The emergence and development of new socio-economic, political, cultural and other relations because of reforming various spheres of society's life and scientific and technological progress contribute to the modernization of criminal law.

The abolition of criminal prohibition should meet the real needs of society in criminal law regulation as much as possible because the haste to adopt changes to

the criminal law leads to both a violation of the systematic construction of particular categories of criminal offences and the Criminal Code of Ukraine in general.

The laws of Ukraine and Explanatory Notes to the relevant draft laws of Ukraine, which were adopted during 2003-2023 and amended the Criminal Code of Ukraine in the context of decriminalization, are analyzed. It is established that the reasons for the exclusion of criminal law norms from the criminal law are the need to improve the practice of combating crime, fulfilment of Ukraine's international legal obligations, loss of public danger of act, legal and technical reasons, taking into account the principle of the rule of law.

The working group on criminal law development elaborates on reforming the Criminal Code of Ukraine, dated 2001. The primary trend of this concept, embodied in the new Criminal Code of Ukraine project, is the unification of criminal liability.

The scientific approach is improved, according to which the exclusion of a special norm from the criminal law in the presence of a general norm indicates not the decriminalization of the act but the unification of criminal liability.

The criminal law, like any other law, can be found unconstitutional. Such a law shall only be valid from the date of adoption by the Constitutional Court of Ukraine of a decision on its unconstitutionality if otherwise established in the same decision, but not before the day of its adoption.

Decisions of the body of constitutional jurisdiction have a direct effect; their application does not require adopting a separate law. Therefore, to exclude an article of the Criminal Code of Ukraine, which was recognized as unconstitutional by the Constitutional Court of Ukraine, it is unnecessary to adopt a separate law to implement such a decision. However, the Constitutional Court of Ukraine's decision regarding decriminalizing a particular act does not mean that such or a similar socially dangerous act will not be criminalized in future.

The second chapter discusses the theoretical foundations of decriminalization in Ukraine's criminal law. The concept and factors of decriminalization are revealed, and the grounds and principles of decriminalizing acts in Ukraine's criminal law are distinguished.

The definition of the concept of decriminalization is improved, which should be understood as the process of the legislative body establishing the loss of the necessity, admissibility and (or) expediency of criminal liability for any act (action or omission) that has ceased to have a sufficient level of social danger, and fixing the results of such a process – exclusion of such an act from the category of criminal offences.

For the correct abolition of criminal norms, it is necessary to distinguish the grounds and principles of decriminalization. In contrast to the previously expressed positions, the expediency of highlighting the grounds and principles of decriminalization as the most used factors of decriminalization is proved. Their delimitation is carried out.

It is established that the grounds for decriminalization are the reverse of the grounds for criminalization; their classification is proposed. Grounds for decriminalization are divided into primary and additional.

The primary grounds for decriminalization are the disappearance of the social danger of the act and the effectiveness and possibility of combating the act by non-criminal means, that is, the absence of social, political, economic, or legal need. The socio-economic and socio-psychological grounds are considered additional ones for decriminalization.

To determine the grounds for decriminalizing an act, two primary grounds for decriminalization must exist simultaneously and at least one additional one. Thus, the grounds for decriminalization reflect the internal side of this phenomenon.

The principles of decriminalization are criteria and rules used to assess how admissible and reasonable it is to abolish criminal norms.

A rule is formulated according to which decriminalization should be carried out based on all principles of decriminalization. A system of principles of decriminalization of acts is determined; it includes two main groups: social and socio-psychological principles of decriminalization (principle of disappearance of social danger, principle of proportionality of positive and negative consequences of decriminalization, principle of criminal and political adequacy of decriminalization)

and systemic and legal principles of decriminalization, which are divided into two subgroups: general law systemic principles (the principle of constitutional adequacy, the principle of systemic legal inconsistency, the principle of international legal necessity and admissibility, the principle of procedural impossibility and impracticality of prosecution) and criminal law systemic principles (the principle of the absence of gaps in the criminal law, the principle of certainty and unity of terminology, the principle of correct decriminalization of the act, the principle of economy of repression).

The third chapter substantiates the importance of decriminalization methods in Ukraine's criminal law. Scientific research on determining methods of decriminalization in Ukraine's criminal law is improved.

A list of methods by which acts are decriminalized is defined; in particular, such methods are divided into two groups: changing the General part of the Criminal Code of Ukraine and changing the Special part of the Criminal Code of Ukraine (exclusion of the article that provides for the simple composition of a criminal offence or the part of the article that provides for the simple composition of a criminal offence, in case when one article consists of several parts, which describe the simple components of a criminal offence; the use in the disposition of the article of terms denoting narrower concepts; exclusion of a separate norm from the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; narrowing of at least one element of the composition of the criminal offence; exclusion of the part of the article that provides for a qualified or exceptionally qualified component of a criminal offence; exclusion of any features and consequences of separate components of criminal offences, in particular by making changes to the footnote of the article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; changing the composition of a criminal offence by eliminating alternative features of the composition of a criminal offence).

Keywords: decriminalization, dynamics of criminal law, constitutional decriminalization, criminalization, criminal liability, criminal offence, criminal laws, criminal law policy, criminal law regulation, grounds of decriminalization,

principles of decriminalization, abolition of criminal norms, methods of decriminalization, socially dangerous action, quality of criminal law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Пустова Н. О. Принципи декриміналізації кримінально-правових заборон. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Том 65. С. 278–282. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.51>
2. Пустова Н. О. Поняття та сутність декриміналізації. *Публічне право*. 2021. № 4 (44). С. 57–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-44-6>
3. Пустова Н. О. Декриміналізація кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 297–302. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.68>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

4. Пустова Н. О. Вплив декриміналізації суспільних відносин на ефективність правового регулювання у сфері економіки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 1. Рр. 123–128.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Pustova Nataliia. Decriminalization in criminal law of Ukraine. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 09 квіт. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 108–110.
6. Пустова Н. О. Загальний огляд підстав декриміналізації. *Legal sciences: research and European innovations: conference proceedings of international scientific and practical conference* (Czestochowa, Apr. 23–24, 2021). Czestochowa: Baltija Publishing, 2021. Pp. 213–216. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-55>
7. Пустова Н. О. Основні принципи декриміналізації. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 черв. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 222–226.
8. Пустова Н. О. Адміністративна преюдиція як правовий інструмент криміналізації і декриміналізації правопорушень. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудн. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 99–102.
9. Пустова Н. О. Декриміналізація як тенденція розвитку Особливої частини кримінального закону в Україні. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, 28–29 груд. 2022 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 435–438. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-117>
10. Pustova Nataliia. Goals and methods of decriminalization. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 30 берез. 2023 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2023. С. 118–119.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	24
1.1 Місце декриміналізації у кримінально-правовій політиці України....	24
1.2 Практика внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації	42
1.3 Значення рішень Конституційного Суду України в контексті декриміналізації	64
Висновки до Розділу 1	86
РОЗДІЛ 2	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	88
2.1 Поняття та чинники декриміналізації у кримінальному праві України	88
2.2 Підстави декриміналізації у кримінальному праві України	118
2.3 Принципи декриміналізації у кримінальному праві України.....	145
Висновки до Розділу 2	174
РОЗДІЛ 3	
СПОСОБИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	177
3.1 Значення способів декриміналізації у кримінальному праві України....	177
3.2 Зміна змісту та форми кримінального закону як способи декриміналізації	181
Висновки до Розділу 3	193
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ.....	234

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основними методами реалізації кримінально-правової політики є: криміналізація і декриміналізація, пеналізація і депеналізація, диференціація та уніфікація кримінальної відповідальності, гуманізація і лібералізація.

Станом на сьогодні питанням декриміналізації діянь у галузі кримінального права приділено небагато уваги. Дослідження криміналізації як діаметрально протилежного явища до декриміналізації становлять більшість у контексті аналізу проблем вчення про кримінально-правову політику та кримінальний закон. Проблеми ж декриміналізації переважно в них не розглядалися, а якщо і розглядалися, то побіжно.

Попри те, що соціальна обумовленість існування певного кримінально протиправного діяння обговорювалася у наукових колах, не виділено перелік підстав для скасування кримінальної відповідальності. Крім того, для забезпечення процесу обґрунтованого виключення кримінальної заборони із тексту Кримінального кодексу України потрібно керуватися чіткими та зрозумілими правилами.

У джерелах кримінального права по-різному трактують поняття декриміналізації, підстави декриміналізації плутають з її принципами та іншими чинниками, не визначений перелік способів декриміналізації, а це призводить до необґрунтованої декриміналізації.

Коли кримінальний закон стає надзвичайно «перевантаженим», а сфера кримінально-правової заборони не виправдано розширеною, то це є первинними ознаками можливості проведення декриміналізації діянь та звуження сфери кримінально-правового регулювання.

За допомогою декриміналізації можливо виправити раніше допущену законодавцем помилку, наприклад, у тому випадку, коли певне кримінально протиправне діяння було необґрунтовано криміналізоване, або довести те, що внаслідок змін у суспільному житті чи інших обставин діяння більше не

відповідає ознакам кримінального правопорушення.

Декриміналізація є зумовленою різними причинами, які охоплюють такі: потреби удосконалення практики протидії злочинності; виконання міжнародно-правових зобов'язань України; втрата діянням суспільної небезпеки; юридико-технічні причини; урахування принципу верховенства права.

Кримінальний кодекс України змінювався переважно під гаслами лібералізації та гуманізації кримінального закону, внаслідок чого, поміж іншим, були декриміналізовані певні діяння, а тому є нагальна потреба у дослідженні декриміналізації для розвитку науки кримінального права України.

Вирішення проблематики декриміналізації повинно бути у спільній компетенції вчених-правознавців та юристів-практиків, а щоб кримінально-правова норма впливала на поведінку суспільства слід з'ясовувати чи відповідає вона або соціально-психологічним, або соціально-економічним підставам декриміналізації.

Результатом процесу декриміналізації є скасування кримінально-правової заборони тих діянь, які втратили свою суспільну небезпеку, та які підпадають під дію адміністративного, цивільного, податкового чи іншого права.

В українській доктрині кримінального права багато уваги приділено декриміналізації у контексті загальних досліджень методів реалізації кримінально-правової політики.

Теоретичну основу цієї дисертації складають праці таких провідних учених-юристів, як: Д. О. Балобанова, В. І. Борисов, Л. П. Брич, І. Б. Газдайка-Василишин, В. О. Гацелюк, В. В. Голіна, Н. О. Гуторова, О. І. Денькович, О. О. Дудоров, І. В. Козич, М. Й. Коржанський, І. В. Красницький, О. К. Марін, М. І. Мельник, А. А. Митрофанов, В. О. Навроцький, О. Ф. Пасека, Є. О. Письменський, Т. І. Созанський, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Г. З. Яремко та інші.

Їхні наукові праці є вагомим внеском у розробку означеної проблематики. Водночас слід визнати, що осмисленню поняття декриміналізації, її підстав, принципів та способів у спеціалізованій літературі приділено недостатньо уваги. Автори у контексті задекларованої тематики торкаються лише загальних питань декриміналізації у кримінальному праві України і здебільшого розглядають декриміналізацію крізь призму криміналізації, або ж вивчають її поверхнево – у межах розгляду інших питань.

Наведена вище інформація підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2018–2021 рр. (номер державної реєстрації 0118U005374); «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2021–2024 рр. (номер державної реєстрації 0121U113930).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 04 листопада 2020 року № 4).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є вивчення поняття, підстав, принципів і способів декриміналізації у кримінальному праві України, розробка науково обґрунтованих положень та формулювання науково виважених висновків щодо розв'язання як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних із процесом декриміналізації в українському кримінальному праві.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі *завдання*:

– з'ясувати місце декриміналізації у кримінально-правовій політиці України;

- проаналізувати практику внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації;
- проаналізувати рішення Конституційного Суду України в контексті декриміналізації;
- розкрити поняття декриміналізації, сформулювати авторське визначення поняття декриміналізації;
- встановити співвідношення декриміналізації з іншими методами реалізації кримінально-правової політики: криміналізацією, пеналізацією та депеналізацією;
- виокремити види чинників декриміналізації діянь та на їх основі виділити найбільш вживані;
- визначити підстави декриміналізації у кримінальному праві України, запропонувати їхню класифікацію та розкрити їхній зміст;
- розробити систему принципів декриміналізації діянь у кримінальному праві України та охарактеризувати їх;
- узагальнити підходи до визначення способів декриміналізації у кримінальному праві України;
- навести перелік способів, за допомогою яких здійснюється декриміналізація діянь у кримінальному праві України.

Об'єкт дослідження – комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку із декриміналізацією у кримінальному праві України.

Предмет дослідження – поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети і завдань дисертації, а також її об'єкта і предмета. Під час підготовки дисертації застосовувалося поєднання загальнонаукових і спеціальних методів дослідження правових явищ. Комплексний підхід використано для розгляду як соціального контексту, так і юридичної форми проблеми.

Головним методом дослідження став *діалектичний метод*, який дав змогу розглянути явище декриміналізації у розвитку та взаємозв'язку, єдності

та суперечностях із суміжними інститутами – криміналізацією, пеналізацією, депеналізацією, а також із соціальними процесами (відносинами), сутністю держави та продемонструвати вплив декриміналізації на ці процеси (усі розділи). За допомогою *історико-правового методу* досліджено практику внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації, вивчено історичні передумови появи та поширення декриміналізації діянь, а також динаміку розвитку процесу декриміналізації в Україні (підрозділи 1.2, 1.3, 3.2). Застосовано *формально-догматичний метод* – задля вивчення декриміналізації як явища поза його зв'язком з іншими соціальними явищами, тобто зосереджено увагу на його внутрішніх, сутнісних властивостях, характеристиках та ознаках, а також під час формулювання дефініції поняття декриміналізації (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Метод аналізу та синтезу* використано для опрацювання наукової літератури з метою формулювання авторського визначення поняття «декриміналізація» (підрозділ 2.1). *Системний метод* – у процесі комплексного дослідження декриміналізації як системи, з метою цілісного дослідження об'єкта та визначення місця декриміналізації у кримінально-правовій політиці України (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). *Індуктивний і дедуктивний методи* використано із метою поглиблення понятійного апарату (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3), а *метод узагальнення* – під час формулювання висновків і пропозицій (усі розділи). *Соціологічний метод* – для аналізу документів під час вивчення предмета дослідження (усі розділи), *формально-логічний метод* – з метою дослідження формально-логічних основ співвідношення між такими поняттями: критерій, передумова, підстава, привід, принципи, причина, умова, чинник декриміналізації діянь, та інші (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1, 3.2). Для дослідження матеріалів судової практики у підрозділі 1.3 використано *метод документального аналізу*. *Статистичний метод* застосовано для аналізу емпіричної інформації щодо теми дослідження (усі розділи).

Застосування зазначених методів дозволило всебічно дослідити обрану проблему, систематизувати емпіричні дані й одержати обґрунтовані теоретичні результати.

Емпірична база дослідження охоплює інформацію, отриману внаслідок вивчення та узагальнення Законів України та Пояснювальних записок до відповідних проєктів Законів України, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України в контексті декриміналізації (всього 18 Законів України); аналізу матеріалів практики Конституційного Суду України, постановлених протягом 2019-2020 років, проблематика яких тісно пов'язана із питаннями декриміналізації діянь, зокрема охарактеризовано 3 рішення органу конституційної юрисдикції із окремими думками до них; тексту проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 14 жовтня 2023 року.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першою ґрунтовною та методичною роботою, присвяченою темі декриміналізації в українському кримінальному праві. Основні елементи наукової новизни дисертації, що виносяться на захист, відображені в таких положеннях:

вперше:

1) на підставі аналізу законів України та Пояснювальних записок до відповідних законопроєктів, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України у контексті декриміналізації, встановлено, що причинами виключення кримінально-правових норм із кримінального закону є: потреби вдосконалення практики протидії злочинності; виконання міжнародно-правових зобов'язань України; втрата діянням суспільної безпеки; юридико-технічні причини; врахування принципу верховенства права;

2) констатовано, що підстави декриміналізації є зворотними до підстав криміналізації; запропоновано їхню класифікацію, зокрема підстави декриміналізації поділено на основні (зникнення суспільної безпеки діяння;

ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами) та додаткові підстави (соціально-економічні та соціально-психологічні підстави);

3) розроблено систему принципів декриміналізації діянь, до якої входять дві основні групи: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації, які поділяються на дві підгрупи: загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування) і кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалін у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії);

4) сформульовано правило, відповідно до якого декриміналізація повинна здійснюватися на основі всіх принципів декриміналізації в сукупності;

5) на підставі аналізу проєкту нового КК України зроблено висновок, що основною тенденцією концепції реформування КК України 2001 року є уніфікація кримінальної відповідальності;

удосконалено:

6) визначення поняття декриміналізації, яке слід розуміти як процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних;

7) науковий підхід, згідно з яким виключення із кримінального

закону спеціальної норми за наявності загальної норми свідчить не про декриміналізацію діяння, а про уніфікацію кримінальної відповідальності;

8) розуміння того, що постановлення рішення Конституційним Судом України щодо декриміналізації певного діяння не означає, що таке чи подібне суспільно небезпечне діяння неможливо буде криміналізувати у майбутньому;

набули подальшого розвитку:

9) вчення про місце декриміналізації у системі методів реалізації кримінально-правової політики України, зокрема декриміналізація як спосіб усунення раніше вчинених законодавчих помилок тоді буде ефективним методом реалізації такої політики, коли володітиме такими ознаками, як соціальна зумовленість, наукова обґрунтованість, пріоритетність суспільних інтересів, прогнозованість, легітимність, доцільність;

10) на відміну від раніше висловлених позицій, доведено доцільність виділяти підстави і принципи декриміналізації як найбільш вживані чинники декриміналізації; проведено їхнє розмежування;

11) наукові напрацювання щодо визначення способів декриміналізації у кримінальному праві України; визначено перелік способів, за допомогою яких здійснюється декриміналізація діянь, зокрема такі способи поділяються на дві групи: зміна Загальної частини КК України та зміна Особливої частини КК України (виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається із декількох частин, в яких описано прості склади кримінального правопорушення; використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття; виключення окремої норми із Особливої частини КК України; звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення; виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення; виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних

правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України; зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення).

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Сформульовані і викладені в дисертації науково обґрунтовані положення і висновки мають науково-теоретичну і практичну цінність, можуть бути використані у:

- *правотворчій діяльності* – для належного правового обґрунтування змін та доповнень до Кримінального кодексу України в контексті декриміналізації;

- *правозастосовній діяльності* – для розв’язання компетентними органами питань щодо кримінально-правової кваліфікації у разі скасування певної кримінально-правової заборони під час проведення досудового розслідування і судового розгляду;

- *науково-дослідній діяльності* – для наступного дослідження явища декриміналізації у кримінальному праві;

- *освітньому процесі* – для підготовки навчальних посібників і методичної літератури та викладання кримінально-правових дисциплін, а саме: «Кримінальне право», «Теорія кримінально-правової кваліфікації» та «Кримінально-правова кваліфікація», а також спецкурсів для здобувачів освіти зі спеціальності 081 Право (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес ЛьвДУВС № 80 від 07.09.2023).

Апробація матеріалів дисертації. Результати наукового дослідження оприлюднено на таких науково-практичних заходах: науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 09 квітня 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: дослідження та європейські інновації» (м. Ченстохова, 23–24 квітня 2021 р.); науковому семінарі «Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики» (м. Львів, 25 червня 2021 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції

«Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 10 грудня 2021 р.); XV міжнародній науково-практичній конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 30 березня 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у десяти наукових працях. Серед них три статті, опубліковані в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України фаховими науковими виданнями з правових наук категорії «Б»; одна стаття – в міжнародному науковому журналі, шість тез доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків. Повний обсяг дисертації становить 270 сторінок, із яких 186 сторінок – основний текст, 34 сторінки – список використаних джерел (288 найменувань), чотири додатки на 37 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

1.1 Місце декриміналізації у кримінально-правовій політиці України

Кримінально-правова політика спрямована на розроблення і вжиття заходів щодо вдосконалення як кримінального законодавства, так і практики його застосування. До того ж ефективність та належність застосування забороняючих кримінально-правових норм передусім залежить від кримінально-правової політики держави.

Кримінальна політика України складається із системи принципів, політичних та політико-правових розпоряджень, програм, які втілюються державою та громадянським суспільством для боротьби зі злочинністю, ресоціалізації кримінальних правопорушників і гарантування особистої, суспільної і національної безпеки.

Окрім того, кримінальна політика України охоплює національні та міжнародні акти у сфері боротьби зі злочинністю, створює і впроваджує державні директивні установки, норми, інші соціальні розпорядження залежно від обраного методу реалізації кримінально-правової політики (криміналізації чи декриміналізації, пеналізації чи депеналізації, диференціації чи уніфікації кримінальної відповідальності, гуманізації чи лібералізації). У рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Україна приводить своє кримінальне законодавство у відповідність зі міжнародними стандартами.

Насамперед необхідно встановити співвідношення між поняттям «кримінальне право» та «кримінально-правова політика».

Очевидно, що кримінально-правова політика є динамічною категорією, то ж як тоді впливає кримінальне право на неї?

Для цього звернімося до багатомовного юридичного словника-довідника, де визначено, що *instrument* (англ.) – перше значення «інструмент», «знаряддя», друге – «засіб», «знаряддя» (для досягнення цілі) [36, с. 225].

Так, кримінальне право становить інструмент кримінально-правової політики, тому першочергово застосовується кримінально-правовою політикою для втілення змін у кримінальне законодавство.

Розвиток кримінального законодавства є циклічним, дві конкуруючі тенденції впливають на поступ кримінального права. Перша тенденція відповідає за посилення кримінальної відповідальності, тобто розширення її підстав внаслідок здійснення криміналізації та диференціації кримінальної відповідальності, підвищення суворості покарання, скорочення можливостей для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Друга – за пом'якшення кримінальної відповідальності, тобто скорочення її підстав внаслідок здійснення декриміналізації та депеналізації, уніфікації кримінальної відповідальності, пом'якшення інших кримінально-правових наслідків вчинення кримінального правопорушення [218, с. 435].

Динаміка кримінального законодавства обумовлена різноманітними чинниками: політичні, соціальні, економічні, міжнародно-правові. Завдяки істотному впливу науки кримінального права і практики застосування положень Кримінального кодексу України (далі – КК України) [106] легше виявити недоліки та суперечності кримінально-правових норм, уточнити окремі приписи кримінального закону, де це потрібно.

Отож кримінальна політика України включає в себе криміналізацію та декриміналізацію діянь як методів реалізації кримінально-правової політики, які формують напрями розвитку кримінального права України.

Переважно кримінальне право і окремі його інститути розвиваються нерівномірно, на це впливають політичні, соціальні, економічні, релігійні та інші події, а також рівень розвитку цивілізації, зміна суспільної свідомості.

Найістотніші зміни у кримінальному законодавстві України відбувалися через зміну державного устрою та політичного режиму, внаслідок

економічних реформ, що своєю чергою змінювало сферу кримінально-правової охорони і практику застосування норм кримінального права. Проте часто такі зміни були сумнівними, адже виконували лише політичну волю, не вирішуючи конкретну проблему всебічно.

На думку В. І. Борисова та П. Л. Фріса кримінальне право є стабільним явищем, зокрема щодо положень Загальної частини Кримінального кодексу України, щоправда, це не стосується кримінально-правової політики, яка є рухомою, та різко реагує на зміни у суспільному житті, порівняно швидко адаптується у зв'язку із політичними реформами органів державної влади [18, с. 22].

За визначенням П. Л. Фріса, кримінально-правова політика як генеральний напрям діяльності держави бореться зі злочинністю особливими кримінально-правовими засобами. Розвиток кримінально-правової політики залежить від тих діянь, що є кримінальними правопорушеннями, від передбачених видів і розмірів покарань за вчинення кримінальних правопорушень, від умов та підстав, що виключають кримінальну відповідальність чи замінюють її іншими заходами кримінально-правового характеру [270, с. 17].

М. І. Колос, проаналізувавши стадії історичного розвитку кримінального права України, констатував, що норми українського кримінального права, сформовані на основі звичаєвого права, традицій і законів, з'являлися, щоб забезпечити належне регулювання і охорону суспільних правовідносин. На його думку, щоб удосконалити кримінальне право України треба імплементувати найнеобхідніші та найдоцільніші норми або закони, які належним чином діють у правових системах зарубіжних держав. Учений переконаний, щоб реформувати кримінальне законодавство України щодо пеналізації, депеналізації, криміналізації, декриміналізації потрібно керуватися наукового обґрунтованими підставами, які відповідають суспільним і державним потребам [88, с. 354].

Як зазначає В. Я. Тацій, динаміка кримінального законодавства України

зумовлена багатьма чинниками: політичними, соціальними, економічними, культурними, міжнародно-правовими та іншими. Зміна соціально-економічних умов державного розвитку і виникнення нових суспільних потреб, цінностей та інтересів, які потребують захисту нормами кримінального права, поява нових видів чи проявів суспільно небезпечної поведінки, за вчинення яких слід передбачити кримінальну відповідальність (криміналізація) чи зникнення суспільної небезпечності діянь, які передбачені нормами КК України (декриміналізація), потреба в узгодженні положень КК України із нормами інших галузей права, що системно взаємопов'язані та взаємозалежні із кримінальним законодавством України, виконання державою України міжнародних зобов'язань, внаслідок яких необхідно вносити зміни та доповнення до КК України, винесення рішень Конституційним Судом України та Європейським судом із прав людини, відповідно до яких держава повинна вносити зміни до кримінального законодавства України також є чинниками, від яких залежить динамізм кримінального права [252, с. 8].

Отже, більшість науковців сходяться на думці, що поява та розвиток нових суспільно-економічних, політичних, культурних та інших відносин внаслідок реформування різних сфер життєдіяльності суспільства та науково-технічного прогресу сприяють модернізації кримінальної політики України.

Скасування норми кримінального закону має цілком узгоджуватися із реальними потребами суспільства та держави. Динаміка суспільного та державного розвитку, зміна політичної, економічної, соціальної, культурної сфер, внаслідок чого зникають суспільні відносини, є тими універсальними і найважливішими підставами, що зумовлюють декриміналізацію певного діяння.

Так, слід прийняти той факт, що так звані «мертві норми» об'єктивно зумовлюють розвиток кримінального законодавства. Адже внаслідок ефективних методів боротьби зі злочинністю у кримінальному законі України з'являється більше таких норм [63, с. 168].

Кожна норма кримінального закону повинна бути затребуваною, бо в

іншому випадку «мертву норму» потрібно детально вивчати для того, щоб порушити питання щодо можливості декриміналізації діяння та здійснення охорони прав, свобод та інтересів особи засобами інших галузей права. Таким чином, скасування кримінально-правової норми насамперед обумовлене розвитком потреб суспільства.

Так, кримінальне законодавство є динамічним. Законодавець повинен змінювати певні норми і положення, які не відповідають реаліям сьогодення. Проте зміни до кримінального закону мають бути системними, виваженими, та обґрунтованими, інакше це негативно вплине на ефективність його практичного застосування.

Є позиція, що саме згідно із загальновизнаними моральними цінностями, принципами гуманізму, справедливості та законності мають розв'язуватися проблеми, що пов'язані із криміналізацією та декриміналізацією, посиленням та пом'якшенням санкцій за окремі кримінальні правопорушення, а не відповідно до державної політики, яка постійно змінюється [69, с. 15].

Законодавець кожну зміну до кримінального закону України повинен обґрунтовувати, тому потрібно назавжди зупинити практику як штучного встановлення кримінальної відповідальності, так і необґрунтованого скасування кримінальної відповідальності за ті кримінальні правопорушення, які наразі існують, бо інакше буде і далі відбуватися свавілля при штучній соціальній обумовленості встановлення кримінально-правових заборон або їхнього скасування.

Слушно тут згадати думку О. Г. Семенюка щодо статті 422 КК України. Науковець вважає, що це кримінально протиправне діяння повинно бути декриміналізованим, бо за розголошення відомостей у сфері оборони, що становлять державну таємницю, або втрату матеріальних носіїв такої інформації настає відповідальність за статтями 328 або 329 КК України [231, с. 139].

Так, ст. 328 КК України є загальною нормою до спеціальної норми ч. 1

ст. 442 КК України, а ст. 329 КК України – до ч. 2 ст. 422 КК України.

Дослідження спеціальних норм щодо захисту журналістської діяльності, зокрема статей 345-1, 347-1, 348-1 та 349-1 КК України, показує, що ці кримінально-правові норми рідко застосовуються на практиці. Вони вважаються неефективними та несуть тільки лексичне навантаження, а не змістовне. Отже, є пропозиція вилучити ці спеціальні норми з КК України [247, с. 216].

О. В. Смаглюк підтверджує таку позицію: кримінально-правова політика як складова загальної державної політики реалізується за допомогою застосування системи взаємопов'язаних способів та методів, оскільки від виваженості й узгодженості кримінально-правової політики із принципами права прямо залежить те, чи буде ефективною протидія злочинності [244, с. 300].

Помилка у скасуванні кримінальної відповідальності є недопустимою, тому що процес виключення кримінально-правової норми із кримінального закону має відповідати вимогам часу, те саме стосується і поспіху внесення таких змін до КК України, бо такі рішення законодавця можуть порушити основні принципи кримінального права.

Наприклад, помилкою декриміналізації є виключення Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 № 746-VII [204] статті 424 КК України «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень», яку законодавець виправив, повернувши Законом України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» від 07.04.2015 № 290-VIII [208] статтю 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень».

Якщо втрачається прогнозованість кримінально-правової політики щодо змін КК України, то це може спричинити безсистемність і нестабільність

кримінального закону, які знижуватимуть ефективність правозастосовної діяльності. Варто наголосити, що правова стабільність ґрунтується на збалансованості і правильному взаємозв'язку понять «зміна» та «стійкість». Дисбаланс цього співвідношення неодмінно призведе до досить згубних наслідків для правової системи, не сприятиме виконанню функцій, які на неї покладені, а, навпаки, знизить ефективність кримінального законодавства і порушить рівновагу між процесами формування і зміни системи кримінального права [278, с. 147].

П. Л. Фріс говорить про те, сферу кримінально-правової заборони в історії кримінального законодавства України розширювали, щоб досягнути «вищі цілі», а це спричиняло лише несправедливі утиски та формування системи культу особи. Законодавчий орган держави криміналізував діяння не враховуючи критерії доцільності та прагнув встановити кримінальну відповідальність за вчинення якомога ширшого кола діянь [267, с. 97].

Подібну думку можна висловити і щодо декриміналізації. Для цього проаналізуємо поняття «доцільність» та «доцільний», адже категорія доцільності має непересічне значення у кримінально-правовій політиці.

Доцільність – абстрактний іменник до доцільний [240, с. 399].

Доцільний – такий, що відповідає поставленій меті, практично корисний, розумний [240, с. 399].

П. О. Недбайло переконаний, що правова норма доцільна в тому випадку, якщо вона правильно відображає об'єктивні закони суспільного розвитку, проте це ще не вказує на те, що така норма у всіх випадках доцільна чи застосовується найдоцільніше. Для цього потрібно не лише зрозуміти доцільність самої норми, а й підібрати найбільш доцільний засіб і спосіб для реалізації положень, які в ній містяться [141, с. 328].

Ю. В. Абакумова виокремлює критерій доцільності, що характеризує явище декриміналізації, та вважає, що він пов'язаний із можливістю боротьби із конкретним видом діяння засобами не кримінального права [1, с. 76].

Підтверджуючи тезу, що протидіяти антигромадським проявам іншими засобами цілком можливо, ми вважаємо, що завдання кримінально-правової політики у даному випадку – відмовитися від застосування кримінально-правової відповідальності у таких випадках.

Доцільність є важливим аспектом кримінально-правової політики, на її основі можливо визначати відповідність встановлення кримінально-правової заборони або скасування такої.

У кримінальному праві України необхідно розглядати доцільність із врахуванням законотворчого та правозастосовного аспектів [267, с. 94].

Причому доцільність з точки зору законотворення визначається такими критеріями: політико-ідеологічний, економічний, техніко-юридичний [267, с. 94–98].

Розглянемо детальніше та прокоментуємо ці критерії.

Щодо політико-ідеологічного критерію доцільності кримінально-правової політики у демократичних державах, то його слід розуміти як відповідність обсягів криміналізації і пеналізації для досягнення мети – охорони найбільш важливих суспільних відносин, прав та інтересів осіб, які визнаються більшою частиною суспільства.

Якщо ж неможливо досягнути консенсусу у суспільстві загалом щодо цих питань, то варто зважати на більшість правосвідомих його громадян.

Цей критерій можна застосувати і до декриміналізації та депеналізації тоді, коли суспільство більше не вбачає необхідність в охороні певних суспільних відносин кримінально-правовими засобами.

Щодо економічного критерію доцільності кримінально-правової політики, то такий встановлюється досягненням найвищого рівня охорони найбільш важливих суспільних відносин, благ та інтересів при найменших витратах матеріальних ресурсів, засобів і часу.

Економічність передусім обраховується кількістю матеріальних ресурсів, які витрачає держава на здійснення досудового розслідування, судового розгляду справи та на виконання судового рішення. Такі збитки

погашаються державним бюджетом України, який наповнюється коштом платників податків.

На практиці може виникнути ситуація, за якої невиправдана криміналізація та розширення застосування репресивних кримінально-правових механізмів, призведе до значних матеріальних витрат, та затрат процесуального часу слідчого, прокурора, суду. Водночас такі діяння могли б підпадати під сферу дії цивільного чи адміністративного права, та шкода від їхнього вчинення могла би бути погашена повністю, тоді і постає питання про декриміналізацію конкретного діяння.

Щодо техніко-юридичного критерію доцільності кримінально-правової політики, то він характеризується охороною суспільних відносин кримінально-правовими нормами, правилами, сформульованими КК України, а не приписами інших галузей права. Зміни до кримінального закону мають бути виваженими, точними, а також відповідати правилам і законам формальної логіки. Слід пам'ятати, що кримінальне право є останнім та крайнім заходом щодо боротьби із негативними явищами у житті суспільства і держави. Зміни до КК України мають бути виважені та обдумані, тому де це можливо треба рухатися до подальшої гуманізації кримінальної відповідальності або до декриміналізації діянь.

На цьому етапі наукової розвідки встановимо співвідношення між гуманізацією кримінальної відповідальності та процесом декриміналізації як методів реалізації політики в рамках кримінального права. Насамперед осмислення гуманізації кримінальної відповідальності має глибше значення і стосується кожного суб'єкта кримінальних правовідносин.

Гуманізацію не слід ототожнювати з декриміналізацією, і, навпаки, посилення кримінальної відповідальності не є синонімом криміналізації. Правова норма охоплює конкретні історичні, соціально-політичні та моральні умови її існування, які необхідно розглядати в сукупності. Перед декриміналізацією діяння необхідно комплексно оцінити ці чинники. По суті, потрібно обґрунтувати скасування кримінально-правової норми [256, с. 152].

Вважаємо, що при встановленні співвідношення «гуманізація кримінальної відповідальності» і «декриміналізація діяння» не слід ставити знак рівності, бо не кожна гуманізація кримінальної відповідальності призводить саме до декриміналізації, на цей процес впливає низка чинників.

В. Я. Тацій переконаний у тому, що питання якості, стабільності кримінального законодавства, незмінності найголовніших положень КК України є основними проблемами, які продовжують існувати у кримінальному праві. Лише на основі відносної стабільності кримінального законодавства можливо побудувати досить стійку, цілеспрямовану і прогнозовану кримінально-правову політику. Кримінальний закон залишається стабільним у контексті своїх основних положень, проте водночас кримінальне законодавство має більш ефективно реагувати на зміни політичних, соціально-економічних умов життя суспільства та держави та приймати відповідні виклики. Висока ефективність положень закону України про кримінальну відповідальність забезпечується лише виваженням і розумним співвідношенням стабільності та динамічності кримінально-правових норм [251, с. 33].

Для забезпечення якості кримінального закону слід обов'язково дотримуватися правил законодавчої техніки при внесенні змін до КК України. Законодавець також має враховувати напрям кримінально-правової політики держави, бо якщо необґрунтовано розширювати сферу кримінально-правової заборони, то може виникнути дисбаланс між необхідним і наявним обсягами такої заборони. Для уникнення такої ситуації потрібно вживати систему заходів комплексного вдосконалення правового механізму реалізації основних приписів КК України, а також інших нормативно-правових актів такими способами: підвищувати рівень наукового забезпечення цього процесу (експертиза відповідних документів); прогнозувати ефективність запропонованих змін і доповнень; визначати допустимі межі втручання кримінального закону у разі порушення державних, суспільних, особистих інтересів.

Коли виникають нові проблеми, особливо якщо такі пов'язані із посиленням репресивних елементів у законодавстві, то завжди потрібно шукати нові підходи для їхнього вирішення, а не короткочасні фрагментарні зміни. Ці зміни мають бути науково обґрунтованими та відповідати потребам часу.

Слід збалансувати кримінальне законодавство, враховуючи як сучасні загрози національній, суспільній та особистій безпеці, так і практику застосування кримінально-правових норм, цьому також сприятиме розумне співвідношення стабільності та динамізму кримінально-правової та кримінологічної політики [278, с. 148–149].

Є. Л. Стрельцов вважає, що наукові кримінально-правові дослідження мають здійснюватися безперервно, тим паче, що динаміка суспільного життя постійно сприяє цьому процесу; бути системними; ґрунтуватися на принципах об'єктивності, історизму та системності, що забезпечить необхідний соціальний розвиток криміналізації і декриміналізації, пеналізації і депеналізації [249, с. 82].

Погоджуємося із Є. О. Письменським у тому, що негативні тенденції, які існують при формуванні та здійсненні кримінально-правової політики, потрібно скасовувати щодо усіх напрямів сфери кримінально-правового регулювання. Процес реформування потребує поміркованого підходу у використанні окремих методів реалізації кримінально-правової політики, сумлінного і повного аналізу підстав криміналізації чи декриміналізації, дотримання принципів кримінального права [164, с. 230].

Є. О. Фролов, жодним чином не відкидаючи необхідність удосконалення законодавства шляхом внесення до нього змін і доповнень, зазначає, що стабільність законодавства передбачає в першу чергу постійність та незмінність його положень, а часті зміни і доповнення можуть породити зневажливе ставлення до закону, правовий нігілізм, спроби обійти закон, ігнорувати його приписи [272, с. 33].

У цьому контексті звертаємо увагу на дотепер невирішену проблему

соціально-правової обумовленості заборони у кримінальному праві, оскільки вона кожним науковцем розглядається по-своєму.

Соціальна обумовленість права – це відповідність права тим суспільним відносинам, які ним регулюються, здатність права віддзеркалювати об'єктивні суспільні потреби [245, с. 303].

О. О. Пащенко висловлює думку, що ще досі не окреслено обґрунтовану і достатню сукупність умов для визначення соціальної обумовленості норм кримінального права [160, с. 210].

Соціальна обумовленість визначає суспільні потреби у певній галузі права, обґрунтовує вибір тих чи інших механізмів правового регулювання суспільних відносин, у тому числі і засобів кримінально-правової охорони та захисту. У зв'язку з цим необхідно погодитися із тими твердженнями, що ефективність кримінально-правової заборони вимірюється ступенем її відповідності конкретним суспільним умовам, у яких вона оптимально діє. Явища криміналізації і декриміналізації, теоретико-правове відмежування кримінальних правопорушень від подібних адміністративних правопорушень тісно пов'язані із вивченням факторів, які характеризують ті чи інші діяння як суспільно небезпечні і кримінально протиправні [150, с. 9].

В. М. Кудрявцев вказує, що кожне кримінальне правопорушення вчиняється за певних умов, які залежать від соціальних чинників. Ці фактори можуть мати фізичний, організаційний чи психологічний характер та забезпечують суб'єкта кримінального правопорушення доступними знаряддями, засобами і способами вчинення діяння та відносною безпекою для нього і співучасників [112, с. 117].

В. О. Навроцький переконаний, що до соціальної обумовленості належать соціальні і соціально-психологічні чинники, такі як: суспільна безпека діяння, поширеність діяння, співрозмірність між позитивними і негативними наслідками криміналізації, кримінально-політична адекватність криміналізації. Саме вони зумовлюють політичну доцільність і суспільну потребу у встановленні кримінальної відповідальності за певне діяння [135, с.

114].

На думку М. Й. Коржанського, соціальна цінність охоронюваних суспільних відносин, економічні чинники, ефективність кримінально-правового регулювання визначають соціальну обумовленість забороняючих кримінально-правових норм [93, с. 171].

П. С. Тоболкін стверджує, що проблематика соціальної обумовленості норм кримінального права пов'язана із економічними, політичними, моральними й іншими факторами, що зумовлюють необхідність існування кримінально-правових норм, оскільки діяльність законодавця не може бути відокремленою від тих процесів, що відбуваються у житті суспільства та впливають на створення правових норм [258, с. 5–7].

У свою чергу В. А. Робак висловлює таку думку, що соціальна обумовленість криміналізації діянь визначається внаслідок: інформування суспільства про суспільну небезпеку певного діяння, яке є кримінальним правопорушенням; створення прототипу суб'єкта кримінального правопорушення для здійснення профілактичних заходів; створення правових основ для вжиття державних репресивних заходів стосовно суб'єкта кримінального правопорушення [228, с. 313–314].

Завдання кримінально-правової політики не можуть зводитися до абстрактного аналізу норм без посилань на практику їхнього застосування, бо таким чином неможливо буде правильно визначити суспільну небезпеку діяння, зробити детальні висновки про застосування норми кримінального права та запропонувати зміни, щоб удосконалити таку норму.

Так, В. М. Коган наголошує на особливому значенні дослідження соціальних чинників, які впливають на кримінальне право, щоб наука змогла на основі аналізу цих даних досягнути суспільно корисної мети щодо удосконалення кримінального законодавства [81, с. 124].

З огляду на різні точки зору, що були розглянуті вище, ми підтримуємо думку, висловлену В. І. Борисовим та О. О. Пащенко, які наголошують на соціальній обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за

окремі кримінальні правопорушення. Такий підхід вважається ключовим для всебічного кримінально-правового розуміння діяння, яке вважається суспільно небезпечним [16, с. 181].

Якщо ж при кримінально-правовій характеристиці певного суспільно небезпечного діяння дослідник дійде висновку, що відсутня його соціально-правова обумовленість, то треба вести мову про декриміналізацію.

І. В. Козич вважає, що норма кримінального права має бути наділеною такими ознаками:

- 1) точність і зрозумілість як для законодавця, так і для інших суб'єктів й учасників кримінально-правової політики;
- 2) кримінологічна обґрунтованість, враховуючи всі підстави криміналізації чи декриміналізації;
- 3) відображення реального бажання у здійсненні регулювання чи охорони конкретних суспільних відносин;
- 4) сприйняття кримінально-правової норми суб'єктами й учасниками кримінально-правової політики як легітимної, такої, що відображає суспільні запити [85, с. 198].

Ефективність охорони найважливіших суспільних відносин засобами кримінального права визначається дотриманням правил та принципів криміналізації діянь та дослідженням підстав для встановлення кримінально-правової заборони.

Проводячи аналіз кримінально-правових норм та пов'язаних із КК України норм інших галузей права, В. К. Матвійчук запевняє, що попри зміни українського кримінального законодавства доволі актуальною залишається проблема соціальної обумовленості та практичного вирішення питань криміналізації та декриміналізації діянь [127, с. 336].

При цьому автор додає: тільки та кримінально-правова норма, що є соціально зумовленою та віддзеркалює об'єктивні суспільні потреби в охороні засобами кримінального права найважливіших суспільних відносин, може вважатися досить ефективною [127, с. 12].

П. Л. Фріс твердо переконаний, що кримінально-правова норма є ефективна тоді, коли вона об'єктивно відображає соціальну дійсність, тобто створення кримінально-правової норми має базуватися на підставі її необхідності та доцільності. Проте законодавцеві відведена активна роль, бо він не лише закріплює кримінально-правову заборону у законі або скасовує відповідну кримінально-правову норму, а й аналізує зміни у соціальному житті, які передують цим процесам.

Дійсно, соціологічні дослідження є одним із способів вирішення питання щодо криміналізації та декриміналізації, під час їхнього проведення збирають кількісні показники для наступного аналізу, на підставі чого роблять висновок про зміст певного соціального явища. Згодом законодавець приймає рішення щодо доцільності охорони тих чи інших суспільних відносин кримінально-правовими засобами.

До того ж науковець спробував описати систему завдань, які слід вирішити для прийняття рішення про встановлення чи скасування кримінальної відповідальності після проведення соціологічного дослідження:

- 1) вивчити поширеність певного діяння, оцінити його типовість як форму прояву антигромадської поведінки;
- 2) встановити динаміку вчинення вказаного діяння, враховуючи його причини і умови;
- 3) визначити матеріальні та моральні збитки, які заподіюються таким діянням;
- 4) визначити ступінь ефективності заходів, які вживалися для боротьби із вказаним діянням;
- 5) встановити найтипівіші та небезпечні об'єктивні та суб'єктивні ознаки діяння;
- 6) визначити, чи можливо оцінити ознаки діяння за допомогою елементів складу кримінального правопорушення;
- 7) встановити загальні та спеціальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення;

- 8) визначити соціально-психологічні настрої суспільства щодо визнання діяння кримінальним правопорушенням;
- 9) визначити ставлення різноманітних соціальних груп щодо цього діяння;
- 10) оцінити можливість кримінально-правових засобів у боротьбі із цим діянням [269, с. 427].

Узагальнюючи всі вищенаведені наукові позиції, декриміналізація як спосіб усунення раніше вчинених помилок має бути соціально зумовленою, прогнозованою, легітимною, доцільною та базуватися на засадах наукової обґрунтованості, врахуванні громадської думки, пріоритету суспільних інтересів. Лише за умови дотримання усіх перерахованих ознак можна констатувати ефективність кримінально-правової політики, її здатність виконати поставлені завдання для досягнення відповідної мети.

Як вже було неодноразово згадано, зміни та доповнення до чинного КК України приймали на підставі необґрунтованої думки про те, що найважливіші суспільні проблеми швидко та ефективно вирішуються за допомогою кримінально-правових засобів.

Як наслідок, на сьогодні у кримінальному законі є значна кількість кримінально караних діянь, що не заподіюють істотної шкоди, спеціальних складів кримінальних правопорушень, які конкурують із загальними складами кримінальних правопорушень та між собою; з'являються помилкові положення, що не відповідають базовим принципам кримінального права.

Відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» утворена робоча група із питань розвитку кримінального права у складі комісії, що опрацьовує концепцію реформування КК України 2001 року (далі – концепція) [165].

Суттєвою мотивацією необхідного перегляду кримінального законодавства України є поширені, безсистемні та часто безпідставні зміни та доповнення, які руйнують його фундаментальні положення [91].

Ключова засада реформування кримінального законодавства України

згідно із концепцією – розробка проєкту нового Кримінального кодексу, який має бути побудований за моделлю «маленького, але суворого» закону [91]. Це означає те, що кримінальними правопорушеннями будуть визнаватися лише ті діяння, які заподіюють істотну шкоду, та за вчинення яких буде встановлюватися і застосовуватися здебільшого позбавлення волі або штраф у великому розмірі.

Інститут кримінального проступку зберігається у проєкті КК України [255], а тому декриміналізацією будуть вважатися такі зміни кримінального закону, внаслідок яких кримінальне правопорушення (злочин чи кримінальний проступок) виключається із сфери кримінально-правового регулювання.

Наприклад, вказаним проєктом нового КК України розробники пропонують декриміналізувати такі діяння: виготовлення та ремонт холодної зброї; створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією; активний та пасивний підкуп «рядових» працівників державних та комунальних підприємств, установ чи організацій; активний та пасивний підкуп іноземних публічних службових осіб; виготовлення підроблених печаток і штампів з метою їх використання чи збуту, а також їх збут; незаконне придбання і використання спеціальних технічних засобів отримання інформації; незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК України) (*див. Додаток В*).

Водночас вбачається, що основною тенденцією концепції реформування КК України 2001 року є не диференціація кримінальної відповідальності, а уніфікація кримінальної відповідальності, що переважно відбувається внаслідок використання у диспозиціях статей термінів, які позначають більш широкі поняття, а також внаслідок скасування спеціальних кримінально-правових норм. Зокрема ст. ст. 201-1, 300, 301, 305 КК України 2001 року, які є спеціальними нормами до загальної норми ст. 201 «Контрабанда» КК України 2001 року, пропонують звести в одну кримінально-правову норму –

статтю 6.4.4. «Контрабанда» проєкту нового КК України; а, наприклад, ст. ст. 173 «Грубе порушення угоди про працю», 150 «Експлуатація дітей», 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» КК України 2001 року будуть охоплюватися загальною нормою – статтею 4.4.7. «Примушування» проєкту нового КК України, та інші приклади уніфікації кримінальної відповідальності (див. *Додаток В*).

Отже, поспішати одразу вносити ті чи інші зміни і доповнення до кримінального закону України не потрібно. Нерідко зміни та доповнення до КК України Верховна Рада України приймала емоційно, внаслідок певних політичних обставин, тому такі нововведення і не відповідали науково обґрунтованим правилам криміналізації, декриміналізації, пеналізації, депеналізації, гуманізації. На жаль, це погіршило якість кримінального закону, ускладнило розуміння та практичне застосування окремих положень КК України.

Вносити зміни до КК України слід на основі аналізу політичних, соціальних, економічних, моральних, культурних чинників, а також із врахуванням балансу доцільності законотворення та ефективністю правозастосування.

1.2 Практика внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації

У цьому підрозділі за допомогою історичних чинників з'ясуємо які ж причини та умови спонукали Верховну Раду України приймати закони про внесення змін до КК України щодо декриміналізації діянь на певному етапі розвитку держави.

Основним джерелом кримінального законодавства є Кримінальний закон України [106], який визначає кримінальну протиправність діяння, пов'язані з ним покарання та інші кримінально-правові наслідки. Отже, ця правова база регулює класифікацію суспільно небезпечних діянь як кримінальних правопорушень і визначає покарання чи інші кримінально-правові наслідки, які застосовуються до осіб, визнаних винними у вчиненні таких кримінальних правопорушень.

Зміни до Кримінального кодексу України вносяться через закони України про кримінальну відповідальність. Відповідно до частини другої статті 3 КК України закони про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності [106]. Закони України про кримінальну відповідальність передбачають зміну конкретних кримінально-правових норм. Такі норми можна застосовувати лише після набрання чинності відповідними законами України про кримінальну відповідальність та інтеграції їхніх приписів у КК України [2, с. 160].

Крім того, звертаємо увагу на суто термінологічний момент: у науковій літературі часто трапляються формулювання «декриміналізація кримінального правопорушення» чи «декриміналізація статті КК України». Проте ні кримінальне правопорушення, ні статтю КК України декриміналізувати неможливо, бо якщо кримінально протиправне діяння передбачене у законі, то воно є кримінальним правопорушенням, а щодо діяння, яке є декриміналізованим, не застосовують поняття «кримінальне

правопорушення». Стаття – це частина тексту нормативно-правового акта, яка описує певне посягання, вона не тотожна діянню, яке описує. Стаття не декриміналізується, а виключається із тексту КК України. Отже, правильно говорити про «декриміналізацію посягання» чи «декриміналізацію діяння» [218, с. 436–437].

Завдяки декриміналізації конкретні кримінально протиправні діяння виводяться зі сфери кримінального права, визнаються не кримінальними правопорушеннями. Помилково вважають, що переведення діяння із числа злочинів до кримінальних проступків є декриміналізацією, однак Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у ході своєї діяльності сформулював автономне поняття кримінального правопорушення. При оцінці того, чи є діяння кримінальним правопорушенням, ЄСПЛ зосереджується не лише на його передбачуваності в кримінальному законі, а й на характері правопорушення, враховуючи тяжкість наслідків, які настають після вчинення діяння, можливій суворості покарання для винної особи. По суті, притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальний проступок, а не за кримінальне правопорушення не дорівнює декриміналізації. Крім того, частиною першою статті 12 чинного КК України [106] вказано, що кримінальні правопорушення поділяються на дві категорії: кримінальні проступки та злочини.

Декриміналізація діяння передбачає внесення змін до кримінального закону внаслідок яких скасовується кримінальна відповідальність, тобто вона більше не буде застосовуватися, незалежно від того, кваліфікується діяння як злочин чи кримінальний проступок [134, с. 180].

Історичний розвиток нашого суспільства у різноманітних сферах життя зумовлює декриміналізацію певних діянь та відповідно зміну кримінального законодавства.

М. С. Таганцев зазначав, що внаслідок конкретних історичних умов правові норми можуть змінюватися, адже право не стоїть на місці, воно реагує на зміни у суспільному житті. Стабільними і стійкими можуть бути лише такі

норми, які склалися історично та виражають загально визнану суспільну думку. А ті закони, які не реагують на історичні умови і не видозмінюються, є короткочасними, а згодом – мертвими [250, с. 67].

Очевидно, що є межа між адміністративним та кримінальним правом, адже відрізняються характер і спрямованість їхніх заборон. Адміністративно-правові норми забороняють вчинення адміністративних правопорушень, а кримінально-правові – кримінальних правопорушень.

За вчинення адміністративного правопорушення настає адміністративна відповідальність, застосовують адміністративне стягнення до особи, а за вчинення кримінального правопорушення – кримінальна відповідальність та кримінальне покарання до особи. Умовна лінія, яка розділяє адміністративне правопорушення та кримінальне правопорушення, – динамічна. Зміни політичних, соціальних та економічних умов, становлення громадянського суспільства зумовлюють криміналізацію адміністративних правопорушень або декриміналізацію діянь із переведенням таких у категорію адміністративних правопорушень [101, с. 16].

Коли послабився тоталітарний режим в СРСР, то почали змінювати і кримінальне право [254, с. 476], зокрема Верховна Рада УРСР прийняла Кримінальний кодекс УРСР 28 грудня 1960 року (далі – КК УРСР 1960 року [107]), що набрав чинності із 1 січня 1961 року.

Цей кримінальний закон був більш досконалий, якщо порівнювати його із попередніми, зокрема, законодавець нарешті відмовився від застосування інституту аналогії, визначив єдину підставу кримінальної відповідальності – вчинення особою діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, декриміналізував багато складів кримінальних правопорушень.

Однак у КК УРСР 1960 року спекуляція (ст. 154 КК УРСР 1960 року) та виготовлення і збут самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього виробництва (ст. 149 КК УРСР 1960 року) вважалися одними із найтяжчих злочинів у сфері господарської діяльності. Наголошувалося, що спекулянти перешкоджають розвитку та укріпленню радянської торгівлі [132, с. 359].

Лише чинним КК України [106] спекуляцію та виготовлення і збут самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього виробництва Верховна Рада України декриміналізувала, оскільки змінилися історичні та соціально-економічні умови розвитку держави.

Крім того, були виключені такі норми КК УРСР 1960 року: ст. 61 «Шкідництво», ст. 62-1 «Заклики до вчинення злочинів проти держави», ст. 64 «Організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації», ст. 65 «Особливо небезпечні державні злочини, вчинені проти іншої держави трудящих», а також інші злочини проти держави, а серед злочинів проти здоров'я, життя, волі та гідності особи скасовано кримінальну відповідальність за мужолозтво.

У зв'язку зі зміною підходів держави до системи господарювання, побудовою ринкової економіки відбулася декриміналізація багатьох діянь у сфері охорони господарських відносин, а саме виключено такі кримінально-правові норми: приватно-підприємницька діяльність (ст. 150 КК УРСР 1960 року), комерційне посередництво (ст. 151 КК УРСР 1960 року), незаконна переуступка жилого приміщення та стягнення квартирної плати більше встановленого розміру (ст. 152 КК УРСР 1960 року) та інші діяння [269, с. 57].

Після проголошення незалежності України до кримінального закону внесено зміни та виключено вищезазначені кримінально-правові норми.

Здається, що це все далеко позаду, проте зараз, в умовах воєнного стану, всебічно висвітлюється негатив в країні, тому деякі політики та інші зацікавлені особи, які ніби виконують «волю народу», хочуть зберегти демократію в Україні, вважають, що лише кримінальне покарання буде гарантувати безпеку суспільства. Саме для цього некримінальні правопорушення хочуть перетворити на кримінальні без обґрунтованої на те підстави. Наприклад, незначні заборони транслювати деякі телеканали хочуть трансформувати у діяння, передбачені КК України.

Розуміння кримінально-правових норм вимагає розгляду їх у контексті конкретних суспільних відносин, які вони регулюють, політичних цілей, яких законодавець мав на меті під час їх прийняття, і конкретних обставин, за яких ці норми були проголошені та реалізовані.

Для уникнення конфлікту кримінально-правових та інших соціальних норм потрібно вивчати уявлення суспільства про кримінально протиправне. У такий спосіб можливо обґрунтувати кримінально-правову заборону конкретного діяння із урахуванням рівня суспільної правосвідомості та соціальної психології.

Однак, варто внести застереження щодо сліпого слідування думці суспільства. Наприклад, А. Е. Жалінський зазначив, що результат прийняття тих чи інших законів суспільство переважно не усвідомлює, а тому, наполягаючи на деяких формулюваннях, воно саме собі шкодить [67, с. 126].

В. М. Попович, В. Б. Дацюк провели аналіз основних процесів гуманізації КК УРСР 1960 року на межі ХХ-ХХІ століть. Зі зміною політичного і соціально-економічного устрою гуманізація кримінального законодавства видавалася як необхідна, очевидна та обґрунтована, а КК УРСР 1960 року вже став застарілим, бо не містив нові суспільно небезпечні діяння, повністю не відображав усі найважливіші суспільні відносини, які потрібно охороняти засобами кримінального права. Це стало поштовхом до того, щоб Верховна Рада України прийняла новий кримінальний закон [171, с. 406].

Так, визначною подією стало прийняття 5 квітня 2001 року КК України, який вступив в дію 1 вересня 2001 року. Змінився політичний та економічний орієнтир розвитку незалежної України, і тому усі політичні, соціальні та економічні реформи відбувалися на принципах пріоритетності особи, її прав та свобод. До того ж, новим КК України усунули розбіжності із Конституцією України: заборонили притягати до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, за які особа відбула покарання за кордоном; усунули принцип диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності залежно від її форми; скасували кримінальну

відповідальність за відмову давати свідчення проти себе, членів своєї сім'ї або близьких родичів.

Охорона прав та свобод людини і громадянина стала одним із основних завдань чинного КК України, який порівняно із попередніми кримінальними законами, не є заідеологізованим.

А. Гель, А. Мацько та інші, позитивно відзначаючи гуманізацію кримінального законодавства щодо відмови від смертної кари, впровадження інституту медіації (примирення сторін), компромісів у кримінальному провадженні щодо окремих складів кримінальних правопорушень, зауважують, що КК України 2001 року не став гуманнішим щодо позбавлення волі, що спричинило навантаження на бюджет (у КК УРСР 1960 року це покарання складало 24,9% санкцій, а у КК України 2001 року – 72,6 %) [33, с. 24].

В. Я. Тацій підкреслює, що станом на 2001 рік потрібно змістити вектор боротьби із злочинністю шляхом вдосконалення не кримінально-правового, а цивільного, господарського, фінансового, податкового та іншого законодавства [253, с. 15], тобто науковець починав вести мову про декриміналізацію.

У КК України 2001 року декриміналізація діянь, як зазначає В. О. Навроцький, була здійснена такими способами:

- 1) доповнення складів кримінальних правопорушень обов'язковими ознаками;
- 2) виключення альтернативних ознак складів кримінальних правопорушень;
- 3) змінювання понять, що використовуються для вказівки на ознаки складів кримінальних правопорушень;
- 4) виключення окремих статей [137, с. 57].

Наприклад, проаналізуємо стаття 206 «Хуліганство» КК УРСР 1960 року. Диспозицією частини першої ст. 206 КК УРСР 1960 року визнавалися кримінальним правопорушенням дії, які грубо порушували громадський

порядок і виражали явну неповагу до суспільства. Відповідно до частини другої ст. 206 КК УРСР 1960 року як кваліфікований склад цього кримінального правопорушення визнавалися ті самі дії, які до того ж відзначалися особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Частиною першою статті 296 КК України 2001 року передбачено, що хуліганством визнається грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Таким чином, шляхом введення додаткових обов'язкових ознак до простого складу кримінального правопорушення (що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом) діяння, яке було передбачене частиною першою ст. 206 КК УРСР 1960 року було декриміналізоване.

Трансформація законодавства про кримінальну відповідальність в Україні зумовлена соціально-політичними та економічними зрушеннями в процесі розвитку держави. На еволюцію кримінального законодавства впливають глобальні правові процеси, що вимагають суворого дотримання гуманізації, диференціації та уніфікації кримінальної відповідальності.

Еволюція кримінального законодавства вказує на те, що початкове регулювання конкретних суспільних відносин передбачає встановлення кримінально-правових норм з урахуванням різних обставин. З плином часу нагромадження окремих норм в Особливій частині КК України завершується створенням більш узагальнених формулювань. Однак ці формулювання зазнають модифікацій або доповнень, що призводить до побудови нової системи, яка в майбутньому знову може бути виражена в узагальненій формі.

Щось подібне відбувається і зараз. Так, прийнятий 2001 року Кримінальний кодекс певним чином виконав функцію уніфікації правового регулювання визначеного кола суспільних відносин. Внесені ж у закон впродовж восьми років зміни окреслили вектор диференціації правового регулювання. Після досягнення «критичної маси» казуїстичного матеріалу (спеціальних норм тощо) Кримінальний закон знову чекає напрям уніфікації правового регулювання [151, с. 4].

Протягом 2003-2023 років було прийнято 18 законів України, якими вносилися зміни до КК України в контексті декриміналізації діянь (68 статей КК України) чи уніфікації кримінальної відповідальності (2 статті КК України). Отже, зазначеними законами України було внесено зміни у 70 статей КК України (*див. Додаток Б*).

Наприклад, на момент прийняття КК України він містив ст. 331, яка визнавала кримінальним правопорушенням незаконне перетинання державного кордону України. Через те, що статті 331 КК і 204-1 КУпАП [82] передбачали відповідальність по факту за одні й ті самі діяння, стаття 331 була усунена із КК України, зважаючи на Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» від 18 травня 2004 року № 1723-IV [194].

Інститут співучасті у КК УРСР 1960 року був штучно гіперкриміналізованим, бо співучасть розглядалася як формальна участь двох або більше осіб у вчиненні кримінального правопорушення, причому криміналізація ґрунтувалася на формальному критерії вини на основі недонесення. Положення про кримінальну відповідальність за недонесення було скасовано у 2001 році з прийняттям нового Кримінального кодексу України.

У зв'язку з декриміналізацією недонесення (ст. 187 КК УРСР 1960 року) необхідні альтернативні стратегії отримання інформації від громадян, що сприятимуть розкриттю злочинів і своєчасному припиненню кримінально протиправної діяльності. Пропозиція фінансової винагороди за повідомлення про кримінальне правопорушення та причетних осіб виявилася успішною в США та Канаді. Такий підхід сприяв швидкому розкриттю численних кримінальних правопорушень та вилученню викраденого майна на значну суму. Така допомога державі широко пропагується, і кожен, хто має інформацію про те чи інше кримінальне правопорушення, може долучитися. Наприклад, програма Державного департаменту США з винагород за надання інформації про транснаціональну організовану злочинність оголосила про

винагороду за інформацію з метою притягнення до відповідальності двох громадян України [288].

Певні кроки на цьому шляху Україна зробила щодо правового регулювання викривачів корупції – ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» від 17 жовтня 2019 року № 198-IX [199]. Це стало важливим кроком на шляху приведення українського законодавства до міжнародних стандартів.

Безперечно, чимало статей КК України 2001 року є прикладом концепції гуманізації кримінальної відповідальності. Це помітно через широку декриміналізацію діянь, які раніше вважалися кримінальними правопорушеннями відповідно до КК УРСР 1960 року. Крім того, Особливу частину Кримінального кодексу України 2001 року доповнено нормами, якими заохочується дійове каяття після вчинення кримінального правопорушення [251, с. 31].

Прагнення до гуманізації кримінального законодавства, що започатковане Кримінальним кодексом України 2001 року, знайшло своє подальше підтвердження в прийнятому 15 квітня 2008 року Законі України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» № 270-VI, що став чинним 07 травня 2008 року. Закон вніс зміни та доповнення до понад 90 статей Кримінального кодексу України, їхній аналіз свідчить про те, що вони вносять суттєві корективи до усталених підходів, що існували у законодавстві та практиці призначення покарання. Ці зміни є конкретним свідченням переважаючої тенденції в правотворчій і правозастосовчій діяльності, яка спрямована на подальшу гуманізацію кримінальної відповідальності [251, с. 31–32].

Так, Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року № 270-VI [207] сприяв гуманізації кримінальної відповідальності шляхом декриміналізації діянь і

запровадження нового підходу (більш диференційованого) до вибору мір покарання за кримінальні правопорушення.

До Загальної частини Кримінального кодексу України внесено зміни, які уточнюють окремі положення. Крім того, до кількох норм Особливої частини Кримінального кодексу України внесено редакційні зміни. Ці зміни спрямовані на пом'якшення відповідальності за конкретні кримінальні правопорушення шляхом введення альтернативних видів покарань, зниження верхньої межі покарання деяких видів покарань, а також проведення декриміналізації діянь та уніфікації кримінальної відповідальності (*див. Додаток Б*). Отже, Верховна Рада України врахувала та усунула помилки, які раніше допустила, розробляючи КК України 2001 року.

Як впливає із Пояснювальної записки до відповідного законопроекта, його автори зазначають, що «метою прийняття законопроекту є внесення змін до Кримінального кодексу України, які б передбачали гуманізацію кримінального законодавства, що є одним із важливих зобов'язань України перед Радою Європи. Вказану задачу у законопроекті пропонується реалізувати шляхом часткової декриміналізації діянь, а також шляхом запровадження більш диференційованого критерію до вибору мір покарання за кримінальні правопорушення» [176].

Очевидно, що зміни до КК України від квітня 2008 року цілком проблему не вирішили, виникли як додаткові питання, так і ремарки. Це призвело до наступної роботи науковців над пропозиціями для вдосконалення кримінального закону щодо принципу гуманізму [171, с. 407].

Зміни до чинного Кримінального кодексу України зумовлені, насамперед, зобов'язаннями України виконувати міжнародні зобов'язання. Зокрема, ці зміни були внесені до Кримінального кодексу України шляхом введення в дію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, який набув чинності 17 січня 2012 р. [193].

Вищезгаданим Законом України було виключено низку суспільно небезпечних діянь, а саме: ст. 202 КК України «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг», ст. 203 КК України «Зайняття забороненими видами господарської діяльності», ст. 207 КК України «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті», ст. 208 КК України «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків», ст. 214 КК України «Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння», ст. 215 КК України «Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків», ст. 217 КК України «Незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірного клейма», ст. 218 КК України «Фіктивне банкрутство», ст. 220 КК України «Приховування стійкої фінансової неспроможності», ст. 221 КК України «Незаконні дії у разі банкрутства», ст. 223 КК України «Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску», ст. 225 КК України «Обман покупців та замовників», ст. 226 КК України «Фальсифікація засобів вимірювання», ст. 228 КК України «Примушування до антиконкурентних узгоджених дій», ст. 234 КК України «Незаконні дії щодо приватизаційних паперів», ст. 235 КК України «Недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання».

Так, більшість діянь, які раніше визнавалися кримінальними правопорушеннями, на основі цього Закону України були трансформовані в адміністративно карані делікти.

Однак, якщо системно розглянути статтю 225 Кримінального кодексу України «Обман покупців та замовників», то вона є спеціальною нормою до загальної норми – ст. 190 КК України «Шахрайство». Діяння, що передбачалися ст. 225 КК України можуть за певних умов бути кваліфіковані за ст. 190 КК України.

Багато вчених висловлюють несхвалення цих змін. Зокрема, В. М. Попович та В. Б. Дацюк звертають увагу на відсутність у пояснювальній

записці посилань на такі основоположні принципи як справедливість, рівність громадян перед законом, втрата діяннями суспільної небезпеки, зміна її ступеня та інші, наче теорія правотворення ніколи не знала ці основні конституційні принципи.

Декриміналізація низки діянь передбачає їхнє переведення у статус адміністративних правопорушень. Ключові критерії криміналізації діяння включають його суспільну небезпечність і поширеність. Зважаючи на це, складно підтримати повну декриміналізацію окремих статей Кримінального кодексу України (ст. ст. 203, 207, 214, 218, 220, 221, 223 та 228) у спосіб їх переведення у статус адміністративних правопорушень. Незгода виникає через те, що законодавець не оцінював питання чи ці діяння втратили суспільну небезпеку, і чи змінився її ступінь.

Важливо погодитися із висновками експертів, які підкреслюють, що недоцільне механічне перенесення ознак декриміналізованих діянь до Кодексу про адміністративні правопорушення, бо здебільшого у цих діяннях зберігаються ознаки значної суспільної небезпеки. Ці характеристики включають: отримання доходу у великих розмірах (ст. 155-2, частина друга ст. 162-1, ст. 162-3, частина друга ст. 163-7, частина друга ст. 164, ст. 164-16, 166-8, 166-17 КУпАП); особливо великий розмір (частина третя статті 162-1); завдання великої матеріальної шкоди (ст. 164-15–166-17); значний розмір (стаття 163), використання службового становища (ст. 166-15).

Внесення до адміністративно-правової бази додаткових кримінально-правових елементів порушить існуючу законодавчу злагодженість, правову методологію та зміст юридичних конструкцій ознак об'єктивної сторони нововведених положень Особливої частини КУпАП. Це створить проблему для розмежування адміністративних правопорушень і кримінальних правопорушень, визначених у КК України, що призведе до необґрунтованої конкуренції [171, с. 408].

Н. О. Гуторова твердо переконана, що прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації

відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI у відповідній сфері викликав значну увагу не лише в суспільстві, а й серед науковців. Вилучення з Кримінального кодексу України 16 статей (202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234, 235) стало реформою, що робить прийняття цього закону однією з найбільш суттєвих змін до Кримінального кодексу України за весь час його існування.

Подібна значна декриміналізація відбулася ще у 1992 році, коли кримінальну відповідальність було скасовано одночасно за 18 кримінальних правопорушень. Очевидно, що у той період (початок 90-х років) ці дії були виправданими, бо ознаменували етап трансформації в економічній сфері, що означало перехід до ринково-орієнтованої моделі суспільного прогресу.

Навпаки, такий контекст був відсутній у 2011 році, коли законодавчий орган намагався вирішити проблеми, що переважали у державі, пов'язані із посиленням криміналізації економічних правопорушень, випадками зловживань правоохоронних органів, погіршенням інвестиційного клімату та зниженням підприємницької активності серед населення.

Н. О. Гуторова, обговорюючи наміри введення в дію Закону України від 15 листопада 2011 року, спрямованого на припинення «надмірного втручання правоохоронних органів у діяльність суб'єктів господарювання», влучно зауважила, що аналіз 16 статей, вилучених із Кримінального кодексу України показує, що більшість із них були фактично застарілими нормами. Ці норми або не були застосовані протягом кількох років, або їх нечасто застосовували. Це явище значною мірою пов'язане зі значним зростанням НМДГ, який у Кримінальному кодексі України є одиницею для розрахунку розміру шкоди, яка була заподіяна, або вартості предмету кримінального правопорушення [46, с. 142].

Говорячи про зміни неоподаткованого мінімуму доходів громадян, Ю. А. Пономаренко наголошує, що підвищується мінімальна межа настання суспільно небезпечних наслідків вчинення низки найбільш поширених

кримінальних правопорушень (проти власності, у сфері господарської діяльності та інші). Це призвело до фактичної декриміналізації багатьох таких діянь, коли суспільно небезпечні наслідки були меншими за це значення [168, с. 237].

Далі дослідник зазначає, що хоча законодавець навмисно підвищує прожитковий мінімум, враховуючи такі фактори, як соціально-економічні умови, розвиток економіки, купівельна спроможність гривні тощо, та не усвідомлює те, що суттєво змінює визначені у кримінальному законі розміри шкоди. Це часто призводить до необґрунтованої декриміналізації багатьох діянь [168, с. 473].

Хоча ефективність численних положень, вилучених із Розділу VII Особливої частини Кримінального кодексу України у 2011 році, справді була недостатньою, нерегулярне використання чи незастосування конкретної норми кримінального закону не повинно вважатися достатньою підставою для декриміналізації цього діяння.

В Україні під час економічних реформ було виключено багато кримінально протиправних діянь, оскільки вони більше не становили значної суспільної небезпеки в змінених соціально-економічних умовах. Наприклад, порушення правил про валютні операції (ст. 80 КК УРСР 1960 року), виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними (ст. 149 КК України 1960 року), комерційне посередництво (ст. 151 КК УРСР 1960 року), спекуляція (ст. 154 КК УРСР 1960 року) та інші. Одночасно з тим, було визнано кримінально протиправними суспільно небезпечні діяння, які раніше не були відомі кримінальному закону – такі, як створення злочинних організацій (ст. 255 КК України), тероризм (ст. 258 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України) і багато інших.

Як уже зазначалося, суспільство являє собою динамічну систему, в якій з'являються нові види кримінальних правопорушень, а суспільна

небезпечність старих може змінюватися, або взагалі зникати. У цілому можна сказати, що в суспільстві безперестанно триває процес криміналізації та декриміналізації діянь [40, с. 47].

Складно повірити в те, що зміни, внесені до Кримінального кодексу України, є результатом комплексних досліджень кримінологів чи нагальними вимогами кримінально-правової практики. Скептицизм виникає через ці зміни, що призводять до системних розбіжностей між кримінальним законодавством і досягненнями кримінально-правової науки за десятиліття, а також вносять явні протиріччя в текст Кримінального кодексу України [171, с. 407].

Розвиток суспільних відносин та перегляд соціальних цінностей призводять до численних змін у національному законодавстві, причому це стосується і законодавства про кримінальну відповідальність. Останнім часом воно зазнало помітних трансформацій, які розглядаються науковцями як універсальний інструмент для вирішення ключових соціальних і політичних питань [42, с. 105].

Вирішення проблеми декриміналізації в суспільстві зумовлює необхідність демократизації політичної системи, забезпечення високого рівня життя, формування правової свідомості населення, відчутних зрушень у становленні принципів верховенства права та громадянського суспільства, досягнення соціальної згуртованості [277, с. 51].

Перегляд визначень кримінально-правових термінів «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» проведено на основі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 року № 1261-VII [191]. Видалення пунктів 3 та 4 примітки до статті 364 Кримінального кодексу України які стосуються посилення на заподіяння матеріальної шкоди призвело до латентної декриміналізації діянь. Експерти у сфері кримінального права зіштовхнулися з питанням про те, чи, з огляду на існуючі формулювання у

зазначених пунктах приміток до статті 364 Кримінального кодексу України, терміни «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» як ознаки складів окремих службових та прирівняних до них кримінальних правопорушень (ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 366, 367 КК України) слід розуміти виключно як заподіяння майнової шкоди в конкретних розмірах.

О. К. Марін передбачає, що законодавчі зміни від 13 травня 2014 року значно обмежили застосування статей 364–367 Кримінального кодексу України. Навіть до цих змін було мало випадків на практиці, коли істотна шкода чи тяжкі наслідки включали в себе немайнові наслідки. За словами О. К. Маріна, ці зміни створюють невизначеність у кримінально-правовій оцінці, зокрема, коли невиконання службовою особою своїх обов'язків, зумовлене несумлінним ставленням, призвело до заподіяння шкоди життю чи здоров'ю потерпілого. Якщо раніше цей випадок можна було кваліфікувати за ч. 2 ст. 367 Кримінального кодексу України, то тепер вже не можна. Законодавець не дає вказівок щодо розгляду подібних випадків службової недбалості, якщо така не передбачена спеціальними нормами інших розділів Особливої частини КК України. Така ситуація залишає суспільно небезпечні діяння начебто поза сферою дії Кримінального кодексу України, що фактично призводить до їх декриміналізації [125, с. 102].

Є. О. Письменський, аналізуючи описані зміни та інші доповнення до Кримінального кодексу України, наголошує, що на сучасному етапі реалізації кримінально-правової політики України шляхом криміналізації та декриміналізації спостерігається повторення негативних схем попередніх років. Зазначені процеси розгортаються невпорядковано, іноді випадково, без належного наукового обґрунтування та з порушенням встановлених правил криміналізації та декриміналізації. Тому актуальним питанням у цій сфері є переоцінка використання згаданих стратегій для реалізації кримінально-правової політики. Це зумовлює необхідність її перебудови на принципах стриманості у визначенні меж кримінальної репресії, дотриманні наукової виваженості, удосконаленні законодавчих методів тощо [163, с. 146].

З цією точкою зору погоджується В. В. Бабаніна, яка стверджує, що практичність і доцільність змін законодавства про кримінальну відповідальність є сумнівною. Вона переконана, що ці зміни зумовлені насамперед політичними міркуваннями, а не справжньою необхідністю правового регулювання, спрямованого на забезпечення правового захисту [2, с. 172].

На думку В. Голіна, поспішно прийняті рішення та суб'єктивні оцінки призводять до того, що можна назвати «надзвичайною» криміналізацією чи декриміналізацією. Це відбувається, коли політичний контекст та обставини вимагають від органів влади швидко встановити правові підстави для негайного втручання в конкретні ситуації. Метою таких дій є оперативне реагування на ті чи інші явища, суспільну напругу чи партійні вимоги. Ці дії спрямовані на найбільш активних учасників та залякування пересічних громадян несприятливими правовими та соціальними наслідками. Ця суб'єктивна або «надзвичайна» криміналізація та декриміналізація виходить за межі правового регулювання і не узгоджується з принципами науки кримінального права та демократичної практики [35, с. 110].

Останнім часом у законодавчому процесі України спостерігається тенденція, коли влада намагається вирішити соціально-економічні та політичні проблеми шляхом внесення змін до кримінального законодавства. Однак ці зміни часто впроваджуються без повного розуміння їх реальних соціальних, економічних і політичних наслідків. Крім того, запроваджені реформи кримінального правосуддя часто не досягають запланованих результатів. Проблему ускладнює відсутність консенсусу серед ініціаторів реформ у поєднанні з їхнім обмеженим досвідом впровадження таких змін. Отже, закони часто приймаються без ретельного передбачення їхніх кримінологічних наслідків [276, с. 11].

Поява інституту кримінального проступку поставила принципове питання щодо його правової природи та визначення його місця в правовій системі, а також щодо проблеми декриміналізації та криміналізації.

Перетворення злочинів невеликої тяжкості на кримінальні проступки не змінює правову природу цих правопорушень, оскільки кримінальна відповідальність залишається засобом обмеження прав та свобод особи, що буде визнана винною в їхньому вчиненні. Крім того, правова процедура визнання особи винною і призначення їй відповідного покарання здійснюватиметься в рамках кримінально-правових відносин.

М. І. Хавронюк систематично навів переконливі аргументи на підтримку встановлення інституту кримінального проступку, наголошуючи на його першочергових завданнях у розмежуванні злочинів і кримінальних проступків. Цілі включають:

- наступна гуманізація кримінального законодавства шляхом декриміналізації багатьох діянь, що зараз вважаються кримінальними правопорушеннями;

- спрощення процесу притягнення до кримінальної відповідальності тих осіб, які вчинили кримінальні проступки;

- дотримання права на захист, а також інших прав, які визначають концепцію «справедливого правосуддя», як це викладено ЄСПЛ. Це стосується осіб, які зараз притягнуті до адміністративної відповідальності адміністративних проступків, що насправді відзначаються підвищеним рівнем суспільної небезпеки та санкції за вчинення яких носять характер кримінальної відповідальності;

- недопущення неправомірного використання результатів адміністративної процедури під час розслідування кримінальних справ, що порушують права людини;

- забезпечення гарантій судового захисту прав людини щодо застосування покарань, які обмежують конституційні права;

- виконання міжнародних зобов'язань;

- оптимізація діяльності суб'єктів кримінальної юстиції щодо виявлення та судового розгляду кримінальних справ [62, с. 118–121].

Ю. П. Дзюба наголошує, що захист прав осіб, які постраждали від

адміністративних правопорушень, був би більш ефективним, якби ці правопорушення були переведені у кримінальні проступки [54, с. 142–144].

За словами В. М. Куца, законодавчий поділ кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки, розглядається як спосіб вирішення питання про притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності [117, с. 119–123].

Ми не погоджуємося з думкою, що запровадження кримінальних проступків відбувається за рахунок декриміналізації діянь. Натомість ми стверджуємо, що їхнє запровадження означає розширення сфери застосування кримінального права. Така позиція базується на положенні, передбаченому частиною першою статті 12 Кримінального кодексу України, яка поділяє кримінальні правопорушення на злочини та кримінальні проступки.

Правила криміналізації та декриміналізації діянь у законодавстві прямо не визначено. Тому особи, які мають право законодавчої ініціативи, час від часу зловживають своїм службовим становищем, ініціюючи та лобіюючи такі законопроекти про внесення змін до КК України, які не вирішують його завдань, а створюють політичну та соціальну напругу (наприклад, це законопроекти, якими пропонувалося запровадити кримінальну відповідальність заклеп, за пропаганду комуністичної чи національної ідеології, відмовити смертну кару тощо) або спрямовані на вирішення особистих, корпоративних інтересів (зокрема законопроекти, якими КК України доповнили статтями 381-1 та 389-1 чи внесли зміни до статті 359 КК України) [62, с. 68].

Можна навести три закони України, якими змінювали КК України у контексті декриміналізації – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» від 22.05.2003 № 850-IV, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне втручання в роботу мереж електрозв'язку» від 05.06.2003 № 908-IV, Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України

щодо запобігання та протидії корупції» від 21.12.2010 № 2808-VI (див. Додаток Б). На жаль, до цих законів України немає пояснювальних записок, тому встановити причини декриміналізації у вказаних законах України неможливо.

Проаналізувавши практику внесення змін до Кримінального кодексу України в контексті декриміналізації, прийнятих протягом 2003-2023 років, вважаємо, що причинами виключення кримінально-правових норм із кримінального закону є (див. Додаток Б):

1) *потреби удосконалення практики протидії злочинності* (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» від 18.05.2004 № 1723-IV, Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII);

2) *виконання міжнародно-правових зобов'язань України* (Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 № 2735-VI, Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 № 746-VII, Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19.06.2020 № 738-IX);

3) *втрата діянням суспільної небезпеки* (Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 03.04.2003 № 669-IV, Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 № 270-VI, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу

України щодо зменшення тиску на бізнес» від 18.09.2019 № 101-IX, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 15.12.2021 № 1965-IX);

4) *юридико-технічні причини* (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23.02.2014 № 767-VII, Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 № 3233-IX);

5) *урахування принципу верховенства права* (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 04.12.2020 № 1074-IX, Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України щодо удосконалення положень чинного законодавства в частині кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушеннями правил експлуатації бойових чи спеціальних машин, виконання польотів чи підготовки до них, кораблеводіння» від 06.09.2023 № 3380-IX).

Однак процес декриміналізації в Україні врегульований недостатньо, про це, безумовно, свідчить як кількість внесених до КК України (68 змін щодо декриміналізації станом на зараз), так і обґрунтування законодавця щодо їх введення.

На даний час склалася ситуація за якої кримінальне законодавство України є нестабільне, а зміни, що вносяться до КК України не носять системного характеру.

На наш погляд, така діяльність законодавця щодо внесення змін до

закону про кримінальну відповідальність є не тільки умисною, а й свідомо соціально шкідливою. Це свідчить як про відсутність сформованої теорії декриміналізації діянь, так і про байдужість законодавця на думку суспільства щодо цих процесів, відверте ігнорування законодавчою гілкою влади міжнародно-правових рекомендацій та відповідних наукових досліджень. Необхідно належно обґрунтовувати доцільність декриміналізації діянь, тобто розробити відповідну аргументацію на основі аналізу загальновизнаних підстав декриміналізації.

Вважається за доцільне розробити концепцію кримінально-правової політики щодо декриміналізації на підставі сучасного розвитку науки кримінального права із врахуванням необхідності гуманізації кримінальної відповідальності.

Таким чином, законодавчий орган державної влади повинен у кожному випадку з'ясовувати як доцільність скасування кримінальної відповідальності за конкретне діяння, так і правила виключення кримінально-правової норми із КК України.

1.3 Значення рішень Конституційного Суду України в контексті декриміналізації

У період з 2019 по 2020 рік Конституційний Суд України виносив різні рішення, які безпосередньо стосувалися питань, пов'язаних з процесом декриміналізації конкретних діянь.

Йдеться про три рішення Конституційного Суду України, внаслідок яких відбулася декриміналізація діянь за Кримінальним кодексом України:

- 1) рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 – Стаття 368-2 «Незаконне збагачення» [223];
- 2) рішення Конституційного Суду України від 11 червня 2020 року № 7-р/2020 – Стаття 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» [224];
- 3) рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 – Стаття 366-1 «Декларування недостовірної інформації» [225].

В. О. Гацелюк намагався встановити взаємозв'язок між визнанням конкретної статті Особливої частини КК України неконституційною та процесом декриміналізації відповідного діяння, а також заглиблювався в особливості конституційних обмежень, висвітлених Конституційним Судом України у вищезазначених рішеннях. Підкреслюється важливість для законодавця враховувати ці обмеження при визначенні кримінальної протиправності конкретних діянь у майбутньому [28]. Давайте детально розглянемо ці рішення Конституційного Суду України разом із зазначеними вище зауваженнями.

Резолютивні частини рішень Конституційного Суду України є викладеними щодо конкретних статей Особливої частини КК України різними способами. В одному з таких рішень Конституційний Суд України, керуючись статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» [211], визначає, що закони, інші нормативно-правові акти чи окремі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дати рішення

Конституційного Суду України про їхню неконституційність, якщо інше не передбачено у самому рішенні, проте не раніше дня, коли його було ухвалено.

Якщо твердження про неконституційність сформульовано так само, як «Визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), статтю ... Кримінального кодексу України», то помітні відмінності в положеннях, якими регулюється скасування чинності відповідної статті. Зокрема, для статей 368-2 і 366-1 КК України визначено, що скасування їхньої чинності набирає законної сили з дня прийняття відповідного рішення. І навпаки, щодо статті 375 Конституційний Суд України виклав інший підхід: «Стаття 375 КК України, є визнаною неконституційною, втрачає чинність через шість місяців із дня прийняття Конституційним Судом України цього Рішення».

Відповідно до статті 147 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання щодо відповідності Конституції законам України. Крім того, він займається офіційним тлумаченням Конституції разом з іншими повноваженнями, викладеними відповідно до Конституції [90]. Це положення чітко окреслює фокус предмета перевірки, акцентуючи на «законах України та інших актах», а не на правових нормах.

Частиною першою статті 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлено, що Конституційний Суд має повноваження оцінювати конституційність нормативно-правових актів або їхніх окремих положень. Це передбачає перевірку відповідності цих положень Конституції України.

Тим не менш, законодавство містить положення, яке визначає правову норму як предмет конституційного контролю. Зокрема, як зазначено у частині другій статті 92 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд має право формулювати та визначати свою правову позицію у подальшому. Він може змінити свою правову позицію у відповідь на суттєві зміни у нормативному регулюванні, яким спочатку керувався Суд, або коли є вагомі причини для посилення захисту конституційних прав та свобод, що має відповідати міжнародним зобов'язанням України та бути

обґрунтованим в офіційному рішенні Суду. Зауважимо, що вжитий законодавцем у цьому контексті термін «нормативне регулювання» має ширше тлумачення, ніж «правовий акт чи його частина» [28, с. 53].

Стаття Особливої частини Кримінального кодексу України не зовсім відповідає обсягу кримінально-правової норми. Як правило, стаття Особливої частини КК України складається із кількох частин, причому кожна є самостійною кримінально-правовою нормою. Проте доцільно звернути увагу на те, що «більшість статей Особливої частини кримінального закону України містять переважно диспозиції та санкції» [62, с. 87]. І навпаки, сфера дії кримінально-правової норми виходить за межі положень статей Особливої частини КК України. Основою кримінально-правової кваліфікації є статті Кримінального кодексу України, що охоплюють забороняючі, виключні та заохочувальні норми [138, с. 59].

Зворотна дія кримінально-правової норми проявляється в її здатності пом'якшувати або скасовувати відповідальність особи. Це має місце тоді, коли диспозиція норми звужує коло об'єктів посягання, виключає зі складу кримінального правопорушення окремі альтернативні суспільно небезпечні наслідки, обмежує відповідальність особи шляхом конкретизації способу вчинення кримінального правопорушення, уточнює зміст кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення [226, с. 31–32].

На практиці може виникнути ситуація під час звуження законодавцем сфери застосування кримінально-правової норми, коли слід враховувати наслідки диференціації кримінальної відповідальності. В Особливій частині Кримінального кодексу України важливо розглядати випадки, де схожі суспільно небезпечні діяння є у різних статтях кримінального закону. Це створює конкуренцію між нормами кримінального права, наприклад, між загальними та спеціальними нормами. Отже, навіть після визнання неконституційною окремої статті Особливої частини КК України діяння залишається криміналізованим. Важливо відрізнити декриміналізацію від виключення статті чи її частини з Особливої частини КК України. Це

виключення може означати вдосконалення кримінального права. Наприклад, вилучення ст. ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404 Кримінального кодексу України не декриміналізує умисне вбивство або замах на вбивство державних і громадських діячів, працівників правоохоронних органів, суддів, захисників, військових начальників, натомість передбачена кримінальна відповідальність за такі діяння п. 8 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (або за ст. 15 та п. 8 ч. 2 ст. 115 у разі замаху). Таким чином, у разі декриміналізації спеціальної кримінально-правової норми регулювання відносин буде здійснюватися загальною нормою.

Отже, визнання неконституційною статті, яка визначає ознаки кримінального правопорушення, може не призвести до декриміналізації елементів складу кримінального правопорушення, які можна було б окремо кваліфікувати за допомогою інших статей Особливої частини Кримінального кодексу України.

У Рішенні № 1-р/2019 Суд зазначив, що Верховна Рада України 18 жовтня 2006 року офіційно схвалила Конвенцію ООН проти корупції 2003 року. Згідно зі статтею 20 цієї Конвенції, кожна держава-учасниця заохочується до вивчення законодавчих та інших заходів за умови їхньої відповідності конституції та основним правовим принципам. Ці заходи спрямовані на визнання кримінальним правопорушенням незаконного збагачення, вчиненого умисно, тобто значне збільшення активів державного службовця понад його законний дохід без раціонального обґрунтування [223, с. 16–17].

Примітно, що іншої думки дотримується суддя Конституційного Суду України В. В. Городовенко. Він стверджує, що в Рішенні не зазначено, що стаття 20 Конвенції ООН не стосується криміналізації передачі активів особою, законність яких не підтверджена доказами, іншій особі, тобто не зовсім стосується діяння, визначене як незаконне збагачення відповідно до статті 368-2 КК України. Отже, можна стверджувати, що Рішення мало наголошувати на проблемі гармонійної інтеграції статті 20 Конвенції ООН у

правову систему України, відповідальність за яку покладено на Верховну Раду України. Незважаючи на це, Суд не повністю відкинув можливість майбутньої імплементації статті Конвенції ООН у національну правову систему. Конституційний Суд України підтримав криміналізацію незаконного збагачення за умови дотримання приписів і принципів Конституції України [143, с. 32].

Конституційний Суд України акцентує, що відповідно до зазначеної конвенції держава-учасниця оцінює потенційну криміналізацію незаконного збагачення «за умови відповідності її конституції та основним принципам правової системи». Це означає, що конвенція не зобов'язує державу-учасницю запровадити кримінальну відповідальність за таке діяння. Суд стверджує, що під час криміналізації будь-якого суспільно небезпечного діяння вкрай важливо керуватися передусім принципами та нормами, викладеними в Конституції України. Це пояснюється тим, що закони та інші нормативно-правові акти мають бути розроблені на основі Конституції України і відповідати її положенням.

Суд виходить також із визначення правової визначеності як складової принципу верховенства права, викладеного в першій частині статті 8 Конституції України. У рішенні органу конституційної юрисдикції представлено погляди Європейського суду з прав людини на якість та чіткість формулювань законодавства. Згодом Суд викладає свою позицію щодо презумпції невинуватості, підкреслюючи, що конституційні положення, пов'язані з презумпцією невинуватості та заборонаю кримінального переслідування осіб за відмову давати показання чи пояснення стосовно себе, членів сім'ї або близьких родичів, застосовуються універсально до всіх осіб. Не допускаються будь-які обмеження або скасування цих гарантій для певних категорій осіб згідно з Конституцією України.

Суд ретельно досліджує положення статті 368-2 чинного Кримінального кодексу України та встановлює, що невизначеність щодо законності набуття особою майна у значному розмірі може бути витлумачена проти особи та

підтверджувати незаконне збагачення. Це суперечить конституційному принципу, сформульованому в частині третій статті 62 Конституції України, яка передбачає, що будь-які сумніви щодо доведеності вини особи повинні тлумачитися на користь цієї особи [223, с. 22].

Водночас у наступному абзаці Конституційний Суд України стверджує, що стаття 368-2 КК України не відповідає критеріям ясності, точності та недвозначності, що суперечить правовій визначеності, невід'ємній від принципу верховенства права, викладеного у статті 8 Конституції України. У наступному абзаці Суд підтверджує та доповнює свою позицію, дійшовши висновку, що стаття 368-2 не відповідає правовій визначеності як фундаментального аспекту конституційної вимоги верховенства права (закріпленій у статті 8 Конституції України). Це пов'язано з відсутністю чіткого формулювання диспозиції статті КК України, що допускає потенційну неоднозначність у її розумінні, тлумаченні та застосуванні. Зазначена стаття КК України також суперечить конституційному принципу презумпції невинуватості (викладеному в частинах першій, другій, третій статті 62 Конституції України) та суперечить конституційному положенню про недопущення притягнення особи до кримінальної відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (право особи не давати показань чи пояснень щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів) (частина перша статті 63 Конституції України).

Тобто Конституційний Суд України, пояснюючи причини неконституційності норми 368-2 КК України, змушений був визначити зміст норми [223, с. 22–23].

У своїй окремій думці С. В. Шевчук погодився з висновками Конституційного Суду України, зазначивши, що недоліки у формулюванні цього положення є принциповими. Тому він виступає за вилучення цієї норми із КК України. Суддя Конституційного Суду необхідності максимально уважного законодавчого підходу у визначенні поняття «кримінальне правопорушення незаконне збагачення». Він критикує Верховну Раду України

за відверто неконституційні формулювання статті 368-2 КК України. Це, на думку С. В. Шевчука, заважає ефективній боротьбі з корупцією, бо антикорупційна політика має ґрунтуватися на якісних і зрозумілих законодавчих директивах, які відповідають Конституції України, а не на нормах, які грубо порушують основні права та свободи людини. Крім того, він спробував сформулювати критерії, якими слід керуватися при визначенні поняття «кримінальне правопорушення незаконне збагачення» [148, с. 71–72].

Науковці також критикують положення статті 368-2 Кримінального кодексу України. Наприклад, О. О. Книженко стверджує, що, виходячи з контексту аналізованої норми, законодавець фактично поклав тягар доказування законності набуття майна у значному розмірі на суб'єкта кримінального правопорушення. Незважаючи на висновок Головного науково-експертного управління від 29 січня 2015 року про те, що змінена редакція статті 368-2 суперечить статті 62 Конституції України, яка гарантує презумпцію невинуватості, Верховна Рада України все одно прийняла ці зміни до КК України. Стаття 62 Основного Закону передбачає, що особа вважається невинуватою і не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Ми підтримуємо думку про те, що буквальне тлумачення запропонованої норми Кримінального кодексу України вказує на те, що особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинні будуть обґрунтувати законність набуття активів у «значному розмірі», щоб уникнути звинувачень у незаконному збагаченні [77, с. 113].

Крім того, вважалось, що ситуація щодо неконституційності кримінально-правової норми – патова, оскільки не вирішилися конкретні проблеми: як тепер будуть регулюватися ці суспільні відносини, адже Україна фактично не буде виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання у боротьбі з корупцією.

О. С. Коробка розкриває це твердження та пропонує вихід: виключення

статті 368-2 із КК України не сприятиме боротьбі з корупцією, не удосконалив розвиток кримінально-правових відносин. Рішення Конституційного Суду України змусило державу відступити від встановлення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема незаконне збагачення. Подолання цієї кризи сьогодні є можливим і залежить від оперативного розгляду Верховною Радою України запропонованих змін до законодавства з урахуванням висновків, викладених у рішенні Конституційного Суду України [97, с. 211].

Судді Конституційного Суду України розкритикували вищезазначене рішення суду. Вони переконані, що твердження про недотримання вимог щодо чіткості, точності та недвозначності не має достатнього пояснення в тексті рішення.

І. Д. Сліденко наголошує, що Конституційний Суд України не зміг роз'яснити конкретну неоднозначність у формулюванні статті про незаконне збагачення. Частина перша статті 368-2 КК України прямо вказує на те, що кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено, що збільшення майна у значному розмірі не відбулося у зв'язку із використанням законного доходу. Це свідчить про те, що кримінальні обвинувачення виникають після ретельної перевірки всіх можливих способів придбання активів, підтверджуючи, що обвинувачений не міг отримати значний дохід від законної діяльності. Обвинувачений, особисто чи користуючись послугами захисника, має здатність розуміти зміст статті 368-2 КК України, відрізнити законний і незаконний доходи, ідентифікувати діяльність, заборонену законом, і розмежовувати докази, необхідні для підтвердження законності чи незаконності своїх доходів [147, с. 62–63].

В. В. Лемак стверджує, що твердження у другому абзаці пункту 7 рішення Конституційного Суду України про те, що стаття 368-2 Кримінального кодексу України не відповідає вимозі правової визначеності, і що «формулювання цього положення є недостатньо чітким і допускає неоднозначне його розуміння, тлумачення і застосування». У рішенні

Конституційний Суд України посилається на декілька позицій ЄСПЛ, але залишається незрозумілим, як робиться висновок про невизначеність, на яких аргументах Суд його вибудовує та як можна використовувати критерії визначеності під час оцінки аналізованої норми КК України [145, с. 41].

Водночас орган конституційної юрисдикції в останньому абзаці мотивувальної частини Рішення наголошує, що боротьба з корупцією в Україні є завданням виняткової суспільної та державної важливості, а криміналізація незаконного збагачення є правовим засобом реалізації державної політики у вищезазначеній сфері. Однак Конституційний Суд України визнав, що засіб, який законодавець використав під час формулювання цього складу кримінального правопорушення, є невідповідний.

Безумовно, вкрай важливо не лише встановити кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, а й узгодити міжнародно-правові стандарти з нормами кримінального права. На нашу думку, Конституційний Суд України хоч і формально вийшов за межі своїх повноважень при обґрунтуванні неконституційності статті 368-2 КК України, визначивши зміст кримінально-правової норми, проте без цього аналізу неможливо було б повно відобразити висновок Суду щодо норми закону про кримінальну відповідальність.

До того ж аргументи Суду не заперечують того, що при правильному описі такого суспільно небезпечного діяння можливо буде його криміналізувати у майбутньому. Отже, кримінально-правова норма (стаття 368-2 КК України) була недосконалою, тому Суд вирішив визнати її неконституційною. Повноваженням самостійно виправляти помилки законодавця Конституційний Суд України не наділений, тому Верховна Рада України це зробила і доповнила КК України статтею 368-5 «Незаконне збагачення», виправивши попередні помилки.

Так, у наступному рішенні Конституційного Суду України 55 народних депутатів України скористалися своїм конституційним правом подати

клопотання до Конституційного Суду України та звернулися з вимогою визнати неконституційною статтю 375 КК України [224].

У цій справі суд вирішував питання щодо конституційності окремої норми Особливої частини Кримінального кодексу України. Одночасно було додатково проаналізовано увесь її зміст. Суд, ретельно досліджуючи криміналізацію цього кримінально-правового положення, ставить під сумнів його обґрунтованість та відповідність меті. Аналіз цієї кримінально-правової норми показує, що термін «завідомо неправосудний» запозичений зі статті 176 КК УРСР 1960 року (згодом включений до КК України). Ця стаття КК УРСР 1960 року передбачала відповідальність для суддів, які винесли вирок, рішення, ухвалу чи постанову, визнані завідомо неправосудними через корисливі мотиви чи особисті інтереси. Розглядаючи статтю 375 КК України в її історичному контексті, можна зробити висновок, що вона є невдалим наслідуванням практики попереднього кримінального закону. Правова та політична системи у той час використовували такі норми для здійснення контролю та впливу на суддів [224, с. 9].

Для нас є незрозумілим посилання Суду на попередній кримінальний закон тоді, як перед суддями було завдання дослідити саме чинну кримінально-правову норму.

Суд встановив, що стаття 375 КК України не визначає критеріїв визнання «неправосудними» вироку, рішення, ухвали чи постанови судді. Крім того, Конституційний Суд України не роз'яснює значення терміна «завідомо неправосудний», що призводить до неоднозначного тлумачення елементів складу кримінального правопорушення. Така нечіткість впливає на розуміння кримінального правопорушення, передбаченого цією нормою [224, с. 10]. Конституційний Суд України зазначає, що остаточне судове рішення не підлягає перегляду, крім випадків, які встановлені процесуальними законами. Це обмеження не дозволяє слідчому чи прокурору своїми діями оцінювати обґрунтованість такого судового рішення та можливі щодо притягнення такого судді до кримінальної відповідальності [224, с. 11].

Останнє положення має принципове значення, бо передбачає, що набрання чинності судового рішення в таких випадках призводить до «абсолютного імунітету» як самого рішення, так і судді, який така рішення постановив. Водночас, згідно з пунктом третім частини третьої статті 423 Цивільного процесуального кодексу України, судові рішення може бути оскаржене за виключних обставин, причому підставою такого перегляду є вирок іншого суду, що набрав законної сили, яким притягнуто до кримінальної відповідальності суддю, який ухвалив таке судові рішення, та встановлення цим вирокі вини судді у вчиненні кримінального правопорушення у результаті чого було ухвалено таке судові рішення. Отже, підстав для оцінки слідчим чи прокурором остаточного рішення суду немає. Їхня роль полягає у кримінально-правовій кваліфікації та встановленні винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення [28, с. 60].

На думку Конституційного Суду України, формулювання, використане в диспозиції статті 375 КК України, допускає потенційне зловживання нею. Зокрема, під час досудового розслідування існує ризик зловживань з боку органів влади, які можуть призвести до притягнення судді до кримінальної відповідальності лише за винесення судового рішення. Така ситуація виникає, коли слідчий, прокурор чи будь-яка інша особа суб'єктивно визнає рішення «неправосудним», особливо у випадках незгоди із судовим рішенням [224, с. 10].

Суддя виносить вирок, а попередня правова оцінка дій судді не означає автоматичної вини особи. Під час досудового розслідування суддя отримує широкі гарантії незалежності, передбачені кримінально-процесуальним законодавством.

У своїй оцінці Конституційний Суд України вважає, що відповідно до конституційного принципу забезпечення незалежності суддів в Україні законодавець має інакше сформулювати склад цього кримінального правопорушення. Ця кримінально-правова норма, що визначає кримінально протиправні діяння за участю судді як суб'єкта цього кримінального

правопорушення, має бути спрямована на недопущення впливу державних органів чи посадових осіб на суддю чи перешкоджання здійснення ним правосуддя [224, с. 12].

В. О. Гацелюк стверджує, що саме формулювання є певною мірою юридично неоднозначним. Складно уявити норму Кримінального кодексу України, яка б правомірно застосовувалася для здійснення впливу на суддю. Слідчий чи прокурор для цього повинен зловживати своїми правами. Крім того, якщо початок досудового розслідування щодо будь-якого кримінального правопорушення, вчиненого суддею, розцінюється як здійснення тиску, то, згідно з аргументом Суду, логічно впливає пропозиція визначити окреме кримінальне законодавство виключно для суддів. Без цього реєстрація кримінального провадження щодо вчинення суддею вбивства чи будь-якого іншого кримінального правопорушення може бути розцінена як неналежний тиск і втручання у здійснення правосуддя [28, с. 62].

Поняття «неправосудне рішення» не було вперше використано у тексті КК України, бо це визначення знаходимо у тексті частини четвертої статті 62 Конституції України [90], рішенні Конституційного Суду України [227].

Конституційний Суд України, як зазначено у пункті 2 резолютивної частини Рішення, роз'яснив, що нормативне положення «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» у частині другій статті 126 Конституції України спрямоване на забезпечення незалежності судів у контексті їхніх судових функцій. Воно також слугує заборонаю будь-яких дій державних органів, установ, організацій, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб, фізичних та юридичних осіб, що має на меті запобігти втручанням у виконання професійних обов'язків суддів і перешкодити спробам маніпулювання ними для прийняття неправосудних рішень [227, с. 22].

В. М. Єднак наголошує, що поняття «неправосудне судове рішення» передбачає, що судове рішення може бути не тільки незаконне, але і необґрунтоване. Крім того, термін «неправосудний» конкретно окреслює коло суспільних відносин, гарантованих статтею 375 Кримінального кодексу

України. Якщо протиправні дії може вчинити будь-хто, то неправосудні дії – тільки судді [64, с. 88–89, 95].

Л. Є. Виноградова характеризує неправосудний вирок (рішення, постанову, ухвалу) суду як незаконну або необґрунтовану судову дію, винесену навмисно або внаслідок недбалості. Ці дії можуть завдати істотної шкоди правам чи інтересам громадян та держави [23, с. 5].

Н. Д. Квасневська наголошує, що філософсько-правове поняття «неправосудність судового рішення» визначається як прояв неправильного застосування некваліфікованим або (та) упередженим суддею норм матеріального та/або процесуального права. Це також пов'язано з невідповідністю судового рішення (вироку, рішення, ухвали, постанови) реальним обставинам судового спору та уявленням у суспільстві про справедливість та законність [75, с. 57].

Зважаючи на такий плюралізм думок щодо дефініції «неправосудності»: акцентування прийняття таких рішень суддею (В. М. Єднак), завдання такими рішеннями істотної шкоди (Л. Є. Виноградова), характеристика судді, який прийняв рішення, що суперечить уявленням суспільства про несправедливе (Н. Д. Квасневська), можливо, це поняття заслуговувало на легальне висвітлення в самому тексті кримінального закону, і тоді б не виникло питання щодо його конституційності.

Однак, встановивши порушення статтею 375 Кримінального кодексу України низки конституційних норм, Конституційний Суд України вирішив відстрочити закінчення строку дії цієї статті на шість місяців з дня прийняття Конституційним Судом України рішення про визнання її неконституційною. Таку дію Суд обґрунтував положеннями статті 152 Конституції України та статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України». Таким чином, кримінально-правова норма залишалася частиною Кримінального кодексу України протягом шести місяців. Таку позицію Суд не пояснює і ми можемо лише здогадуватися про причини прийняття такого рішення, оскільки ще пів року суддів ще можна було притягати до кримінальної відповідальності.

Тим не менш, у своєму вирокі суддя процитував рішення Конституційного Суду України. Однак суддя не сприйняв це як прояв декриміналізації та виніс виправдувальний вирок. Суддя зазначив наступне: у контексті справи за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо оцінки відповідності статті 375 КК України Основному Закону було сформульовано конкретну правову позицію. Зокрема, було стверджено, що термін «неправосудний», який використовується для визначення вироку, рішення, ухвали або постанови судді чи суддів не має чіткості, бо значення «завідомо неправосудного» рішення залишається нерозкритим. Ця неясність перешкоджає остаточному розумінню елементів складу цього кримінального правопорушення та ускладнює процес кримінально-правової кваліфікації.

Крім того, Конституційний Суд України наголосив, що остаточне судові рішення не підлягає перегляду, окрім випадків, передбачених процесуальними законами. Це положення фактично перешкоджає слідчим чи прокурорам оцінювати таке рішення, особливо у випадках, коли їхні дії можуть призвести до притягнення судді до кримінальної відповідальності.

Встановивши невідповідність статті 375 Кримінального кодексу України Конституції України, Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності цієї статті на шість місяців, починаючи з дня визнання її неконституційною.

Зважаючи на те, що рішення Конституційного Суду України є остаточними, оскарженню не підлягають та є обов'язковими до виконання згідно зі ст. 151-2 Конституції Конституційний Суд України вважав за необхідне роз'яснити, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України судові рішення, постановлені такою особою, яке визнається органом досудового розслідування як завідомо неправосудне, підлягає скасуванню в порядку, встановленому процесуальним законодавством.

Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 12.08.2014 у справі № 757/23077/14-к, постановлена щодо ОСОБИ 10 у зв'язку

із результатами розгляду скарги адвоката ОСОБА 12 у інтересах ОСОБИ 11 на постанову старшого слідчого відділу прокуратури у м. Києві ОСОБА 13 від 07 серпня 2014 року є не скасована у порядку, що встановлений КПК України.

Шевченківський районний суд міста Києва ухвалив: ОСОБА 10, ІНФОРМАЦІЯ 1, визнати невинуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, що передбачені ч. 1 ст. 375, ч. 2 ст. 375 КК України, виправдати у зв'язку із відсутністю у її діяннях складу кримінальних правопорушень, що передбачені ч. 1 ст. 375, ч. 2 ст. 375 КК України [24].

Таким чином, хоч Шевченківський районний суд міста Києва і вказує на відтермінування цього рішення Конституційним Судом України, проте зазначає, що незважаючи на це, рішення органу конституційної юрисдикції є обов'язковими, остаточними та не можуть бути оскарженими, тому вирішив одразу не притягати до кримінальної відповідальності особу за тією статтею, яка незабаром буде виключена із КК України.

Вважаємо, з одного боку, це рішення раціональним, бо так чи інакше особа була би визнана невинною, а з іншого – суд фактично не дотримався правильного виконання рішення Конституційного Суду України.

О. М. Литвинов виступає проти відтермінування втрати чинності статей Особливої частини Кримінального кодексу України, оскільки це дозволяє суб'єктам правозастосування використовувати неконституційні акти, що порушує принцип верховенства права. О. М. Литвинов стверджує, що ці положення КК України мають втратити юридичну силу одразу із визнанням їх Конституційним Судом України неконституційними. Невиконання цього може призвести до застосування неконституційних актів під час кримінального переслідування, що призведе до необґрунтованого порушення прав людини, які гарантовані Конституцією України. Важливо зазначити, що автоматичним наслідком скасування цих положень КК України є припинення кримінального переслідування. Однак цього недостатньо для повного відновлення прав осіб, які постраждали від дій, що були пов'язані із попереднім кримінальним переслідуванням [146, с. 32].

О. В. Касмінін погоджується з думкою, що як тільки Конституційний Суд України визнає положення неконституційними, то вони повинні втрачати свою дію чинність, інакше вони будуть далі порушувати гарантії незалежності суду. Суд зобов'язаний захистити та відновити порушені права всіх громадян. Виявивши такі порушення, Конституційний Суд України повинен вжити всіх необхідних заходів для їх запобігання [144, с. 23].

Зараз точаться дискусії щодо відновлення кримінальної відповідальності для суддів, які постановляють упереджені судові рішення. Метою цього процесу є удосконалення правових норм щодо відповідальності суддів за необ'єктивні рішення у формі вироків, постанов чи ухвал та задля дотримання принципу правової визначеності [179].

Конституційний Суд України у своєму рішенні про визнання неконституційною статті 366-1 Кримінального кодексу України наголосив, що криміналізація поведінки особи допускається лише за наявності певних ознак. Ці критерії включають наявність істотної суспільної небезпеки діяння, поширеність подібних діянь у суспільстві, неефективність альтернативних правових заходів боротьби з діяннями та неможливість боротьби із діянням менш каральними методами.

Якщо визначені законодавцем критерії криміналізації не дотримуються, може виникнути ситуація, коли діяння визнають кримінальним правопорушенням, незважаючи на відсутність необхідного ступеня суспільної небезпеки для криміналізації. У цьому разі криміналізація відбувається без вагомої підстави, що призводить до визнання діяння кримінальним правопорушенням, навіть якщо воно не має необхідного характеру та ступеня суспільної небезпеки. Отже, це встановлює правові підстави для необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, бо застосовується більш сувора юридична відповідальність, ніж та, що є виправданою. Така ситуація суперечить конституційному принципу верховенства права, визначеному частиною першою статті 8 Основного Закону України [225, с. 37].

У цьому випадку Конституційний Суд України, хоча й певною мірою спрощено та розглядає критерії криміналізації та її підстави як тотожні. Він також використовує терміни «суспільна небезпека» і «суспільна шкода» як синоніми. Крім того, Суд нечітко припускає, що такий підхід призводить до встановлення правової основи для безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності. Це відбувається щодо діянь, які заслуговують менш суворих правових наслідків, що суперечить конституційному принципу верховенства права [28, с. 64].

Крім того, Конституційний Суд України наголошує, що умисне надання неправдивої інформації у декларації або умисне неподання декларації особою, яка є суб'єктом декларування, має призводити до альтернативних форм юридичної відповідальності. Суд пояснює це тим, що з правової точки зору завідомо недостовірні відомості в декларації або умисне неподання декларації, хоча і свідчать про невідповідність антикорупційним нормам, проте не можуть завдати істотної шкоди фізичній або юридичній особі, суспільству чи державі в межах, необхідних для віднесення їх до категорії суспільно небезпечних відповідно до статті 11 Кримінального кодексу України [225, с. 37].

Суд оцінив суспільну небезпеку, що пов'язана із цим діянням, не посилаючись на статистичні дані, громадську думку чи дослідження судової практики. Саме тому він не зміг надати вичерпного обґрунтування того, чому недостовірне декларування не є настільки небезпечним, щоб виправдати його кваліфікацію як кримінальне правопорушення.

Дослідивши ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 366-1 Кримінального кодексу України, Конституційний Суд встановив, що використання правових конструкцій без чіткої нормативної бази перешкоджає точному визначенню осіб, які можуть бути суб'єктами цього кримінального правопорушення. Крім того, норми, які відсилають до інших нормативно-правових актів, ускладнюють встановлення кола їхніх адресатів. Таким чином, особи, які не є учасниками правовідносин щодо декларування, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності

за умисне неподання декларації, незважаючи на те, що вони не належать до визначених законом суб'єктів. Це суперечить принципам верховенства права, зокрема закріпленим у частині першій статті 8 Конституції України, особливо таким її елементам, як правова визначеність і передбачуваність нормативно-правового акта [225, с. 38].

Однак кримінально-правова норма достатньо чітко визначала коло суб'єктів кримінального правопорушення, оскільки була примітка до статті, що відсилала до конкретних норм Закону України «Про запобігання корупції» [210], де був вичерпний перелік суб'єктів декларування. До того ж, притягнення до кримінальної відповідальності особи, що не є спеціальним суб'єктом конкретного кримінального правопорушення, є неможливим

Конституційний Суд України переконаний, що застосування кримінальної відповідальності щодо декларування завідомо недостовірних відомостей разом із умисним неподанням декларації суб'єктом декларування є надмірно суворим покаранням за ці кримінальні правопорушення. Суд зазначає, що особи, які притягуються до кримінальної відповідальності за статтею 366-1 Кримінального кодексу України, зазнають негативних наслідків, які непропорційні тій шкоді, що настала чи могла настати внаслідок вчинення таких діянь [225, с. 38].

Реальні факти щодо непропорційності шкоди, яка настала чи могла настати внаслідок вчинення цього кримінального правопорушення, до наслідків, що зазнає особа, яка притягнута до кримінальної відповідальності внаслідок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 366-1 КК України, Конституційний Суд України не наводить. При цьому Суд навіть не згадує яка шкода від вчинення цих діянь настала чи може настати. Самостійно ми так само не можемо встановити чи справді негативні наслідки, яких зазнає винна особа, переважають над реальною чи цілком імовірною шкодою внаслідок недостовірного декларування. Таким чином, у цій частині рішення Конституційного Суду України є недостатньо обґрунтованим.

Зважаючи на істотні неточності рішення Конституційного Суду

України, Верховна Рада України повернула кримінальну відповідальність за це кримінальне правопорушення. Так, 04.12.2020 року було прийнято Закон України № 1074-IX [192], що набрав чинності 30.12.2020 року. Останнім було запроваджено два окремих склади кримінальних правопорушень: ст. 366-2 КК України «Декларування недостовірної інформації» і ст. 366-3 КК України «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», а потім законодавчий орган держави збільшив санкції цих статей [200].

В. О. Гацелюк спробував узагальнити позиції Конституційного Суду України, наголосивши на їх важливості для подальших дискусій при криміналізації суспільно небезпечних діянь. У той час як деякі позиції є однозначними, інші викликають суперечки, проте вони віддзеркалюють нинішній підхід Конституційного Суду України.

– під час криміналізації будь-якого суспільно небезпечного діяння обов'язково слід керуватися принципами Конституції України. Закони та нормативно-правові акти, ґрунтуючись на Конституції, повинні відповідати її положенням. Це включає принцип незалежності суддів, забезпечення того, щоб законодавчі положення щодо визначення діяння, що є кримінальними правопорушеннями за участю суддів, були сформульовані таким чином, щоб запобігти державним органам або посадовцям впливати на суддів і втручатися у здійснення ними правосуддя;

– застосування статей Кримінального кодексу України не повинно призводити до сумнівів, які тлумачаться не на користь особи, що суперечить частині третій статті 62 Конституції України;

– статті кримінального закону України мають відповідати таким конституційним принципам, як презумпція невинуватості (викладена в частинах першій, другій та третій статті 62) та забороні притягнення до кримінальної відповідальності за відмову свідчити чи давати пояснення стосовно себе, членів своєї сім'ї або близьких родичів (частина перша статті 63);

– під час процесу криміналізації слід враховувати соціальні та політичні контексти, такі як боротьба з корупцією. Наприклад, процес криміналізації незаконного збагачення є важливим правовим інструментом реалізації політики держави у згаданій сфері;

– під час процесу криміналізації слід враховувати міжнародні правові зобов'язання;

– Кримінальний кодекс України має бути побудований таким чином, щоб кримінальний закон відповідав вимогам принципу верховенства права;

– криміналізація конкретного діяння має відповідати певним критеріям, серед яких значна суспільна небезпека, поширеність у суспільстві, неефективність альтернативних правових засобів впливу на ці діяння, недоцільність застосування менш каральних методів притягнення до кримінальної відповідальності;

– негативні наслідки, з якими стикаються особи, які притягуються до кримінальної відповідальності, повинні бути пропорційними фактичній або потенційній шкоді, яка настала внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

– кримінальний кодекс України має відповідати стандартам ясності, чіткості та недвозначності, тобто не суперечити принципу правової визначеності, який передбачений статтею 8 Основного Закону;

– диспозиція кримінально-правових норм має бути чітко сформульованою, без неоднозначного її розуміння, тлумачення та застосування. Наприклад, у статті 375 Кримінального кодексу відсутні критерії для визначення того, що є «неправосудним» вироком, рішенням, постановою чи ухвалою судді (суддів), і не роз'яснюється значення терміна «завідомо неправосудний».

Вчений переконаний, що необхідно врегулювати кримінально-правові наслідки ухвалення рішень Конституційного Суду України, зокрема в таких випадках:

1. встановлена неконституційність закону про внесення змін до Кримінального кодексу України;
2. встановлена неконституційність статті Особливої частини КК України із зазначенням тільки її номера;
3. установлена неконституційність статті Особливої частини КК України із представленням повного її тексту в рішенні Конституційного Суду України;
4. встановлена неконституційність якоїсь редакції статті Особливої частини КК України;
5. негайна втрата чинності статтею Особливої частини КК України;
6. відкладена у часі втрата чинності Особливої частини статті КК України [28, с. 68–69].

Погоджуємося із тим, що для правильно внесення змін у кримінальний закон, незалежно від того чи здійснюється криміналізація чи декриміналізація діяння, слід застосовувати відповідну методологію: керуватися положеннями Конституції України та ратифікованих міжнародно-правових актів; враховувати затверджений політичний курс держави; кримінальний закон повинен бути якісним, тобто доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні.

О. О. Дудоров наголошує, що у разі визнання окремого закону або його положення неконституційним, рішення Конституційного Суду України діє так само, як закон про скасування окремого положення іншого закону. Рішення Конституційного Суду України про неконституційність конкретної кримінально-правової норми є самостійним, остаточним, обов'язковим і не потребує підтвердження органом законодавчої влади шляхом прийняття нового закону щодо внесення змін до КК України. Орган конституційної юрисдикції фактично функціонує як «негативний законодавець». На відміну від парламенту, він не має повноважень встановлювати нову норму замість тієї, яка втратила чинність. Не будучи законодавцем, Конституційний Суд України охороняє законодавчу систему від невідповідностей законів

Основному Закону держави. Тим не менш, очевидно, є підстави характеризувати цю діяльність як форму правотворчості [58, с. 732].

На думку В. П. Коняхіна, втрата юридичної сили, зокрема однієї норми кримінального закону за рішенням органу конституційної юрисдикції, може істотно змінити загальну структуру системи КК України [92, с. 128].

Так, Конституційний Суд України, приймаючи свої рішення, не підміняє законотворчість, а доповнює її.

По суті, законодавчі акти чи їхні окремі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня винесення Конституційним Судом України рішення про визнання їх неконституційними. Це положення набирає чинності, якщо інше не встановлено рішенням Конституційного Суду України, але не раніше дня його офіційного прийняття (частина друга статті 152 Конституції України).

Тому з моменту ухвалення рішення Конституційного Суду України чи з того моменту, який визначив Конституційний Суд України, відсутні перешкоди для будь-яких форм «реабілітації» засудженого.

Отже, рішення Конституційного Суду України не зобов'язують законодавця вносити зміни до КК України, вони мають негайну пряму дію, тому декриміналізація суспільно небезпечних діянь актами органу конституційної юрисдикції не вимагає прийняття закону на виконання такого рішення.

Висновки до Розділу 1

Кримінальна політика України щодо боротьби зі злочинністю відображена в її законодавчій базі, яка охоплює матеріальний, процесуальний та кримінально-виконавчий аспекти. Її реалізація передбачає розробку заходів профілактики щодо запобігання злочинності, виховання правової свідомості, приведення у відповідність до сучасних вимог кримінального законодавства України. Ця комплексна стратегія виконується спільно державними органами й інститутами громадянського суспільства. Крім того, кримінальна політика України розв'язує проблеми криміналізації чи декриміналізації діянь, відіграючи ключову роль у формуванні еволюції кримінального законодавства України.

Декриміналізація як один із основних методів реалізації кримінально-правової політики держави, має бути соціально зумовленою, базуватися на засадах наукової обґрунтованості, врахуванні громадської думки, пріоритету суспільних інтересів, передбачуваності, легітимності й доцільності.

Недотримання будь-якого із зазначених показників призводить до неефективності кримінальної політики, нездатності її досягати поставлених цілей і завдань.

Проектом нового КК України пропонується уніфікувати кримінальну відповідальність.

Зміни між кримінальною та некримінальною сферами можуть відбутися не лише шляхом декриміналізації та уніфікації, а й шляхом змін у нормативному та охоронному некримінальному законодавстві.

Переважає більшість думок дослідників кримінально-правової політики зводиться до того, що ситуація з цією складовою державної політики є критичною, а її реалізація потребує подальшого вдосконалення.

Для законодавця першочерговим є розуміння того, як соціальні фактори впливають на декриміналізацію конкретних діянь. Аналізуючи такі аспекти,

як економічні, політичні та моральні, галузь кримінального права має на меті оцінити, чи є криміналізація певної поведінки передчасною чи непотрібною.

Законодавчі та інші нормативно-правові акти чи їхні окремі положення, що є визнаними неконституційними, припиняються з дня винесення Конституційним Судом України рішення про визнання їх неконституційними. Втрата чинності такими актами відбувається, якщо інше не передбачено рішенням, але вона не може передувати дню прийняття рішення.

Рішення органу конституційної юрисдикції України мають пряму дію, їхнє застосування не вимагає прийняття окремого закону; тому і декриміналізація діянь рішеннями Конституційного Суду України не вимагає прийняття закону на виконання такого рішення.

Проте постановлення рішення Конституційним Судом України щодо декриміналізації певного діяння не означає те, що таке чи подібне суспільно небезпечне діяння неможливо буде криміналізувати у майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1 Поняття та чинники декриміналізації у кримінальному праві України

Як визначено частиною третьою статті 3 Кримінального кодексу України, виключно до компетенції цього Кодексу віднесено встановлення кримінальної протиправності діяння, а також види і розміри покарання та інших кримінально-правових наслідків.

Таким чином, сутність закону про кримінальну відповідальність полягає у закріпленні кримінальної протиправності діянь, а також їх караності, інших кримінально-правових наслідків.

Декриміналізація – це процес визнання діянь, визначених Кримінальним кодексом України, такими, що більше не становлять суспільної небезпеки. Це передбачає відмову від розгляду цих діянь як кримінальних правопорушень, оскільки вважається, що немає необхідності чи доцільності продовжувати кримінально-правову боротьбу проти них за допомогою засобів кримінального права.

Правові поняття поділяються на дві окремі групи, а саме: «доктринальні» та «легальні», виходячи з їх фактичного місця та функції в юридичній науці та практиці. Доктринальні поняття, також відомі як теоретико-правові, виникають у результаті пізнавальної діяльності та безпосередньо роблять свій внесок у наукову сферу, виражаючи конкретні наукові теорії, вчення та концепції в рамках юридичної науки. З іншого боку, правові поняття, які називаються нормативно-правовими, – це поняття або категорії, які отримали офіційне нормативне визнання та оформлення у відповідних правових актах, таких як закони та підзаконні акти [157, с. с. 10–11].

Незважаючи на те, що термін «декриміналізація» широко використовується в галузі кримінального права, він не має офіційного правового (нормативного) визначення. Отже, його тлумачення залишається в межах доктринальних (теоретичних) концепцій.

Незважаючи на те, що науковці обговорювали проблематику декриміналізації діянь, консенсусу щодо точного визначення цього поняття наразі немає.

У словнику правових термінів іншомовного походження декриміналізація (від латин. *de* – префікс, який означає припинення чи скасування, та *criminalis* – кримінально протиправний) – визначення законодавчим органом злочинного діяння як незлочинного. Ця процедура тісно пов'язана із політикою держави щодо галузі кримінального права, вимагаючи врахування різноманітних інтересів соціальних груп і пріоритетності найбільш важливих [233, с. 11].

Декриміналізація – це явище, яке протилежне криміналізації та має важливе значення у формуванні змісту кримінально-правової політики.

Декриміналізація є протилежністю процесу криміналізації, тому в юридичній літературі виділяють особливості поняття декриміналізації.

В. К. Матвійчук наголошує, що в існуючій юридичній літературі можна знайти різноманітні визначення понять «криміналізація» та «декриміналізація», у тому числі їхнього змісту та характеристики. Однак відсутня інформація про ці поняття в енциклопедіях, словниках і довідниках [127, с. 328].

О. П. Кузнецов зазначає, що науковці по-різному трактують термін «декриміналізація» в теорії кримінального права. Після цього вчений намагається надати свою оцінку цій концепції, припускаючи, що декриміналізація має вплив на ціле кримінально протиправне діяння або його окремі складові частини. Це може призвести до класифікації діяння як іншого виду правопорушення, наприклад, адміністративного, цивільного, податкового чи дисциплінарного. По суті, декриміналізація розглядається як

законодавча процедура, яка дозволяє виключити діяння, яке раніше вважалося кримінальним правопорушенням із кримінального закону [115, с. 17].

Це чи не єдиний вчений, який вказує на суб'єкта здійснення декриміналізації.

На думку В. М. Кудрявцева, декриміналізація передбачає законне вилучення з кримінального законодавства діянь, які на даний момент не становлять суспільної небезпеки. Він припускає, що ці дії можна натомість розглядати як адміністративні проступки, цивільні правопорушення або навіть не вважати правопорушеннями взагалі [113, с. 103].

Проте ми стверджуємо, що це визначення неадекватно відображає точну суть декриміналізації, якщо розглядати її як у її динамічній формі, що представляє процес, так і в її статичній формі, що позначає результат цього процесу.

Дослідник далі пояснює, що декриміналізація є складовою ширшого процесу депеналізації, який передбачає пом'якшення або скасування покарань за діяння, які раніше вважалися кримінальними правопорушеннями. У цьому контексті спостерігається зниження рівня криміналізації [110, с. 17–18].

Проте депеналізація є самостійним методом реалізації кримінально-правової політики, є відмовою від застосування покарання за діяння, які було декриміналізовано, або є виключенням деяких видів покарань зі санкцій чи узагалі з системи покарань.

На переконання О. І. Коробєєва, декриміналізація – це процедура виявлення підстав щодо втрати діяннями суспільної небезпеки. Воно передбачає визнання недоцільності кримінально-правового розгляду цих діянь і подальшого скасування кримінальної відповідальності за них [167, с. 100].

У цьому випадку ми стверджуємо, що існує підміна кримінально-правових понять. Це визначення пояснює результат депеналізації, а не сам процес декриміналізації.

На думку Г. А. Злобіна та С. Г. Келіної, декриміналізація передбачає виключення діяння зі списку кримінально протиправних, анулювання його

караності засобами кримінального права. По суті, вони пропонують розглядати декриміналізацію як протилежність криміналізації, наголошуючи на тому, що в основі декриміналізації лежить передусім відсутність підстав для криміналізації того самого діяння [71, с. 104].

Декриміналізація – це діяння, які спочатку були визнані кримінально протиправними та підлягали кримінальному покаранню. Проте через різні причини ці діяння втратили суспільну небезпеку, що унеможливило боротьбу з ними кримінально-правовими засобами [279, с. 136].

Декриміналізація також трактується як визнання того, що діяння більше не становить суспільної небезпеки і не підлягає кримінальному покаранню, що передбачає виключення цього діяння з кримінального закону [214, с. 211].

Декриміналізація визначає умови і причини втрати діяннями суспільної небезпеки, «визнає недоцільність кримінально-правової боротьби із ними і скасовує їхню кримінальну караність» [130, с. 84].

За словами М. І. Загороднікова, декриміналізація передбачає скасування кримінальної відповідальності за конкретні діяння, пом'якшення суворості кримінальної відповідальності, пом'якшення міри покарання або запровадження можливості застосування альтернативних, менш суворих видів покарання. Це також виключення певних діянь із загального складу кримінальних правопорушень, збереження лише деяких форм діяння або діяння, вчинених за конкретних умов [68, с. 54–55].

Ці вищеперелічені визначення є не зовсім коректним, бо під декриміналізацією також розуміється поняття «депеналізації», але це нетотожні явища.

Пеналізація (або депеналізація) передбачає використання кількісних показників для оцінки криміналізації (або декриміналізації) діяння. Ці заходи спрямовані на об'єктивну оцінку ступеня суспільної небезпеки, заподіяного діянням, та встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [269, с. 428].

У цьому контексті доречно навести позицію В. О. Тулякова, який вказує:

«...теорія кримінального права щодо декриміналізації має мати відносно самостійний характер» [259, с. 476].

Отже, у тих дефініціях, в яких говориться про пом'якшення кримінальної відповідальності, про зменшення розмірів санкції статті Особливої частини КК України, скасування кримінальної караності діяння, розширюються межі декриміналізації у такий спосіб, що цим поняттям практично поглинається депеналізація діянь.

На думку Н. О. Лопашенко, декриміналізацію можна розуміти як стратегію кримінально-правової політики, яка передбачає скасування кримінальної відповідальності за діяння, які раніше вважалися кримінально протиправними та підлягали кримінальному покаранню [121, с. 55].

За визначенням О. В. Наумова, декриміналізація – це акт виключення діяння зі списку кримінальних правопорушень, по суті скасування кримінальної відповідальності за його вчинення [140, с. 161]. Водночас він наголошує на прямому зв'язку між процесом декриміналізації та кримінальною протиправністю.

На переконання А. А. Митрофанова, декриміналізація передбачає виведення діянь зі сфери кримінально протиправних, що веде до скасування кримінальної відповідальності за ці діяння [131, с. 79].

З точки зору О. Д. Кос, декриміналізація – виключення тих чи інших діянь з категорії кримінальних правопорушень [98, с. 99].

Хоч ці визначення і лаконічні, проте не розкривають конкретні ознаки цього явища, тут фіксується увага лише на кінцевих результатах дій законодавця, оминається той аспект, що декриміналізація – це, насамперед, процес, що пов'язаний із внесенням змін у кримінальний закон, а не тільки результат: закріплення цих змін у законі про кримінальну відповідальність.

На думку Л. В. Павлик, декриміналізація передбачає визначення у чинному кримінальному законі підстав, які визнають конкретне діяння не кримінально протиправними. Це досягається шляхом або скасування певної

кримінально-правової заборони, або обмеження випадків, які підпадають під ознаки певного кримінального правопорушення [155, с. 320].

За словами П. Л. Фріса, декриміналізація передбачає визнання на державному рівні того, що діяння, яке раніше було визнано кримінальним правопорушенням, більше не становить суспільної небезпеки. Таке визнання тягне за собою втрату необхідності протидії діянню за допомогою КК України. Крім того, це передбачає виключення з чинного законодавства про кримінальну відповідальність кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення діяння [268, с. 27].

Л. В. Левицька характеризує декриміналізацію як протилежний до криміналізації аспект кримінально-правової політики, що передбачає виявлення визначених кримінальним законом таких форм поведінки, які вже не можна охарактеризувати як суспільно небезпечні, визнання їхньої недопустимості, недоцільності та неможливості кримінально-правової заборони. Це досягається шляхом офіційного визнання такої поведінки не кримінально протиправною, таке діяння вилучається із кримінального закону [119, с. 37].

Ці автори належать до меншості, які говорять про необхідність декриміналізації, наголошуючи на важливості визначення підстав для визнання діяння не кримінально протиправним. Вони розглядають декриміналізацію як процес, що передбачає вилучення певних діянь з кримінального закону, та стверджують, що боротися з цими діяннями є нездійсненним, неефективним або недоцільним їхню низьку суспільну небезпеку.

Ю. А. Пономаренко дає визначення декриміналізації, вказуючи, що вона передбачає усунення кримінально-правового статусу діяння. Цей процес тягне за собою зміни в кримінальному законодавстві, відповідно до яких дія чи бездіяльність, які раніше вважалися кримінально протиправними, пере kwalіфікуються на не кримінально протиправні. По суті, вони не

визнаються правопорушеннями чи стають правопорушеннями іншого характеру, наприклад, адміністративного чи цивільного [170, с. 119].

Таким чином, шляхом декриміналізації з правового поля усувається кримінально-правова норма, яка визнавала певне суспільно небезпечне діяння кримінальним правопорушенням.

Свою точку зору з цього приводу висловлює О. О. Дудоров. Декриміналізація в рамках кримінального права відноситься до процесу та результату переведення правопорушень до категорії некримінальних. Декриміналізація – це поняття, яке за природою та правовими наслідками виступає антитезою криміналізації: «криміналізації зі знаком мінус». Це тягне за собою визнання діянь, заборонених Кримінальним кодексом України, суспільна небезпека яких понижена або держава вважає недоцільним застосування кримінальної відповідальності, у подальшому приймається рішення про виведення таких діянь зі складу кримінальних правопорушень.

Через декриміналізацію діяння, які колись визнавали кримінально протиправними, більше не відповідають ознакам складу кримінальних правопорушень, що викладені у Кримінальному кодексі України. Натомість вони перетворюються на правомірні діяння або правопорушення, відмінне від кримінального правопорушення, наприклад, адміністративне правопорушення чи цивільне правопорушення.

Декриміналізацію, яка передбачає скасування кримінальної відповідальності за вчинене діяння, слід відрізнити від депеналізації як форму скасування застосування покарання до суб'єкта кримінального правопорушення. Криміналізація ж передбачає встановлення нових підстав, які звільняють особу від кримінальної відповідальності, покарання чи відбування покарання [57, с. 139–140].

Таким чином, декриміналізація як процес означає те, що законодавчий орган держави визнає, що діяння не спричиняє істотної шкоди і боротьба із ним кримінально-правовими засобами недоцільна; декриміналізація як результат – вилучення діяння із КК України.

Б. М. Грек надає розгорнуте визначення, де зазначає, що декриміналізація передбачає процес з'ясування цілей, умов, підстав і можливостей усунення кримінальної відповідальності за конкретне діяння. Крім того, він вказує, що декриміналізація може проявлятися двома способами: скасування кримінальної протиправності діяння поєднується або з визнанням поведінки законною, суспільно корисною чи соціально нейтральною, або з перекваліфікацією її на адміністративне, дисциплінарне чи цивільне правопорушення [39, с. 94].

На нашу думку, у цьому визначенні декриміналізація правильно розглядається як обґрунтована діяльність, яка здійснюється на основі цілей, умов та підстав, в результаті чого діяння перестає бути кримінально протиправним.

Акцентуємо увагу на думці таких науковців, як О. В. Густова та Л. Ю. Тимофєєва.

На наш погляд, О. В. Густова безпідставно пов'язує ідеї «декриміналізації» та «гуманізації». На думку вченої, процес декриміналізації розглядається протилежний до процесу криміналізації. Такий підхід до реалізації кримінальної політики, який наголошує на гуманізації та лібералізації чинного законодавства, на практиці часто використовується [44, с. 225].

На противагу цій позиції Л. Ю. Тимофєєва стверджує, що декриміналізація не є синонімом до реалізації принципу гуманізму, і так само криміналізація не ототожнюється з репресією. Обидва методи реалізації кримінально-правової політики, декриміналізація та криміналізація, мають потенціал для сприяння політики гуманізації. Ці принципи і методи реалізації кримінально-правової політики співіснують в єдиній системі принципів кримінального права, що включає в себе мету, завдання і функції [257, с. 177].

Підводячи підсумок, наша позиція полягає в тому, що декриміналізація є надзвичайно значимою сферою політики кримінального права, поряд із

криміналізацією та депеналізацією, ці аспекти в сукупності визначають межі кримінально протиправного та ступінь кримінально-правової репресії.

Цікаво, що вчений А. В. Ковальчук виділяє правозастосовну декриміналізацію. Для з'ясування її сутності він виділяє такі характерні ознаки:

1) суб'єктом правозастосовної декриміналізації є виключно правозастосувач (особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя);

2) при правозастосовній декриміналізації норма кримінального закону, що підлягає застосуванню, не декриміналізується та продовжує функціонувати;

3) правозастосовна декриміналізація адресована вчиненому діянню, а не правової нормі;

4) правозастосовна декриміналізація має місце тоді, коли у скоєному діянні зовні містяться всі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом, але відсутня суспільна небезпека, властива кримінальному правопорушенню;

5) підставою правозастосовної декриміналізації є правосвідомість правозастосувача, що тягне за собою скасування дії норми кримінального закону про визнання діяння кримінально протиправним;

6) правозастосовна декриміналізація не є масовою, кожне рішення про її застосування є унікальним, діє лише для конкретної особи та конкретного діяння;

7) при правозастосовній декриміналізації скорочення (звуження) кримінальної протиправності діяння немислимо, оскільки кримінальна протиправність скоєного зовсім виключається через відсутність події кримінального правопорушення;

8) при правозастосовній декриміналізації стверджувати про звільнення особи від кримінальної відповідальності помилково, оскільки відсутній юридичний факт скоєння кримінального правопорушення, що є підставою для її настання;

9) процесуальним оформленням правозастосовчої декриміналізації є винесення ухвали про відмову у порушенні кримінального провадження (ухвали про припинення досудового розслідування, виправдувального вироку) із застосуванням до особи заходів адміністративного чи дисциплінарного стягнення або без застосування зазначених заходів;

10) правозастосовна декриміналізація має безумовний характер, тобто не може бути скасована у майбутньому.

Аналіз виділених ознак, на його думку, дає підстави вважати правозастосовною декриміналізацією категорію малозначного діяння [80, с. 124–125].

Абсолютно не погоджуємося із усіма умовиводами А. В. Ковальчука, оскільки він підміняє поняття «декриміналізація» та «індивідуалізація кримінальної відповідальності».

Не погоджуючись із позицією автора, ми вважаємо, що декриміналізація не повинна охоплювати ситуації, коли особа, яка вчинила формально кримінально протиправне діяння, звільняється від кримінальної відповідальності. Декриміналізація не передбачає застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, а також обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, в тому числі правила щодо визнання діяння малозначним [22, с. 13].

Звільнення від кримінальної відповідальності можна застосовувати лише щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Це означає, що виключається тільки кримінальна відповідальність таких осіб.

Крім того, звільнення від кримінальної відповідальності за певне діяння застосовується лише щодо конкретної особи, що означає, вирішення питання кримінальної відповідальності відбувається на рівні окремого правового акта щодо такої особи. Цей процес передбачає визначення відповідних об'єктивних і суб'єктивних ознак. Важливо зазначити, що декриміналізація діє на нормативному рівні, та не має індивідуальної спрямованості.

По суті, не можна ототожнювати звільнення від кримінальної відповідальності із декриміналізацією суспільно небезпечного діяння, бо під час звільнення від кримінальної відповідальності скасовуються правові наслідки, пов'язані з конкретним кримінально протиправним діянням, причому не скасовується кримінально-правова заборона.

У контексті малозначних діянь важливо визнати, що вони мають ознаки, подібні до будь-якого діяння, визначеного Кримінальним кодексом України. Сама заборона залишається не усунутою на законодавчому рівні, і саме правозастосувач, оцінюючи суспільну небезпеку конкретного діяння, вирішує чи є воно малозначним. Отже, зміна законодавцем критеріїв малозначності є не здатною змінити відмінності між тим, що вважається кримінально протиправним і не кримінально протиправним.

У цьому контексті можна сформулювати різні точки зору щодо тлумачення та визначення змісту поняття декриміналізації.

Дослідження юридичної літератури виявляє помітні розбіжності серед відомих науковців у визначенні терміна «декриміналізація». Ці відмінності стосуються не лише фундаментальних характеристик, які автори приписують його змісту, але й поширюються на остаточне розуміння концепції «декриміналізації»: «визнанням кримінально протиправним діяння не кримінально протиправним», «виключенням із кримінального закону не суспільно небезпечних діянь», «визнанням недоцільності кримінально-правової боротьби з ними», «скасуванню кримінальної протиправності діяння», «виключенням норм, що передбачають відповідальність за вчинене діяння, із чинного закону про кримінальну відповідальність», «встановленню підстав для визнання певного посягання не кримінально протиправним», «законодавчим методом виключення діяння із числа кримінально протиправних», «проявом тих діянь, які втратили свою суспільну небезпеку», «діяльністю із виявлення у межах кримінального закону тих діянь, у яких низька суспільна небезпека», «напрямом кримінально-правової політики», «процесом, який полягає у з'ясуванні підстав скасування кримінальної

відповідальності, та результатом якого є виключення кримінальної караності діяння» [221, с. 60–61].

Найбільше нас захоплює позиція, яка розглядає декриміналізацію як визнання колись кримінально протиправного діяння не кримінально протиправним. Цей процес завершується є вилученням з чинного закону про кримінальну відповідальність кримінально-правової норми.

Крім того, незрозуміло, чому деякі вчені тлумачать декриміналізацію як пом'якшення кримінальної відповідальності чи зменшення кримінального покарання, оскільки ці дії не скасовують кримінальної відповідальності.

Водночас не у всіх визначеннях є відповідь на питання як відбувається декриміналізація, ким вона здійснюється, коли кримінальне правопорушення перестає бути кримінальним правопорушенням, що за нормативно-правовий акт визначає цей процес.

Як було відмічено раніше, внаслідок декриміналізації скасовується дія кримінального закону, який встановлює кримінальну протиправність діянь та їхню караність. Дія кримінального закону припиняється внаслідок:

- 1) скасування кримінального закону Верховною Радою України;
- 2) припинення дії закону шляхом закінчення строку його дії чи зміна умов або обставин, що зумовили набрання ним чинності.

Усунення кримінальної протиправності діяння тягне за собою його декриміналізацію, тобто у зв'язку з прийняттям нового закону діяння виключається з переліку кримінально протиправних шляхом внесення змін до Загальної чи Особливої частин Кримінального кодексу України. Наприклад, в оновленій редакції статті Особливої частини Кримінального кодексу України можуть бути виключені посилання на конкретні діяння, може бути підвищений розмір матеріальної шкоди, необхідний для конкретного кримінального правопорушення, або можуть бути встановлені додаткові умови для кримінальної відповідальності за певне кримінальне правопорушення.

Декриміналізація відбувається, коли більше немає необхідності кримінально-правового втручання в конкретні суспільні відносини. У таких випадках відповідна норма кримінального закону може бути вилучена з Кримінального кодексу України.

Із іншого боку, можемо зробити висновок, що погляди деяких науковців збігаються:

1) діяння переводиться із категорії кримінальної протиправних у категорію не кримінально протиправних (М. Загородніков, Г. Злобін, С. Келіна, О. Коробєєв, В. Кудрявцев, О. Кос, Л. Левицька, Н. Лопашенко, А. Митрофанов, Г. Міньковський, О. Наумов, Л. Павлик, Ю. Пономаренко, Л. Прозументов, П. Фріс, О. Шеслер);

2) скасування кримінальної відповідальності за вчинення діяння (Б. Грек, М. Загородніков, Г. Злобін, С. Келіна, О. Коробєєв, В. Кудрявцев, Л. Левицька, Н. Лопашенко, А. Митрофанов, Г. Міньковський, О. Наумов, Л. Павлик, Ю. Пономаренко, Л. Прозументов, П. Фріс, О. Шеслер);

3) діяння не становить суспільної небезпеки зараз (О. Коробєєв, В. Кудрявцев, Л. Левицька, Г. Міньковський, Л. Прозументов, П. Фріс, О. Шеслер);

4) недоцільність кримінально-правової заборони (Б. Грек, О. Коробєєв, Л. Левицька, Г. Міньковський, П. Фріс, О. Шеслер) [221, с. 61].

Тому кожен дослідник наголошує на тому, що діяння перекваліфіковується на не кримінально протиправне, підтримуючи думку щодо скасування кримінальної відповідальності за таке діяння. Позитивним аспектом є те, що більшість із них визнає, що ця зміна пов'язана з тим, що діяння більше не становить суспільної небезпеки.

Цікаво те, що окремі вчені, посилаючись на кримінально-правову політику держави, наголошують на неефективності кримінально-правової заборони.

Водночас немає потреби уточнювати, що декриміналізація передбачає перекваліфікацію діянь на менш тяжкі правопорушення, оскільки вилучення кримінально-правової норми із кримінального закону охоплює саме цю дію.

Таким чином, узагальнивши всі визначення поняття «декриміналізація», які є в юридичній доктрині, та враховуючи позитивні аспекти, викладені у цих визначеннях, пропонуємо таку дефініцію: *декриміналізація – це процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних* [221, с. 61].

Важливим аспектом концепції декриміналізації в кримінально-правовій науці є проблеми виділення і вивчення тих факторів, які зумовлюють необхідність виключення тих чи інших діянь із числа кримінальних правопорушень та внесення відповідних змін до чинного кримінального законодавства.

Декриміналізація є досить складним процесом, який здійснюється закономірно, оскільки в її основі лежать актуальні суспільні потреби. Законодавець, приймаючи рішення про проведення декриміналізації конкретного діяння, обґрунтовує його наявністю запитів суспільства. При цьому на декриміналізацію впливають різноманітні фактори.

Так, постулатом кримінально-правової доктрини, виступає те, що декриміналізація того чи іншого суспільно небезпечного діяння має бути зумовлена певними чинниками.

У сфері теорії кримінального права широко поширене уявлення про те, що ефективність правової норми залежить від її соціальної обумовленості, а саме від її відповідності основним вимогам кримінально-правового охорони та захисту важливих суспільних відносин [73, с. 12].

Так, законодавче рішення буде справді таким, що відповідає дійсним потребам суспільного розвитку при скасуванні кримінально-правової норми,

коли воно буде враховувати соціальне бажання більшості населення декриміналізувати той чи інший прояв поведінки.

Процес визначення факторів, що впливають на зміну або повне скасування норм щодо кримінальної відповідальності, невід'ємно пов'язаний із об'єктивними проблемами.

По-перше, для позначення зазначених факторів різні автори використовують різні терміни, такі як підстави, принципи, передумови, умови, чинники, причини, критерії, способи тощо.

По-друге, існує відсутність одноманітності у встановленні кількості цих факторів.

По-третє, відсутня єдина їхня класифікація.

Розглядаючи питання декриміналізації, важливою стає ідентифікація в науковій літературі термінів, які більш точно передають ознаки, які визначають суспільні чинники, що призводять до скасування кримінально-правових заборон щодо посягань на конкретні суспільні відносини, соціальні блага, цінності та сфери життя.

Як вже було згадано вище, у теорії кримінального права фактори, що зумовлюють зміну закону про кримінальну відповідальність називають: чинниками кримінально-правової заборони [74, с. 12; 116, с. 81–82], підставами [118, с. 209], критеріями [270, с. 253; 12, с. 71–72], передумовами [120, с. 44; 261, с. 62–66; 25, с. 89], принципами [14, с. 71], умовами [76, с. 27–29; 48, с. 43], приводами [62, с. 65–68], причинами [40, с. 47].

М. О. Беляєв виділив декілька факторів, які впливають на масштаби, характеристики та підходи до визначення способів криміналізації. Ці фактори охоплюють:

- 1) істотний ступінь суспільної небезпеки діянь;
- 2) відсутність у кримінальному законодавстві правового регулювання відповідальності за ці діяння;
- 3) доцільність впливу на них кримінально-правовими засобами;

- 4) наявність матеріальних ресурсів для здійснення кримінально-правового впливу;
- 5) вимога кримінально-правових гарантій для захисту певних конституційних прав;
- 6) зобов'язання за міжнародним правом;
- 7) закономірності життя та суспільства;
- 8) основоположні принципи управління;
- 9) стан розвитку науки і техніки;
- 10) поінформованість громадськості з правових питань;
- 11) соціально-психологічна динаміка;
- 12) традиційно усталені погляди на кримінальні та некримінальні правопорушення;
- 13) чіткість і одноманітність у використанні термінології;
- 14) баланс між санкціями та економією репресій;
- 15) поведінка потерпілого [14, с. 80].

Вважаємо, що автор, хоч і намагався навести виключний перелік усіх чинників, які спричиняють криміналізацію, проте, на жаль, не аналізує їх, та не класифікує їх, а про декриміналізацію навіть не згадує.

Крім того, як правило, ці чинники процесів криміналізації та декриміналізації окреслюються різними способами в різних наукових джерелах. Деякі автори трактують ці поняття як синоніми, що призводить до нечіткості їхнього застосування у законодавчій практиці, тому понятійно-категоріальний апарат може не виконати свого призначення, і навпаки, інші вчені надають цим термінам різні значення.

Ми приєднуємося до авторів, які стверджують, що «ці чинники пов'язані і взаємно впливають один на одного; отже, під час обговорення цих термінів часто посилаються на ті самі поняття» [149, с. 61].

Є. В. Лащук вважає синонімами такі терміни, як «підстави», «принципи», «фактори», «критерії», коли вказує на чинники, пов'язані як з криміналізацією, так і з декриміналізацією [118, с. 209].

Один із основоположних принципів доктрини кримінального права стверджує, що на рішення про криміналізацію конкретного діяння повинні впливати конкретні фактори. Ці чинники охоплюють не лише підстави, а й приводи та умови криміналізації, і їх слід розглядати комплексно та системно. Цей же набір критеріїв застосовний і до процесу декриміналізації [62, с. 65].

Зазначені терміни є синонімами, що позначають тотожні поняття – основні чинники, на які ґрунтується визначення суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Будь-яка відмінність між цими термінами є умовною [260, с. 14].

Такі позиції підтверджують те, що суть даних понять значною мірою збігається, але ми спробуємо протлумачити ці терміни для того, щоб чітко визначити обставини, що спричиняють зміну кримінального закону.

Чинник, а, чол. Умова, поштовх або спонукальний фактор будь-якого процесу, який визначає його природу або становить одну з його основних характеристик [236, с. 326]. Отже, під чинником розуміють умову, тому ці терміни є синонімічними.

Окремо у літературі з кримінального права науковці не виділяють чинники декриміналізації, проте якщо констатувати відсутність чинників криміналізації, то є всі підстави для проведення декриміналізації суспільно небезпечного діяння.

Фактори, що впливають на криміналізацію, В. І. Курляндський поділяє на пов'язані із суспільною небезпечністю діяння та не пов'язані з нею. Хоча вчений не заглиблюється в специфіку першої групи, класифікує другу групу на три категорії:

- 1) соціальні чинники (наприклад, відносна поширеність діянь, рівень правосвідомості громадян, можливість виявлення діяння засобами і способами, визначеними чинним кримінально-процесуальним законодавством);

2) економічні чинники (охоплюють розмір шкоди, заподіяної діянням, його негативний вплив на трудову дисципліну та негативний вплив на досягнення економічних цілей);

3) Інші фактори (включаючи загальнополітичні мотиви та міжнародні зобов'язання) [116, с. 81–82].

Вважаємо, що така позиція має право на існування, але зміст чинників визначено недостатньо, характер їхнього переліку є відкритим, що вказує на неможливість їхнього розгляду як науково обґрунтованої системи.

В. С. Ковальський виділяє різні чинники, що сприяють криміналізації, які охоплюють:

1) виконання державою загальновизнаних принципів і норм міжнародного права;

2) забезпечення державою конституційних прав і свобод людини та громадянина, що закріплені у розділі II Основного Закону, зокрема якими вирішуються завдання кримінально-правової охорони;

3) посилення захисту та охорони конкретних правових ролей, визначених конституційними та основними законодавчими положеннями;

4) об'єктивно встановлений і науково підтверджений ступінь протиправної поведінки, що впливає на частоту, повторюваність і суспільну небезпеку, пов'язану з кримінально протиправними діями [263, с. 55].

Науковець теж не класифікував чинники криміналізації, тому застосувати їх на практиці видається неможливим, а чинники декриміналізації не виділяє.

Досліджуючи теоретичні засади щодо встановлення кримінально-правової заборони, А. М. Шульга виділяє такі фактори: А. М. Шульга виділяє такі фактори: кримінологічний, екологічний, економічний, історичний та нормативний [281, с. 43].

Однак науковець не розкриває зміст таких чинників криміналізації.

Чинники, що впливають на необхідність кримінально-правового захисту, В. І. Осадчий виділяє та класифікує так:

- а) кримінологічний (оцінює суспільну небезпеку та поширеність діяння);
- б) нормативний (відображає вплив конституційних та інших правових норм на кримінально-правовий захист);
- в) соціально-психологічний (ілюструє роль кримінально-правового захисту як засіб стабілізації суспільства);
- г) історичний (показує закономірності в еволюції кримінально-правового законодавства);
- д) міжнародний (указує на зарубіжну практику щодо визначення питань кримінально-правового захисту) [152, с. 57].

Умова, и, ж. Суттєва обставина, яка дає можливість реалізації, встановлення чи формування чогось, або яка сприяє певному результату [238, с. 441].

Знову ж таки у науковій літературі досліджені лише умови криміналізації, П. С. Дагель поділяє їх на:

- *об'єктивні* (потреба суспільства в кримінально-правовому втручанні в негативні діяння, що виникає через взаємодію таких факторів, як ступінь суспільної небезпеки діянь, її поширеність і неефективність боротьби з діянням менш репресивними заходами);
- *суб'єктивні* (визнання об'єктивних вимог суспільства до криміналізації кримінально протиправних діянь і певного ступеня суспільної правосвідомості) [48, с. 43].

Одночасно вчений дійшов висновку, що можливості кримінально-правового підходу мають обмеження. Отже, він визначає наступні обмеження потенційної криміналізації:

- 1) кримінальне право може керувати лише зовнішніми діями осіб, а не їхніми внутрішніми когнітивними проявами;
- 2) вплив кримінального права на поведінку людини є ефективним лише за умов зовнішнього спостереження та доказів, які можна перевірити;

3) кримінально-правові заходи слід застосовувати лише тоді, коли такі заходи можуть ефективно запобігти протиправній поведінці [49, с. 68–72].

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк провели більш глибокий розгляд цього питання і твердо переконані, що вирішення питання про віднесення діяння до кримінального правопорушення вимагає дотримання конкретних умов криміналізації. Дійсно, мають виконуватися такі умови:

– *соціально-психологічного характеру* – діяння може підлягати криміналізації на підставі його аморальності або на підставі правової культури та свідомості населення, а також внеску науковців, які брали участь у розробці законопроектів, представників законодавчих і правозастосовних органів. Соціально-психологічним критерієм криміналізації статей 297 і 299 Кримінального кодексу України є очевидна аморальність таких діянь, як наруга над могилою та жорстоке поводження з тваринами;

– *кримінально-правового характеру* – не підлягає криміналізації діяння:

а) яке не відповідає визначеним у законі ознакам кримінального правопорушення;

б) яке вже визнане кримінальним правопорушенням;

в) процес кримінально-правової кваліфікації якого може значно ускладнитися, можуть виникнути помилки в кваліфікації, якщо ці діяння підлягають криміналізації.

– *кримінально-процесуального характеру* – потрібна реальна можливість обґрунтувати факт вчинення цього діяння доступними кримінально-процесуальними засобами. Дотримання цієї вимоги гарантує невідворотність відповідальності. Наприклад, криміналізація такого діяння, як умисне приведення себе в стан алкогольного сп'яніння з метою сприяння вчиненню кримінального правопорушення, була б недоцільною через неможливість зібрати, перевірити та надати докази [62, с. 67].

Умови декриміналізації у науковій літературі окремо не виділяють.

Передумова, и, ж. Попередня умова для існування або появи чого-небудь [242, с. 178].

Вважаємо, що недоцільно застосовувати термін «передумова», адже для того, щоб відбулася декриміналізація мають існувати декілька обставин, які є рівноцінними. Проте деякі науковці все ж використовують такий термін.

Наприклад, науковці наводять сукупність попередніх умов, необхідних для вирішення питання про введення кримінальної відповідальності:

- 1) дослідження поширеності окремих діянь та оцінка їх типовості як прояву асоціальної поведінки;
- 2) виявлення динаміки цих діянь, врахування причин і умов, що призводять до їх виникнення;
- 3) оцінка матеріальної та моральної шкоди, завданої такими діяннями;
- 4) оцінка ефективності заходів протидії зазначеним діянням, що охоплюють як правові методи, так і альтернативні способи;
- 5) виявлення найбільш поширених ознак діянь;
- 6) оцінка доцільності законодавчого визначення ознак конкретного діяння як складу кримінального правопорушення;
- 7) встановлення ознак суб'єктів кримінальних правопорушень;
- 8) визначення суспільних настроїв у різних соціальних групах;
- 9) оцінка спроможності системи кримінального правосуддя боротися з конкретними діяннями [26, с. 89].

Однак вчений, по-перше, виділяє аж дев'ять попередніх умов для встановлення криміналізації, по-друге, плутає передумови із критеріями, зокрема, говорячи про «встановлення найтипівіших ознак діянь» та «встановлення особових суб'єктів діянь», по-третє, не називає передумови декриміналізації, тому ця класифікація є суперечливою.

Необхідною передумовою декриміналізації діяння, як підкреслює Б. М. Грек, слід визнати наявність протягом певного часу у Кримінальному кодексі України норми про відповідальність за таке діяння [39, с. 91].

Окрему увагу належить звернути на термін «критерій».

Критерій, ю, ч. Основа для оцінки, окреслення або класифікації чогось [241, с. 349], тому через критерії ми оцінюємо певне явище.

Критерії криміналізації складаються із факторів, які описують об'єктивні та суб'єктивні сторони суспільно небезпечних діянь, що підлягають криміналізації. Це необхідно враховувати під час законодавчого процесу для формулювання оптимальних норм кримінального права [273, с. 95].

Для того, щоб виділити критерії встановлення кримінальних покарань, деякі вчені поділяють їх на дві категорії: підвищена суспільна небезпека діяння та наявність необхідних умов для реалізації принципу невідворотності покарання [264, с. 101–105].

Однак, другий критерій нам видається достатньо загальним та таким, що не розкриває його суть.

Суспільна небезпека та наслідки кримінальної протиправності – поняття тісно пов'язані та взаємозалежні. Соціальні наслідки кримінально протиправних діянь можна вважати об'єктивним критерієм для визначення суспільної небезпеки конкретного виду кримінального правопорушення. Отже, вони можуть слугувати одним із критеріїв як криміналізації, так і декриміналізації кримінально протиправного діяння під час удосконалення чинного кримінального законодавства.

Г. А. Злобін твердо переконаний, що декриміналізація має чітку правову природу. На додаток до критеріїв, похідних від криміналізації, декриміналізація має унікальні специфічні критерії. Вчений наголошує на критерії, властивому лише декриміналізації, який передбачає історичну наступність та психологічну звичку. Автор висвітлює ідею про те, що коли діяння кримінально каране протягом тривалого періоду, воно набуває природно значущого статусу та виправдовує себе фактом тривалого існування. Отже, аргументи для декриміналізації мають бути більш переконливими, ніж обґрунтування запровадження кримінальної відповідальності. Відсутність більш вагомих аргументів на користь декриміналізації може призвести до

того, що суспільство сприйме, що йому дають абсолютний дозвіл на раніше кримінально протиправні діяння [153, с. 214].

М. В. Ємельянов пропонує підстави криміналізації доповнити такою: наявність історично-правової традиції, через те, що, деякі кримінальні правопорушення (зокрема проти власності) мали місце з початку існування кримінально-правових норм [66, с. 51]. Таку позицію можна застосувати і до декриміналізації суспільно небезпечних діянь, оскільки деякі діяння ніколи не були і не можуть бути кримінальними правопорушеннями.

Ще одним невід'ємним критерієм декриміналізації є виправлення законодавчих помилок, допущених у процесі криміналізації. Яскравим прикладом є запровадження чинним КК України 2001 року кримінальної відповідальності за систематичне заняття проституцією (ч. 1 ст. 303). Згодом як кримінально-правова доктрина, так і правозастосовна практика продемонстрували помилковість цього законодавчого рішення. Отже, у 2006 році це діяння було декриміналізовано [63, с. 169].

Вирішуючи питання декриміналізації, необхідно враховувати нюанси правової культури та рівень правової свідомості населення. Хоча цей критерій є досить складним, соціально-психологічні основи декриміналізації мають є значимими. Так, законодавство про кримінальну відповідальність має бути узгоджено з моральними принципами та суспільними ідеалами [142, с. 19].

За словами В. О. Тулякова, рішення про декриміналізацію діяння має прийматися в кожному конкретному випадку, враховуючи критерії, які він окреслив:

- 1) наявність дисбалансів у кримінально-правовому регулюванні, зокрема, випадків надмірної криміналізації;
- 2) внутрішні, зовнішні, конституційні та міжнародно-правові невідповідності норми кримінального права положенням інших правових актів;
- 3) відмінність у вирішенні обмеженого, дуже специфічного питання у регулюванні;

- 4) непослідовність правозастосовної практики (поодинокість застосування);
- 5) умовний характер заборони (прихована декриміналізація шляхом використання бланкетних і відсилочних норм);
- 6) довільне існування норми під впливом поточних зрушень у політичних процесах [259, с. 476–477].

Ця класифікація є своєрідним лакмусовим папірцем при вирішенні питання декриміналізації суспільно небезпечного діяння, адже за допомогою вищезгаданих критеріїв декриміналізації ми оцінюємо об'єктивні та суб'єктивні ознаки діянь, які необхідно виключити із кримінального закону.

Причина, и, ж. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків [235, с. 97].

Отож це ще раз доводить той факт, що терміни «причина», «підстава», «привід» – синоніми.

До причин для зміни обсягів криміналізації зазвичай включають:

- 1) поява нових форм суспільно небезпечної діяльності, яких не було в минулому;
- 2) негативні тенденції у специфічній поведінці людей, які раніше регулювалися адміністративним законодавством або взагалі не вважалися правопорушеннями;
- 3) прогрес у науці та техніці, що веде до потенційної суспільної небезпеки;
- 4) необхідність посилення захисту конституційних прав і свобод особи;
- 5) виправлення помилок із попередніх випадків декриміналізації кримінально протиправних діянь [121, с. 281–282].

Обґрунтування переоцінки необхідності заборони певних діянь у кримінальному праві та подальшої декриміналізації таких діянь є різними. Проте аналіз вилучення кримінально-правових заборон із Кримінального кодексу за останні роки виявляє такі причини декриміналізації:

- 1) переконання в неефективності вирішення певних діянь за допомогою кримінально-правових заходів;
- 2) фундаментальна зміна характеру суспільних відносин, які раніше охоронялися кримінальним правом;
- 3) зміни в уявленнях щодо рівня суспільної шкоди, заподіяної діянням, і загально визнаної моральної оцінки.
- 4) дотримання державою своїх міжнародно-правових обов'язків щодо захисту прав людини.

Це призводить до таких висновків:

- на визначення поняття кримінального правопорушення впливають соціально-економічні відносини, що склалися на конкретному суспільному етапі розвитку, що робить його історично мінливим;
- ідентифікація конкретної людської поведінки як кримінально протиправної (криміналізація діяння) є постійним процесом оцінки, визначення узгодженості чи розбіжності такої поведінки з траєкторією суспільного розвитку [89, с. 5–6].

На думку Б. М. Грека та Г. Б. Грека, розгляд динаміки кримінального законодавства, зокрема процесів криміналізації та декриміналізації, дає підстави виділити такі причини:

- 1) науково виважені висновки, що ґрунтуються на оцінці ефективності застосування кримінально-правових заходів щодо конкретних діянь;
- 2) істотні зміни в характері суспільних відносин, що входять до сфери кримінально-правової охорони.
- 3) зміни в житті суспільства, пов'язані із ступенем суспільної небезпечності діянь;
- 4) зміна загально визнаного морального оцінювання відповідного діяння;
- 5) дотримання державою міжнародно-правових зобов'язань щодо забезпечення прав і основних свобод людини і громадянина [40, с. 47].

Усі наведені переліки причин криміналізації та декриміналізації носять характер відкритого переліку, тому за допомогою аналізу «причин декриміналізації» складно дослідити це явище.

А чи існує відмінність між підставою та приводом до криміналізації чи декриміналізації?

Насамперед звернімося до лексичного аналізу цих слів.

Підстава, и, ж. перен. фундаментальна основа або наріжний камінь, на який щось спирається [242, с. 505].

Привід, воду, ч. обґрунтування, справжнє чи уявне, що лежить в основі будь-яких дій чи вчинків [234, с. 573].

Г. А. Злобін та С. Г. Келіна розмежовують підстави криміналізації та криміналізаційні приводи [71, с. 106]. Підстави, в їхньому тлумаченні, відносяться до процесів, що відбуваються в матеріальній і духовній сферах життя суспільства, прогресування яких зумовлює необхідність створення або усунення конкретних кримінально-правових норм. І навпаки, криміналізаційні приводи розглядаються як окремі явища, що привертають увагу законодавця та впливають на громадську думку [71, с. 107].

Часто рішення про доцільність зміни кримінального законодавства випливають з оцінки окремих, здавалося б, довільних випадків. У цьому контексті встановлюється розмежування між поняттями «підстави криміналізації», що являють собою суспільну необхідність застосування регулятивних і профілактичних заходів кримінального права в рамках певної сукупності відносин, і «криміналізаційний привід», що вказує на окрему подію, яка ініціює процес криміналізації [1, с. 76–77].

Як приклад, приводом для декриміналізації може стати виявлення невідповідності заборон у кримінальному законодавстві держави міжнародним стандартам щодо захисту прав і свобод людини, які ратифікувала Україна.

Водночас необхідно мати на увазі положення частини першої статті 2 Кримінального кодексу України про те, що підставою кримінальної

відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею Кодексу.

Отже, факт визнання положень ратифікованого міжнародного договору необхідним і достатнім приводом відповідальності за кримінальне правопорушення не свідчить про наявність реальної кримінально-правової норми, яку треба скасувати.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк переконані, що приводами для криміналізації є:

1) *необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України;*

Ми розглянемо привід для криміналізації такого відносно незвичайного діяння, як неповідомлення капітаном назви свого судна у разі зіткнення суден (як це передбачено ст. 285 Кримінального кодексу України). У цьому випадку поштовхом до криміналізації стало зобов'язання, взяте на себе Україною після ратифікації 10 грудня 1982 року Конвенції ООН з морського права 1948 року.

2) *необхідність створення правових механізмів утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави;*

Як приклад, криміналізація такої діяльності, як незаконні досліди над людьми, була викликана положеннями статті 3 Конституції України.

3) *необхідність забезпечення реалізації певних положень Конституції та інших законів України;*

Справді, приводи для криміналізації умисного перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) стали відповідні положення Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

4) *результати кримінологічних досліджень щодо динаміки та поширеності певного діяння, які обґрунтовують необхідність його кримінально-правової заборони;*

У таких випадках, як правило, не підлягає криміналізації діяння, яке є або малопоширеним, або, навпаки, настільки поширеним, що боротьба з ним кримінально-правовими засобами була б вкрай неефективною (наприклад, виготовлення самогону для особистих потреб). Ступінь поширеності діяння, що вважається достатнім для його криміналізації, може бути обернено пропорційним його об'єктивній шкідливості. Навіть якщо за 20 років за шпигунство було засуджено лише кілька осіб, ця обставина не може вважатися підставою для декриміналізації шпигунства.

5) *громадська думка.*

Криміналізація несанкціонованого поміщення в психіатричну лікарню в 1988 році була виключно спричинена суспільними настроями. Включення відповідної статті до Кримінального кодексу України відбулося після оприлюднення інформації про здійснення таких дій як методу тоталітарної влади для придушення інакодумців. Іноді вирішальним фактором є громадська думка [62, с. 65–66].

Для того щоб розпочати процес декриміналізації необхідно також констатувати наявність як приводу для декриміналізації, так і її підстав.

Із наведеного можна зробити висновок, що привід як одинична, можливо, випадкова подія чи дія, що розпочала процес декриміналізації є лише етапом до визначення конкретної підстави декриміналізації, адже для забезпечення науково обґрунтованого процесу скасування кримінально-правової норми важливо опиратися на виважені та суспільно необхідні зміни кримінального закону.

У галузі кримінально-правової науки широко визнано, що жодна окрема підстава криміналізації, не кажучи вже про привід криміналізації, не може служити переконливим аргументом для встановлення конкретної заборони. Лише комплексне застосування всієї сукупності принципів криміналізації під час оцінки того чи іншого виду діяння може створити суттєву основу для запровадження чи скасування кримінально-правової норми [70, с. 76].

Із цього положення випливає те, що для вивчення поняття

«декриміналізація» важливо звернутися і до визначення його принципів.

Принцип, у, ч. Фундаментальна основа будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного підходу тощо [234, с. 693].

Констатуємо відсутність однастайності думок щодо назви чинників, які визначають криміналізацію діянь, їхньої кількості та ієрархії, та звертаємо увагу на думку Є. О. Буніна. Вчений підкреслює, що в науковій літературі панують погляди, які загалом стверджують, що сформулювати комплексний перелік підстав і принципів соціальної обумовленості неможливо, і не всі вони мають універсальну застосовність. Отже, правознавці утрималися від подання остаточного переліку чи системи конкретних обставин, які слід враховувати під час обговорення прийняття кримінально-правової заборони того чи іншого діяння [21, с. 237–238].

Законодавство про кримінальну відповідальність має бути соціально обумовленим та узгоджуватися з науково обґрунтованими підставами та принципами криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Подібно до процесу криміналізації, на процес декриміналізації також повинні впливати відповідні чинники, які становлять його підстави. Декриміналізація має бути виконана за конкретних приводів і відповідати певним умовам [131, с. 104].

Розглядаючи криміналізацію як процес, що включає окремі етапи, такі як визнання необхідності кримінально-правової заборони та формулювання кримінально-правової норми, встановлюємо доцільність виокремлення підстав і принципів криміналізації в межах обставин, які визначають суспільно небезпечну поведінку. У цьому контексті підстави стосуються явищ соціальної реальності, тоді як принципи – це правила, сформульовані окремими особами [153, с. 209].

Поняття «чинник», «умова», «передумова», «критерій», «причина», «привід» мають у своїй основі вказівку на «підставу». Термін «підстава» відповідає на питання: «Що лежить в основі чогось?», тому у нашому дослідженні ми будемо керуватися цим терміном.

Термін «принцип» вирізняється від інших вищезазначених термінів, оскільки відображає основні вихідні положення і правила для обґрунтування чогось і відповідає на питання: «Чому?».

Для того, щоб правильно скасувати кримінально-правову норму, потрібно керуватися підставами та принципами декриміналізації.

Отже, найбільш поширеними у теорії скасування кримінально-правової норми є «підстави декриміналізації» і «принципи декриміналізації».

Наукові засади законодавчої діяльності є підставами та принципами для криміналізації (або декриміналізації) суспільно небезпечних діянь, дотримання яких значно підвищує якість та ефективність кримінального права [65, с. 12].

Зрозуміло, що для глибокого розуміння підстав та принципів декриміналізації недостатнім є лише окреслення визначення цих понять, не менш важливим є дослідження підстав та принципів декриміналізації.

2.2 Підстави декриміналізації у кримінальному праві України

У цьому підрозділі спробуємо розібратися в тому, що таке підстави декриміналізації та які є підстави декриміналізації діянь.

В. М. Кудрявцев та В. Є. Ємінов були одностайні в тому, що проблема підстав криміналізації не вирішена в повному обсязі й до сьогодні. Головним є питання, що саме лежить в основі криміналізації: об'єктивні чинники (суспільна небезпечність певних вчинків) чи суб'єктивні чинники – визначення політичної волі, конкретної позиції особи та дискреційні повноваження влади (нехай навіть пом'якшені представницькими установами – парламентом і т.п.)? [114, с. 46].

Отже, можна зробити висновок, що визначення підстав, які сигналізують про необхідність декриміналізації діяння, є складною справою, зважаючи на відсутність у кримінально-правовій науці одностайної позиції щодо їхнього термінологічного визначення та кількості.

Термін «підстави криміналізації (декриміналізації)» відноситься до процесів, що відбуваються в матеріальній і духовній сторонах суспільства. Еволюція цих процесів призводить до об'єктивної необхідності або встановлення кримінально-правової охорони окремих сфер життя людей, або скасування такої охорони. По суті, підстави криміналізації (декриміналізації) становлять реальні потреби нової кримінально-правової норми [65, с. 12–13].

Отже, поняття «підстави декриміналізації» означає соціальні процеси, прогресування яких породжує вимогу усунути кримінально-правову охорону конкретних цінностей.

Вирішальним фактором криміналізації (декриміналізації) діянь є підстава, оскільки вона означає необхідність зміни кримінального законодавства. Підстава виділяється серед інших обставин своєю необхідністю. Іншими словами, підстава є істотною умовою, з якої випливає висновок (у даному контексті висновок про необхідність введення або скасування кримінально-правової заборони).

Наявність підстави свідчить про відчутний суспільний запит на встановлення або скасування кримінально-правової норми. Криміналізація (або декриміналізація) діяння без підстави не допускається. Однак наявність підстави не призводить автоматично до криміналізації діяння (або декриміналізації). Підстава є необхідною, але не достатньою умовою; інші фактори також сприяють визначенню доцільності криміналізації (декриміналізації) діянь [213, с. 18].

Вищенаведена думка доволі суперечлива, оскільки у теорії кримінального права не існує єдиної підстави декриміналізації діяння, їх є декілька. Крім того, підстави криміналізації та підстави декриміналізації, очевидно, є відмінними.

Є. В. Лашук характеризує підстави криміналізації як сукупність соціально-економічних, соціально-психологічних і правових чинників, що зумовлюють необхідність здійснення заходів щодо подолання конкретного несприятливого соціального явища [118, с. 209].

Такий поділ підстав криміналізації має і практичне значення. Так, якщо відсутні ці три підстави криміналізації, то необхідно здійснити декриміналізацію діяння. Таким чином, підстави декриміналізації – відсутність підстав криміналізації. Спробуємо розглянути кожну підставу детальніше.

У науковій літературі зазначається, що в будь-якому випадку підставою норми кримінального права є суспільна потреба охорони конкретних суспільних відносин [266, с. 48].

Так, по своїй суті, термін «підстава криміналізації» включає в себе чинники, зумовлені соціальними причинами, виникнення та зміни кримінально-правової норми, а термін «підстава декриміналізації» – скасування кримінально-правової норми. Таким чином, вивчення підстав криміналізації чи декриміналізації пов'язане із дослідженням такої категорії як соціальна обумовленість.

В. І. Борисов підкреслює, що на соціальне підґрунтя кримінального права впливає цілий спектр факторів, включаючи соціальні, економічні, політичні та психологічні аспекти. Виявлення та з'ясування цих чинників дозволяє пояснити необхідність кримінально-правової охорони конкретних суспільних відносин, сприяє прогнозуванню розвитку кримінального законодавства, підвищує обґрунтованість змісту кримінально-правової норми [104, с. 288].

Г. А. Злобін підкреслює, що, обговорюючи підстави декриміналізації, важливо досліджувати соціальні чинники, що призводять до зменшення спроможності кримінально-правової норми ефективно впливати на суспільні відносини [153, с. 205].

Такої ж позиції дотримується Н. О. Лопашенко, правда щодо криміналізації суспільно небезпечних діянь: «Підстава породжує криміналізацію, свідчить про соціальну необхідність нової кримінально-правової норми чи системи норм» [121, с. 284].

Звідси можна зробити такий висновок: якщо суспільство вважає, що певне діяння може ефективніше регулюватися не кримінально-правовими нормами, то можна розглядати питання про їх виключення із кримінального закону.

Окреслюючи соціально-економічну підставу, важливо враховувати, що вплив кримінального права є значно сильнішим, ніж вплив інших галузей права. Це пов'язано з тим, що в таких випадках суб'єкт кримінального правопорушення зазнає більш несприятливих наслідків.

Без застосування соціально-психологічних закономірностей, які організують і регулюють поведінку і відносини людей, будь-які нормативні системи залишаться лише формальними збірками законів.

Саме тому під час визначення того, чи підлягає діяння декриміналізації слід приділяти увагу також соціально-психологічним особливостям нації у питаннях розуміння кримінально протиправного і не кримінально протиправного [100, с. 3–10].

Продовжуючи цю точку зору, ми погоджуємося з П. Л. Фрісом, що класифікація діяння як кримінально протиправного за своєю суттю залежить від соціально-політичного контексту та соціально-психологічних настроїв населення [271, с. 15].

О. І. Коробєєв підкреслює, що правомірність кримінально-правової заборони є виправданою лише тоді, коли і суспільна психологія, і правосвідомість визнають ту чи іншу форму девіантної поведінки такою, що підлягає кримінально-правовій караності [96, с. 84].

Інакше кажучи, К. Кенні зауважив, що діяння повинно суттєво ображати звичні настрої суспільства та громадської думки [96, с. 84].

Досліджуючи механізм криміналізації в аспекті її рушійних сил, необхідно пам'ятати, що це процес, який здійснюється свідомо, що безпосередньо в основі прийняття нового закону завжди лежать конкретні правові уявлення, тобто відображення суспільних потреб в свідомості людей.

Визнаємо, що такі твердження справедливі і до процесу декриміналізації.

Важливо визнати, що норми кримінального права можуть бути неефективними або функціонувати лише через державний примус, не виконуючи своє призначення, якщо не будуть враховувати соціально-психологічні та історичні фактори. У таких випадках ці норми не відповідатимуть стану розвитку суспільної свідомості та очікуванням громадської думки.

Так, потрібно враховувати соціально-психологічні фактори, адже таким чином декриміналізація діяння буде відповідати рівню розвитку суспільної правосвідомості та реально впливати на поведінку людей.

Щодо юридичних обставин, які зумовлюють потребу у криміналізації суспільно небезпечного діяння, то тут зазначаємо таке.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк стверджують, що єдиним обґрунтуванням криміналізації діянь є конкретний ступінь та характер їхньої суспільної небезпеки. Це визначається їхньою здатністю завдати істотної

шкоди саме об'єктам кримінально-правової охорони. Якщо в кримінально-протиправних діях відсутній вказаний ступінь і характер небезпеки, доречно вважати криміналізацію необґрунтованою [62, с. 66].

Так, констатація зникнення суспільної небезпеки є однією із підстав декриміналізації, що підтверджується наступним.

Суспільна небезпека кримінально-протиправних діянь полягає в їх здатності викликати шкідливі зміни в суспільних відносинах, охоронюваних кримінальним правом, створюючи потенційну небезпеку подальших негативних змін у цих відносинах у сприйнятті громадянами, суспільством і державою [133, с. 75].

Поняття суспільної небезпеки діянь не є один раз і назавжди визначеним, його оцінка піддається постійному перегляду під впливом конкретних негативних або позитивних чинників, що об'єктивно диктують необхідність криміналізації чи декриміналізації суспільно небезпечного діяння. Декриміналізація означає скасування кримінального закону, який передбачає кримінальну відповідальність і покарання за конкретне кримінальне правопорушення, або втрату його чинності через закінчення терміну дії чи зміну умов, обставин, за яких закон було прийнято.

Одним із основоположних принципів у вивченні кримінального права є те, що рішення про криміналізацію (або, навпаки, декриміналізацію) конкретного діяння має залежати від конкретних факторів.

Раніше ми наголошували на необхідності зміни пріоритетів у сучасних умовах: від зосередження виключно на суворості покарання за вчинене кримінальне правопорушення до впровадження широких профілактичних заходів. Ці заходи мають включати усунення криміногенних факторів, раннє виявлення кримінально-протиправної діяльності та втручання в неї, сміливе застосування альтернативних видів покарання та реалізацію широкомасштабних превентивних ініціатив, у тому числі запровадження заохочувальних норм. Нагальною вимогою сьогодні є заглиблення в кримінологічне обґрунтування існуючої системи заборон [52, с. 427].

Щоразу, коли постає питання про те, криміналізувати чи декриміналізувати певні діяння, ми стикаємося з проблемою оцінки рівня їхньої суспільної небезпеки в контексті еволюції суспільства та держави. Це пов'язано з тим, що концепція того, чи слід забороняти певні діяння кримінальним правом, може змінюватися з часом.

Життя неминуче вносить корективи, що призводить до того, що одні діяння вилучаються з КК України, а за інші, навпаки, встановлюється кримінальна відповідальність. Враховуючи постійну еволюцію суспільних потреб та інтересів, оцінка поведінки як антигромадської чи кримінально протиправної зазнає змін на окремих етапах суспільного розвитку [105, с. 65].

Що ж включає в себе поняття «суспільна небезпека»?

Ю. В. Абакумова до суспільної небезпеки відносить такі фактори:

- 1) характеристику об'єкта кримінального правопорушення з точки зору його цінності;
- 2) характер і розмір завданої шкоди об'єкту кримінального правопорушення;
- 3) характеристику об'єктивної сторони кримінально протиправного діяння, зокрема спосіб учинення кримінального правопорушення, засоби і знаряддя, за допомогою яких його було вчинено, місце, час та обстановка вчинення кримінального правопорушення;
- 4) форму та ступінь вини суб'єкта кримінального правопорушення;
- 5) мотиви кримінально протиправної діяльності і мета, досягнути яку планував суб'єкт кримінального правопорушення [1, с. 78].

М. І. Бажанов також виділяє подібні характеристики суспільної небезпеки та зазначив, що її можливо визначити за допомогою:

- 1) цінності об'єкта кримінального правопорушення (суспільних відносин);
- 2) тяжкості наслідків, що настали;
- 3) способу вчинення діяння;
- 4) мотивів вчиненого діяння;

5) формі і ступеню вини [3, с. 20–21].

Доцільно також погодитися із точкою зору М. Й. Коржанського про те, що суспільна небезпека охоплює два виміри: характер і ступінь. Характер суспільної небезпеки діяння стосується його якісних аспектів, на які впливають суспільне значення об'єкта кримінального правопорушення, кримінально-правові наслідки, спосіб вчинення кримінального правопорушення, мотив і форма вини. З іншого боку, ступінь суспільної небезпеки стосується її кількісних аспектів, що визначаються способом вчинення кримінального правопорушення та розміром заподіяної шкоди [94, с. 81].

Спосіб, який використовується в діянні, суттєво визначає його зміст, інтенсивність і шкідливий вплив. Як критерій оцінки суспільної небезпеки говорять про ступінь інтенсивності кримінального посягання, вказуючи на те, що від цього залежить розмір заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди [246, с. 63].

О. І. Коробєєв наголошує на значенні заподіяної діянням шкоди, стверджуючи, що криміналізації підлягають лише діяння, які призвели до заподіяння значної матеріальної та моральної шкоди суспільству.

Вчений переконаний, що при встановленні санкцій враховується як значення об'єктів, що охороняються кримінальним правом, так і розмір заподіяної шкоди. Отже, найважливішою метою кримінального законодавства є встановлення системи захисту суспільних відносин. Це передбачає побудову оптимальної моделі структури суспільних цінностей, що підлягають кримінально-правовій охороні, і точного відображення в санкціях кримінально-правових норм ступеня суспільної небезпеки правопорушення та врахування заподіяної шкоди [96, с. 81].

О. В. Наумов, розглядаючи поняття криміналізації (як і декриміналізації) відповідних діянь, наголошує на переоцінці ступеня їх суспільної небезпечності [139, с. 162]. Таку позицію можна застосувати лише щодо декриміналізації, адже під час цього процесу ми здійснюємо переоцінку

ступеня суспільної небезпеки діяння, у разі криміналізації – визначаємо чи взагалі є суспільна небезпека діяння.

Першочерговою і неодмінною передумовою криміналізації діяння є його суспільна небезпека. На думку М. І. Хавронюка, єдиною підставою криміналізації діянь є їх суспільна небезпека. Суспільна небезпека діяння виявляється в потенційній або реальній шкоді, яку воно завдає об'єктам, що охороняються кримінальним законом [262, с. 55].

Чезаре Беккарія дотримувався думки, що для того, щоб кримінальне право було корисним для суспільства, воно не повинно віддзеркалювати примхи законодавців, а радше втілювати об'єктивну соціальну необхідність. Іншими словами, єдиним критерієм кримінальних правопорушень має бути шкода, яку вони завдають нації [13, с. 97].

Отже, беззаперечним є той факт, що суспільна небезпечність діяння є обов'язковим чинником соціальної зумовленості його криміналізації, це підтримують всі науковці та це сприймається як аксіома.

Однак констатація того, що суспільна небезпека зникла є недостатнім для декриміналізації діяння, треба аналізувати комплекс підстав, які є необхідними для скасування кримінальної відповідальності за вчинення конкретного діяння.

Для прикладу, коли йдеться про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, слід дотримуватись певного порядку прийняття рішення: спочатку встановлювати необхідність криміналізації (або, навпаки, її відсутність), а вже потім, якщо рішення є ствердним, здійснити фактичну криміналізацію, суворо дотримуючись принципів, сформульованих сферою кримінального права [43, с. 240].

Розглянемо різні класифікації підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Так, виділяються кілька причин криміналізації діянь, що визнаються суспільно шкідливими:

- 1) під час виявлення нового виду суспільно небезпечної поведінки;

2) у разі зміни поширеності кримінального правопорушення, коли конкретні правопорушення стають більш поширеними в країні або в окремих областях;

3) коли аналіз динаміки кримінальної протиправності за визначений проміжок часу свідчить про послідовне зростання окремих суспільно небезпечних форм поведінки [265, с. 97].

Така систематизація має право на існування, проте, на нашу думку, тут швидше йдеться про умови криміналізації суспільно небезпечних діянь.

На думку О. М. Яковлева, декриміналізація ґрунтується на двох різних і фундаментальних підставах:

1) визнання правомірності поведінки, за яку раніше наставала правова відповідальність;

2) реагування на подібні діяння у спосіб кримінального покарання, а шляхом використання альтернативних форм соціального (державного та громадського) реагування, виходячи з доцільності та можливості [153, с. 182].

Видається, що такий підхід не є застосовний на практиці, бо не розкривається зміст підстав декриміналізації.

К. О. Летягіна виділяє наступні підстави впровадження кримінально-правової заборони:

- суспільна небезпека діяння;
- унікальна соціальна значимість охоронюваних соціальних відносин;
- поширеність кримінального правопорушення;
- стримуючий ефект кримінально-правової заборони;
- чинники, що впливають з історичної еволюції державно-правової системи;
- розвиток як зарубіжного, так і вітчизняного кримінального законодавства [120, с. 46–47].

Однак науковиця не розкриває суті кожної із підстав, що негативно впливає на можливість застосування такої класифікації.

Ю. А. Дорохіна виступає за необхідність виділяти схожі підстави криміналізації, зокрема:

- 1) наявність суспільно небезпечної поведінки, що підлягає кримінальній забороні;
- 2) відносна поширеність суспільно небезпечних діянь;
- 3) зміна в уявленнях про ступінь суспільної небезпеки діяння;
- 4) зміни в загальноприйнятій моральній оцінці відповідного діяння;
- 5) виконання міжнародно-правових зобов'язань держави щодо забезпечення прав людини [55, с. 78].

Вищезазначені переліки є занадто загальними.

В. М. Кудрявцев і В. Є. Ємінов вважають, що підстави для декриміналізації діянь багатогранні, деякі з них демонструють суперечливі тенденції:

- а) декриміналізація стає необхідною, коли відбувається суттєва трансформація політичної та економічної системи в країні;
- б) необхідність декриміналізації виникає, коли кримінальне законодавство відхиляється від суспільних моральних норм;
- в) декриміналізація є варіантом, коли небажану поведінку можна вирішувати за допомогою альтернативних, більш м'яких (і потенційно ефективніших) засобів, ніж кримінальне покарання;
- г) декриміналізація є вимушеною, коли значна частина населення систематично порушує закон [113, с. 104].

При розгляді цієї концепції виникають такі питання:

- як оцінити ступінь серйозності зміни політичних та економічних відносин в державі?
- чи має вплив суспільна моральність на процес декриміналізації?
- можлива чи необхідна декриміналізація, якщо доцільніше застосовувати інший вид відповідальності за вчинене діяння?
- чи дійсно необхідно виключати кримінальне правопорушення із КК України, якщо не застосовується закон? Очевидно, що ні.

При такій кількості відкритих питань складно буде провести тест на те, чи треба декриміналізувати суспільно небезпечне діяння.

Г. А. Злобін виділив окремі підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь, зазначивши, що наведений перелік, на жаль, не є вичерпним:

- 1) негативні тенденції окремих видів суспільно небезпечних діянь, які раніше спеціальними кримінально-правовими нормами;
- 2) поява або значне зростання нових суспільних відносин в результаті економічного або технологічного прогресу;
- 3) виявлення шкідливих наслідків господарської та іншої діяльності людини, що спонукає до необхідності обмеження форм і меж такої діяльності;
- 4) суттєва та раптова зміна суспільних, економічних чи політичних умов, спричинена війною, стихійними лихами, неврожаннями та іншими подіями, може призвести до проактивної криміналізації. Цей процес відбувається ще до того, як відповідні суспільно небезпечні діяння мають можливість набути реального поширення;
- 5) еволюція суспільства до моменту, коли певні діяння, які раніше допускалися чи приймалися, стають особливо небезпечними. За нових обставин ці діяння починають вступати в протиріччя з існуючою системою суспільних відносин;
- б) вимога щодо виконання зобов'язань, викладених у міжнародних угодах [153, с. 205–206].

М. В. Семикін [232, с. 14–15], Т. В. Столяр [248, с. 224] також виділяють шість подібних підстав криміналізації, однак всі три класифікації дублюють одна одну, і жоден із авторів детально не аналізує її.

Приймаючи рішення про криміналізацію конкретного діяння, законодавець враховує певні фактори, викладені О. І. Коробєєвим, зокрема юридико-кримінологічні, соціально-економічні та соціально-психологічні міркування [96, с. 116–118].

О. І. Коробєєв з'ясовує фактори, що є основою для встановлення кримінально-правової заборони, поділивши їх на три відносно автономні групи:

1) *група юридико-кримінологічних підстав*, що охоплює рівень суспільної небезпеки діянь, їх поширеність і типовість, динаміку суспільно небезпечних діянь, враховуючи причини та умови, що лежать в їх основі, доцільність їх усунення за допомогою заходів кримінального права, коли альтернативні методи не є ефективними, та можливості системи кримінального правосуддя;

2) *соціально-економічні підстави*: охоплюють заподіяну шкоду, відсутність негативних наслідків заборони у кримінальному праві, наявність матеріальних ресурсів для її виконання;

3) *соціально-психологічні підстави*: охоплюють ступінь суспільної правосвідомості, психологічні фактори та історичні традиції. Критерії класифікації в цьому контексті стосуються природи факторів, їхніх внутрішніх характеристик та їх взаємозв'язку з різними аспектами суспільного існування.

Підстави кримінально-правової заборони охоплюють поняття суспільної небезпеки. Встановлення загальноприйнятого критерію для визначення необхідного ступеня суспільної небезпеки для криміналізації є складним завданням. При кожному обговоренні нового кримінального закону вкрай необхідно з'ясовувати, чи має певний вид діяння необхідний ступінь суспільної небезпеки.

Суспільна небезпека полягає у заподіянні потерпілому істотної матеріальної чи моральної шкоди, що впливає на рішення про криміналізацію, але не є самостійною підставою криміналізації. Йдеться також про типовість та значну поширеність антигромадських діянь із огляду на ступінь їхньої суспільної небезпеки. Враховується динаміка суспільно небезпечних діянь, у тому числі їх причини та умови, та необхідність впливу на них за допомогою кримінально-правових заходів. Важливо визнати, що кримінальна репресія є

крайньою формою протидії найбільш небезпечним проявам девіантної поведінки.

Підстави криміналізації діяння виникають у разі відсутності та неможливості встановлення норми, яка ефективно регулює відповідні відносини через механізми інших галузей права. Це рішення повинно враховувати здатність системи кримінальної юстиції протидіяти конкретним формам антигромадської поведінки, включно з наявністю матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони. Крім того, важливою є оцінка балансу між позитивними та негативними наслідками криміналізації.

Особливе місце в рамках кримінальної правотворчості займають соціально-психологічні фактори, що сприяють криміналізації, – суспільна правосвідомість, психологія, історичні традиції. Це пояснюється тим, що вони чітко сигналізують законодавцю про обмеження, пов'язані з використанням криміналізації у здійсненні кримінальної політики, наголошуючи на якості криміналізації.

Визнання діяння кримінальним вимагає схвалення суспільства. Перш ніж запроваджувати або скасовувати кримінальну заборону в будь-якому конкретному випадку, необхідно вивчити правові уявлення суспільства стосовно суспільно небезпечного діяння, що підлягає криміналізації. Проте оцінювання громадської думки має виходити за межі лише юридичних понять. Необхідний всебічний розгляд історичних, моральних та інших ідей, що стосуються кожного конкретного випадку [95, с. 64–71].

П. Л. Фріс, розвиваючи думку О. І. Коробєєв, дає визначення цим групам підстав, що впливають на один із основних методів реалізації кримінально-правової політики – криміналізацію.

Правові та кримінологічні підстави криміналізації – це ті чинники, які дають змогу ідентифікувати діяння, щодо яких застосування кримінально-правової репресії є справді ефективним засобом здійснення соціального контролю. Законодавець надає першочергового значення суспільній безпеці конкретних діянь у віднесенні їх до кримінально протиправних.

Соціально-економічні підстави криміналізації свідчать про те, що вплив закону на кримінальну відповідальність є більш потужним порівняно з впливом інших галузей права, що призводить до різноманітних негативних наслідків, у тому числі соціально-економічних.

Соціально-психологічні чинники, що впливають на криміналізацію, підкреслюють необхідність того, щоб закони про кримінальну відповідальність тісно відповідали правовому мисленню населення.

Ці фактори слід враховувати при вирішенні питання щодо криміналізації того чи іншого діяння [268, 24–26].

Висвітливо точку зору вченого О. М. Готіна, який визначає підстави криміналізації так:

- наявність суспільно небезпечної поведінки, що підлягає кримінальній забороні;
- відносна поширеність суспільно небезпечних діянь;
- зміни щодо уявлень про ступінь суспільної небезпечності діяння;
- зміна загально визнаної моральної оцінки відповідного діяння;
- виконання державою міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту прав людини.

Далі вчений зазначає, що перелік підстав криміналізації діянь не є вичерпним. Завдяки логічному аналізу сучасних процесів криміналізації він доходить до висновку, що критерії криміналізації, які колись вважалися винятковими для буржуазних правових систем або принаймні вторинними, тепер застосовні в сучасному контексті.

Часто доповнення кримінального законодавства новими заборонами пов'язане з необхідністю привернути увагу суспільства до діянь, які в певний момент часу стають більш суспільно небезпечними. Показовим прикладом дієвості такого обґрунтування криміналізації є впровадження кримінальної відповідальності за розкрадання внаслідок демонтажу й іншими способами електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їхнього обладнання (передбачено статтею 188 Кримінального кодексу України). Отже, О. М. Готін

розглядає таке обґрунтування як форму правового ідеалізму та фактор, що сприяє криміналізації певних діянь [38, с. 97–98].

Правовий ідеалізм розуміємо як явище, яке перебільшує значення саме кримінального права в системі соціальних регуляторів, внаслідок якого значна частина діянь переводиться в категорію кримінально протиправних. Однак такий формальний підхід навряд чи має право на існування, оскільки переважання кримінально-правових заборон серед інших норм, які передбачають відповідальність, за своєю суттю суперечить здоровому глузду.

Важливо підкреслити, що процеси криміналізації та декриміналізації діянь взаємопов'язані, мають спільний аспект в оцінці ступеня їхньої суспільної небезпеки.

Ступінь суспільної небезпеки має відповідати моральним цінностям суспільства.

Водночас співвідношення правових та моральних заборон також не є постійним. Питання про криміналізацію або декриміналізацію відповідних діянь постає в тому випадку, коли закон виявляється не підкріпленим моральними засадами. Як результат, виникає ситуація, коли прийнята правова норма може вважатися законною, але з точки зору домінуючої в суспільстві моралі – несправедливою. Зрозуміло, що реакція з боку суспільства на криміналізацію чи декриміналізацію таких діянь стане негативною та буде розцінюватися як виявлення несправедливості, впроваджене в інтересах окремих груп чи верств населення, що призводить до різних форм протистояння між суспільством і владою та до змін чинної кримінально-правової норми.

Л. П. Брич і В. О. Навроцький розділяють підстави криміналізації на дві групи:

1) *соціальні та соціально-психологічні*: визначають суспільну потребу і політичну волю у встановленні кримінальної відповідальності. Ці фактори охоплюють суспільну небезпеку, пов'язану з діянням, його відносну поширеність, рівновагу між позитивними та негативними наслідками

криміналізації та недоцільність розгляду цього кримінального правопорушення без застосування кримінально-правових заходів;

2) *системно-правові*, що встановлюють критерії кожної кримінально-правової норми, дотримання яких забезпечує її логічну узгодженість із правовою базою в цілому та системою кримінального права конкретно. Це передбачає забезпечення відповідності запровадження кримінально-правової норми Конституції України, несуперечності суспільно небезпечних діянь нормам інших галузей чинного законодавства, несуперечності нормам закону про кримінальну відповідальність для логічного вписання у відповідний розділ Особливої частини КК України суспільно небезпечного діяння [20, с. 12].

Ширше підстави криміналізації класифікувала Д. О. Балобанова:

1) у понятті *суспільної небезпеки* відсутній загальноприйнятий критерій для визначення її ступеня, достатнього для криміналізації. Оцінка цього фактора вимагає розгляду кожного конкретного випадку щодо кожного нового виду суспільно небезпечного діяння. Суспільна небезпека – це істотна матеріальна чи моральна шкода, заподіяна суспільству, яка, у свою чергу, впливає на рішення про пеналізацію, але не є самостійною підставою криміналізації;

2) урахування поширеності та масовості антигромадської поведінки з урахуванням ступеня її суспільної небезпеки;

3) оцінка динаміки суспільно небезпечних діянь, враховуючи причини та умови, які призвели до їх виникнення;

4) визнання необхідності впливу кримінально-правовими засобами задля визнання того, що репресія у кримінальному праві – крайня форма протидії найнебезпечнішим проявам поведінки. Криміналізація є виправдана у разі відсутності і неможливості встановлення - норми, що ефективно би регулювала певні суспільні відносини засобами інших галузей права;

5) урахування ефективності системи кримінальної юстиції щодо протидії окремим видам асоціальної поведінки та наявності матеріальних можливостей для реалізації заборони у кримінальному праві;

б) встановлення балансу між позитивними та негативними результатами криміналізації [7, с. 146–147].

Для дотримання останньої підстави, насамперед, має бути якісний та ефективний кримінальний закон, який слід правильно та об'єктивно застосувати, тільки тоді будуть відсутні негативні наслідки криміналізації діяння.

Слід зазначити, що рівень суспільної правосвідомості та психології, поряд з історичними традиціями, займає особливе місце у кримінально-правовому регулюванні. Це пов'язано з тим, що ці чинники безпосередньо повідомляють законодавцю про обмеження, зокрема, у сфері соціально-психологічних підстав для криміналізації, пов'язаних із застосуванням криміналізації під час здійснення кримінальної політики.

Визнання діяння кримінально протиправним вимагає схвалення суспільства. У кожному випадку перед впровадженням чи скасуванням норми кримінального закону потрібно вивчити правові уявлення суспільства щодо діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка громадської думки має виходити за межі лише юридичних понять. Вкрай важливо досліджувати історичні, моральні та інші ідеї, які мають значення для кожного конкретного випадку [7, с. 147].

І навпаки, Є. В. Лащук наголошує, що не слід відносити до підстав криміналізації такі чинники: спроможність системи кримінального правосуддя, відсутність негативних наслідків заборони та доступність матеріальних ресурсів для її виконання.. На думку Є. В. Лащука, ці аспекти вважаються «умовами», необхідними для здійснення криміналізації взагалі [118, с. 209]. Таким чином, ці обставини більш доречно пов'язувати з принципами криміналізації.

На думку вченого, підставами для застосування кримінально-правової заборони є:

- 1) ступінь суспільної небезпеки скоєного;
- 2) аморальний характер вчинків;
- 3) виникнення та поширеність такої поведінки;
- 4) недоцільність вирішення таких діянь іншими способами, крім кримінального покарання;
- 5) міжнародні зобов'язання держави щодо криміналізації окремих діянь;
- 6) конституційне забезпечення державою правової захищеності окремих суспільних відносин [118, с. 209].

Л. М. Демидова поділяє підстави криміналізації на основні та додаткові, що дає змогу зрозуміти, що підстави криміналізації не є рівнозначними категоріями.

Основні підстави криміналізації належать до суттєвих і вирішальних факторів у кваліфікації будь-якого діяння як кримінального правопорушення. Без них діяння не можна визнати кримінальними правопорушеннями. З іншого боку, додаткові підстави не є обов'язковими; вони дають зрозуміти, чому криміналізація є важливою. Ці додаткові підстави визначають особливості складу кримінального правопорушення, його віднесення до визначеного розділу Особливої частини КК України.

Водночас ці додаткові підстави лише підтверджують правомірність визнання конкретного діяння кримінальним правопорушенням і надають конкретні обґрунтування для цього. Додаткові фактори враховують унікальні характеристики конкретного виду діяння, визнаного кримінальним правопорушенням, і окреслюють його процес та результат. Останнє проявляється через законодавче формулювання частини кримінально-правової норми, розміщеної в Особливій частині Кримінального кодексу України.

Головною підставою криміналізації є наявність у діянні ознаки суспільної небезпечності. Це є основним обґрунтуванням криміналізації діяння. Крім того, суспільна небезпека, пов'язана з діянням, яке є кримінальним правопорушенням, повинна мати характер суспільної небезпеки, достатньо значний для того, щоб становити загрозу для об'єктів, які охороняються кримінальним законом (таке діяння спричиняє не менше ніж істотну шкоду інтересам фізичних та юридичних осіб, суспільству чи державі, або створює загрозу заподіяння такої шкоди, навіть якщо діяння ще не кваліфіковано як кримінальне правопорушення).

Друга основна підстава визнання суспільно небезпечного діяння кримінальним правопорушенням впливає з необхідності певної форми правового захисту, передбаченої кримінальним законом. Ця потреба є очевидною у відповідь на соціальні, політичні, економічні та правові вимоги.

Ця підстава охоплює негативні тенденції щодо певної категорії суспільно небезпечних діянь, які раніше не мали спеціального складу кримінального правопорушення; обов'язковість застосування кримінально-правових заходів для запобігання суспільно небезпечним діянням; поява або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, заснованих на економічному чи технічному прогресі; і схвалення суспільством діяння, визнаного кримінальним правопорушенням; виявлення шкідливих результатів економічної та іншої діяльності окремих осіб, що викликає необхідність накладення обмежень на форми такої діяльності; помітна та раптова трансформація в соціальному, економічному чи політичному середовищі, яка може спричинити превентивну криміналізацію, реалізовану ще до того, як відповідні суспільно небезпечні діяння стануть поширеними; еволюція суспільства, що диктує нетерпимість до деяких діянь, з яким раніше мирилися, проте за нових обставин ці діяння суперечать сформованій структурі суспільних відносин; а також необхідність виконувати зобов'язання, викладені в міжнародних угодах.

Соціальна потреба в правовому захисті суспільних відносин кримінально протиправним шляхом виникає в різних суспільних групах, широких верствах населення. Політичні потреби становлять невід'ємний аспект кримінально-правової політики держави. Юридична необхідність виникає при наявності конкретних міжнародних зобов'язань щодо криміналізації того чи іншого виду суспільно небезпечного діяння, особливо якщо воно має транснаціональний характер.

Оптимальна модель як для суспільства, так і для держави має місце, коли співпадають соціальні, політичні та правові вимоги щодо криміналізації суспільно небезпечного діяння. Це свідчить про відповідний рівень кримінально-правової політики держави, що відповідає суспільним настроям і законодавчим ознакам, що вимагають здійснення кримінально-правових заходів щодо боротьби або попередження суспільно небезпечних аномалій.

Серед додаткових підстав криміналізації Л. М. Демидова виділяє кримінологічно-правові, соціально-психологічні, соціально-економічні підстави [50, с. 53–65].

Твердження, що вирішальним фактором для віднесення законодавцем тих або інших діянь до переліку кримінально караних є їхня суспільна небезпека поділяє також М. Р. Рудковська. Науковиця висвітлює це явище, наголошуючи на тому, що у сфері законодавства саме суспільна небезпека є основою як для криміналізації, так і для декриміналізації діянь. Це охоплює рішення про те, чи вважається діяння кримінальним правопорушенням чи ні; формулювання законодавчих конструкцій різних складів кримінальних правопорушень (основних, кваліфікованих, особливо кваліфікованих, привілейованих); та конкретизацію їхнього місця в Особливій частині КК України. Крім того, це передбачає визначення санкції в межах кримінально-правової норми та віднесення відповідного складу кримінального правопорушення до того або іншого ступеня тяжкості [229, с. 156].

Безумовно, наявність підстав декриміналізації свідчить про необхідність відмови від встановлення кримінальної відповідальності за скоєне суспільно

небезпечно діяння та виключення вже існуючої норми з Кримінального кодексу України.

У випадках, коли підстави криміналізації не застосовуються належним чином, це може призвести до помилкової або так званої неправильної криміналізації. М. І. Мельник поділяє це на такі види:

- 1) необґрунтована;
- 2) надмірна;
- 3) неповна;
- 4) неправильна [129, с. 94].

Безпідставна чи необґрунтована криміналізація має місце, коли діяння визнано кримінальним правопорушенням, незважаючи на відсутність необхідного ступеня суспільної небезпеки, що виправдовує криміналізацію. У цьому випадку криміналізація відбувається без відповідних підстав, що призводить до визнання діяння кримінальним правопорушенням навіть тоді, коли воно об'єктивно не відповідає критеріям кримінального правопорушення [129, с. 95].

Ризик, пов'язаний з необґрунтованою криміналізацією, ґрунтується на встановленні правових підстав для невиправданої кримінальної відповідальності, накладення суворішої юридичної відповідальності за діяння, яке за своїм характером має виправдовувати менш сувору форму юридичної відповідальності. Це також призводить до формулювання штучних критеріїв розрізнення кримінально протиправних і не кримінально протиправних діянь. Це призводить до двох юридично неприйнятних ситуацій:

- 1) закон, за допомогою якого вводиться ця кримінальна відповідальність, за своєю суттю є незаконним;
- 2) він на законодавчому рівні встановлює підстави притягнення до кримінальної відповідальності особи, об'єктивно невинуватої у вчиненні кримінального правопорушення (оскільки такого кримінального правопорушення не існує). Це є грубим порушенням принципів верховенства

права та презумпції невинуватості (статей 8 та 62 Конституції України) [243, с. 207–208].

М. І. Мельник наголошує, що надмірна криміналізація виникає тоді, коли в ній немає внутрішньої потреби, яка випливає з того, що діяння, яке криміналізується, є кримінальна відповідальність. У цьому випадку криміналізації підлягає діяння, навіть якщо воно вже мало необхідний для такої криміналізації характер і ступінь суспільної небезпеки. Однак додатково криміналізувати таке діяння не потрібно, бо кримінальна відповідальність за таке діяння вже існує. Це призводить до появи зайвих або непотрібних спеціальних складів кримінальних правопорушень [129, с. 95].

Отже, криміналізації підлягають лише ті діяння, які відповідають ознакам підвищеної суспільної небезпеки, значної поширеності та можливості визнання їх протиправними, що не суперечать чинному законодавству [38, с. 97].

Продовжуючи думку автора, вважаємо, що одним із проявів такої шкоди для кримінального законодавства є криміналізація діяння, яке вже можна кваліфікувати за іншою статтею чинного КК України.

Формулюючи новий законопроект щодо криміналізації діянь, законодавець має мати на увазі, що кримінально-правова репресія є вирішальним, але не виключним чи основним методом у боротьбі із кримінальною протиправністю.

Кримінальна репресія є останнім заходом у боротьбі з найбільш небезпечними проявами поведінки, що відхиляється від суспільних норм. У випадках, коли бажаного результату можна досягти за допомогою менш обмежувальних заходів з меншими негативними наслідками для правопорушника (таких як адміністративно-правові, цивільно-правові чи дисциплінарні заходи), криміналізація стає непотрібною.

Важливо зазначити, що за таких обставин криміналізація є не лише зайвою, але й шкідливою та небезпечною, створюючи ризик як для кримінального права і законодавства, так і для правосуддя та його

зацікавлених сторін. Але якби Верховна Рада України прийняла закон про кримінальну відповідальність за ті самі діяння, встановивши подвійну кримінальну відповідальність за тотожне правопорушення, то такий закон мав би бути визнаний неконституційним, оскільки він суперечить положенням, викладеним у статті 61 Конституції України.

Негативні наслідки надмірної криміналізації включають, зокрема, суттєве порушення принципу економії кримінально-правової репресії; штучне породження конкуренції між кримінально-правовими нормами; та встановлення юридично парадоксальних ситуацій, коли одне і те ж діяння особа може притягатися до суттєво різної правової відповідальності [243, с. 208].

М. І. Мельник влучно зауважує, що надмірна криміналізація насамперед є результатом таких дій:

- безсистемний підхід до розробки або зміни кримінального закону;
- «законодавче свавілля», коли не враховуються підстави та умови криміналізації діянь;
- схильність певних суб'єктів законодавчої ініціативи адаптувати кримінальне законодавство відповідно до своїх уподобань;
- непорозуміння щодо необхідності законодавчого стимулювання так званих мертвих та дрімаючих норм («мертва» норма – це така, що рідко або майже не застосовується на практиці через структурну недосконалість, нюанси в реалізації антикриміногенної політики чи відсутність діянь, за які настає кримінальна відповідальність тощо. «Дрімуюча» норма – така, що не застосовується на практиці через недоцільність застосування внаслідок незавершеної законодавчої діяльності щодо її застосування) [129, с. 96].

Щодо неповної криміналізації, це стосується випадків криміналізації, коли не всі діяння (прояви поведінки), характер і ступінь суспільної небезпеки яких вимагає визнання їх кримінальними правопорушеннями. Внаслідок такої неповної криміналізації певні діяння залишаються поза межами

кримінального права, хоча за своєю суттю кримінально-правові заходи об'єктивно повинні бути застосовані до них.

Неповна криміналізація може відбуватися з різних причин, насамперед з двох. По-перше, це може статися через те, що законодавець не зміг визначити діяння, рівень шкоди якого об'єктивно зумовлює необхідність віднесення його до кримінального правопорушення. По-друге, це може виникнути через те, що законодавець не зумів точно передати суть такого діяння в законі (на даному етапі ця форма криміналізації збігається з наступним видом помилкової криміналізації – неправильною криміналізацією).

Як приклад вищезазначеного можна послатися на правове розмежування різних складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням безпеки виробництва, у Кримінальному кодексі України (статті 271-275). Зокрема, окреслені матеріальні наслідки включають «заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого» (що становить основний склад кримінального правопорушення) і «загибель людей або інші тяжкі наслідки» (що становить кваліфікований склад кримінального правопорушення за обтяжуючих обставин). Відповідно до цієї норми кримінально протиправними діяннями визнаються будь-які порушення безпеки виробництва, що призвели до заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Суворе тлумачення зазначених критеріїв, включно з такою ознакою, як «загибель людей», зважаючи на наявність у Кримінальному кодексі України подібних ознак складу кримінального правопорушення, як «загибель людини», дає підстави деяким експертам припускати, що порушення, пов'язані з безпекою виробництва, передбачені статтями 271-275 Кримінального кодексу України, що спричинили смерть людини, суворо за буквою закону не можуть входити до складу цих кримінальних правопорушень.

Водночас невизнання кримінальним правопорушенням діянь, які призвели до смерті однієї особи, і визнання кримінальним правопорушенням

діяння, яке спричинило шкоду здоров'ю потерпілого, створює парадоксальну ситуацію [243, с. 208–209].

На думку М. І. Мельника, неправильна криміналізація має місце тоді, коли діяння визнається кримінально протиправним, має такий характер і ступінь суспільної небезпеки, який виправдовує його криміналізацію, але законодавча характеристика не вміє точно відобразити суть цього діяння [129, с. 96]. По суті, в законі міститься неправильне уявлення про справжню природу кримінально протиправного діяння.

Неправильна криміналізація призводить до нечіткого та неточного формулювання ознак кримінального правопорушення. Це, у свою чергу, призводить до таких проблем, як нечітке визначення меж кримінальної відповідальності за конкретне діяння, труднощі з визначенням ознак такого діяння та проблеми з відмежуванням кримінально протиправного діяння від не кримінально протиправного. Зближення ознак відповідного кримінального правопорушення з адміністративними чи іншими правопорушеннями відбувається через зазначені вище причини.

На нашу думку, неправильна або помилкова криміналізація може виникати внаслідок поспіху з прийняттям рішення про криміналізацію діяння, коли увага зосереджена насамперед на процесуальних аспектах прийняття кримінального законодавства, а не на його ретельному науковому та правовому дослідженні. Відсутність належної перевірки та детального розгляду в парламентських комітетах та під час парламентських сесій є чинниками, що сприяють помилковій криміналізації.

Як приклад можна вказати прийняття статті 209 Кримінального кодексу України у 2003 році. Законодавча пропозиція щодо цих поправок була представлена парламенту 25 грудня 2002 року та негайно пройшла перше читання без обговорення під час парламентської сесії наступного дня. Згодом, 16 січня 2003 року, законопроект було схвалено в цілому та введено в дію.

Основною мотивацією цього поспішного процесу було продемонструвати Групі з розробки фінансових заходів боротьби з

відмиванням грошей (FATF) виконання зобов'язань України створити відповідну правову основу для боротьби з відмиванням грошей, отриманих незаконним шляхом. Хоча намір було передано, прийнятий закон не відповідав необхідним стандартам. Як переглянута стаття 209 Кримінального кодексу України, так і нововведена стаття 209-1 містили численні недоліки, які суттєво перешкождали їхньому практичному застосуванню, включно з проблемами у відмежуванні їх від не кримінально протиправних діянь [243, с. 209].

П. Л. Фріс окреслив керівні принципи, спрямовані на запобігання помилковій криміналізації:

- 1) ні в якому разі не можна поспішати з прийняттям кримінальних законів;
- 2) зміни до кримінального законодавства, розширення сфери його дії чи посилення покарань мають відбуватися лише за крайньої необхідності – коли немає альтернативи;
- 3) кримінальне законодавство не повинно розроблятися методом проб і помилок, оскільки помилки можуть дорого коштувати як державі, так і суспільству [270, с. 36].

Помилкова криміналізація стосується некомпетентності парламенту у сфері законотворення. Ця некомпетентність виникає з трьох основних взаємопов'язаних груп причин, які можна узагальнити таким чином:

- відсутність розуміння суті кримінального права, що призводить до неправильного розуміння його ролі та значення в правовій системі держави (по суті, це відображає погляд неспеціаліста на кримінальне право);
- недостатня теоретична підготовка осіб, які беруть участь у розробці законів про криміналізацію;
- недотримання або лише формальне дотримання процесуальних аспектів прийняття кримінального права [243, с. 210].

На нашу думку, підстави декриміналізації поділяються на основні і додаткові.

Основними підставами декриміналізації є зникнення суспільної небезпеки діяння; ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами, тобто відсутність соціальної, політичної, економічної або правової потреби.

Додатковими підставами декриміналізації вважаємо соціально-економічні та соціально-психологічні підстави.

Для констатації підстави декриміналізації діяння, необхідно, щоб одночасно існувати дві обов'язкові підстави декриміналізації, та хоча б одна додаткова.

Наявність підстав декриміналізації суспільно небезпечних діянь означає наявність дійсних суспільних потреб у скасуванні кримінально-правової норми. Без підстав не можна декриміналізувати діяння.

Необхідність у декриміналізації виникає у разі суттєвої зміни або зникненні підстав криміналізації, у таких випадках виникає потреба перекваліфікувати певні діяння, які раніше вважалися кримінальними правопорушеннями.

Отже, підстави скасування кримінально-правової заборони вказують на необхідність декриміналізації конкретного діяння, що означає відсутність у суспільстві необхідності захищати окремі суспільні відносини за допомогою засобів кримінального права.

2.3 Принципи декриміналізації у кримінальному праві України

Для здійснення науково обґрунтованої кримінально-правової політики необхідно виробити принципи декриміналізації.

Оскільки криміналізація та декриміналізація – явища протилежні за своєю суттю, то для виділення принципів декриміналізації можна звернутися до класифікації принципів криміналізації.

Принципи можна розуміти як сукупність правил і умов практичного спрямування, які вимагають свідомого врахування при прийнятті рішень щодо криміналізації чи декриміналізації діянь [71, с. 107].

Принципи криміналізації та декриміналізації тісно переплітаються та узгоджуються з основними принципами кримінального права, включаючи законність, винність (суб'єктивну провину), особисту відповідальність, справедливість і гуманізм. Отже, принципи криміналізації та декриміналізації йдуть на розвиток принципів кримінального права. По суті, основоположне значення принципів кримінального права має першочергове значення для формулювання та підтримки принципів, пов'язаних з криміналізацією та декриміналізацією. Цей зв'язок можна розуміти як відношення між загальними та спеціальними категоріями, подібне до стратегічної та тактичної взаємодії [65, с. 17].

За словами О. О. Дудорова, у доктрині існують суперечності щодо кількості, класифікації та змісту принципів криміналізації. Крім того, дискусійним є співвідношення понять підстави, причини, принципи та передумови криміналізації [60, с. 59].

М. О. Беляєв охарактеризував принципи або критерії криміналізації як фундаментальні поняття. Ці поняття служать орієнтиром для законодавців, щоб визначити спектр діянь які вважаються кримінальними правопорушеннями в певних історичних контекстах [14, с. 71–72].

Принципи криміналізації – це є ті прикладні положення, відповідно до яких і встановлюється необхідна та ефективна кримінально-правова заборона [121, с. 288].

Принципи криміналізації часто посилаються на систематично обґрунтовані та цілеспрямовано впроваджувані загальні настанови та стандарти. Вони використовуються для оцінки відповідності та необхідності нової норми кримінального законодавства, яка вводить або змінює кримінальну відповідальність за певну категорію поведінки [283, с. 121–122].

На думку Г. А. Злобіна, принципи криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь є найвищим рівнем абстрактної та комплексної наукової основи розвитку кримінального права. Ці принципи служать основоположними міркуваннями, які необхідно враховувати щоразу, коли відбувається зміна чинного кримінального законодавства [72, с. 71].

Отже, принципи декриміналізації є конкретними правилами скасування кримінально-правової заборони, якими повинен керуватися законодавець при декриміналізації діянь.

Яке ж співвідношення понять «підстави криміналізації» та «принципи криміналізації», а також «підстави декриміналізації» та «принципи декриміналізації»?

Ідея принципів, що регулюють криміналізацію, є особливо абстрактною та складно пов'язаною з підставами. Як зазначалося раніше, деякі вчені заходять так далеко, що об'єднують їх в єдину категорію.

Очевидно, що принципи криміналізації або декриміналізації стосуються питання «За яким правилами здійснюється криміналізація чи декриміналізація?», тоді як підстави – зосереджені на питанні «На основі чого?».

Підстави відіграють певну роль в обґрунтуванні необхідності криміналізації конкретного питання, тоді як принципи сприяють їх правильному правовому формулюванню, часом визначаючи доцільність або недоцільність їх включення до нормативно-правового акта [87, с. 113].

Д. О. Балобанова слушно підкреслює, що підстави криміналізації виступають істотними умовами її встановлення, а принципи є частиною законодавчої методології [7, с. 146].

П. Л. Фріс має подібну точку зору, підкреслюючи, що певні принципи криміналізації походять із зовнішніх факторів і не повинні розглядатися як підстави для внутрішньої необхідності встановлення заборони. Крім того, підстави криміналізації, що пов'язані з особливостями законодавчої техніки, не можуть служити вагомим обґрунтуванням для впровадження кримінально-правової заборони [270, с. 257].

Варто відзначити внесок О. О. Савченко, який запропонував класифікацію факторів, що впливають на встановлення кримінально-правових заборон:

- 1) підстави, що стосуються конкретних соціальних елементів, які створюють об'єктивну потребу в криміналізації, що відображає суспільний контекст діяння;
- 2) принципи криміналізації, невід'ємні від законодавчої техніки, що виступають системо-правовими чинниками встановлення кримінально-правових заборон [230, с. 151].

Отже, як підстави, так і принципи впливають на процеси криміналізації та декриміналізації, однак більшість принципів декриміналізації породжені зовнішніми причинами, а підстави декриміналізації мають у собі внутрішню потребу скасування заборони.

Щодо принципів декриміналізації, то окремо у науковій літературі такі не виділяються. Доцільно відштовхуватися від принципів криміналізації, так як поняття «криміналізація» та «декриміналізація» є протилежними за змістом. За аналогією можна встановити, що принципи декриміналізації – це система правил та критеріїв скасування кримінальної відповідальності.

Д. О. Балобанова під принципами криміналізації вважає:

- 1) відсутність прогалін закону і зайвості заборони;
- 2) визначеність і єдність термінології;

3) доцільність [7, с. 147].

Г. А. Злобін ввів систему, яка класифікує принципи криміналізації на два види:

1) ті, що вказують на суттєву необхідність і політичне обґрунтування впровадження кримінальної відповідальності, відомі як соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації;

2) ті, що виникають з необхідності внутрішньої логічної узгодженості в правових нормах, які називаються системними правовими принципами.

Остання група принципів далі поділяється на дві підгрупи:

– загальноправові принципи, що стосуються необхідності узгодженості в рамках норм кримінального права та інших правових галузей;

– кримінально-правові принципи, продиктовані внутрішніми нормами існуючої системи кримінального законодавства [72, с. 76–77].

Позитивним фактом є те, що автор виділяє системний і соціальний аспекти криміналізації, тим самим він охоплює водночас як підтримку системності в праві, так і розглядає це явище як частину системи соціального контролю.

Ю. В. Баулін ввів категоризацію принципів криміналізації, організувавши їх у окремі групи:

1. принципи, що стосуються соціальних і соціально-психологічних аспектів;

2. принципи, що відображають суспільну необхідність і політичне обґрунтування встановлення кримінальної відповідальності;

3. принципи, що ґрунтуються на необхідності внутрішньої логічної узгодженості в системі норм кримінального права, що забезпечує узгодженість між матеріальними та процесуальними законами, а також нормами у кримінальній та інших правових сферах [12, с. 24–25].

Принципи, що вказують на суспільну необхідність і політичне обґрунтування встановлення кримінальної відповідальності, слід називати не

принципами, а скоріше підставами криміналізації.

М. О. Беляєв виділив такі основні принципи криміналізації:

- 1) оцінка поведінки на предмет її суспільної небезпеки;
- 2) виявлення діянь, що суперечать моралі і засуджуються більшістю;
- 3) підтвердження того, що боротьба з такою поведінкою вимагає кримінального покарання, оскільки альтернативні заходи примусу є недостатніми;

- 4) встановлення того, що покарання із характерними йому об'єктивними властивостями може ефективно досягати визначених державою цілей [14, с. 80].

Кожен принцип із цієї систематизації є також підставою.

Також Н. О. Лопашенко виділяє такі принципи криміналізації:

- достатньої суспільної небезпеки криміналізованих діянь;
- відносна поширеність криміналізованих діянь;
- можливість позитивного впливу норми кримінального права на суспільно небезпечну поведінку;
- переважання позитивних наслідків у криміналізації;
- ненадмірності кримінально-правової заборони;
- своєчасності криміналізації [121, с. 288–298].

Така позиція науковиці Н. О. Лопашенко має право на існування, однак, враховуючи цілісність, повноту та структурованість класифікації, вважаємо, що найбільш вдалою є класифікація принципів криміналізації, запропонована Г. А. Злобіним [153, с. 210–240]. Ця система принципів згодом була розвинута й іншими науковцями, тому за основу візьмемо її дослідження.

Такий комплекс принципів криміналізації діянь, що є суспільно небезпечними утворюють:

- 1) принципи, що відображають суспільну потребу та політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності, зокрема соціальні і соціально-психологічні принципи криміналізації гарантують суспільну доцільність криміналізації. Вони визнаються прийнятними, виходячи з

істотних особливостей соціальних систем і динаміки суспільного розвитку. Крім того, вони узгоджуються зі стандартами кримінального права, враховуючи такі фактори, як характер і ступінь суспільної свідомості та переважаючий стан громадської думки;

2) принципи, що встановлюють необхідність внутрішньої логічної узгодженості в рамках норм кримінального права. Ці принципи також підкреслюють узгодженість між кримінальними нормами та процесуальними нормами, а також іншими правовими сферами. По суті, це системно-правові принципи, що регулюють процес криміналізації.

Соціальні і соціально-психологічні принципи охоплюють такі ключові принципи:

- принцип суспільної безпеки;
- принцип відносної поширеності діяння;
- принцип збалансованості позитивних і негативних наслідків при криміналізації;
- принцип забезпечення кримінально-політичної адекватності криміналізації.

Як переконаний сам автор цієї класифікації, як соціальний процес криміналізація неминуче відображає об'єктивні умови суспільного життя, включаючи у коло кримінально караних діянь лише найбільш небезпечні посягання на відповідну систему суспільних відносин. З огляду на це, найбільш важливими соціальними принципами криміналізації є принципи врахування суспільної безпеки та відносної поширеності конкретних діянь [153, с. 226–227].

Принцип суспільної безпеки в кримінальному праві стверджує, що кримінальне право спрямоване на охорону важливих і першочергових суспільних відносин, життєво необхідних для благополуччя держави і суспільства. Порушення цих відносин потенційно можуть завдати суттєвої шкоди.

Поняття суспільної безпеки виступає характерною ознакою

кримінального правопорушення, що дозволяє відмежувати кримінальні правопорушення від некримінальних правопорушень. При оцінці суспільної небезпеки кримінального правопорушення центром криміналізації є саме об'єкт правопорушення. На суспільну небезпеку як показник поняття кримінального правопорушення впливає кілька факторів, серед яких значення охоронюваного кримінальним законом об'єкта, тяжкість наслідків, спосіб поведінки, стадія вчинення діяння, характер кримінального правопорушення [59, с. 86].

За словами М. І. Бажанова, «суспільна небезпека – це можливість діяння заподіяти істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або можливість створити реальну загрозу заподіяння такої шкоди» [3, с. 20–21].

Дослідження принципу суспільної небезпеки призводить до зауваження, що криміналізація діяння є виправданою лише тоді, коли ступінь суспільної небезпеки, яку воно становить, вважається достатньо високим у рамках кримінального права [17, с. 99].

На думку О. О. Пащенко, об'єктивна сутність суспільної небезпеки передбачає її незалежність від усвідомлення та наміру законодавця. Законодавець не в змозі особисто оцінити, чи становлять конкретні діяння суспільну небезпеку, а тим більше визначити, чи виправдовує її обсяг введення кримінально-правової заборони [162, с. 78].

У науковій літературі підкреслюється, що характер діяння визначається його суспільною небезпекою, наголошуючи на тому, що безпосередньою основою кримінально-правових норм є небезпека заподіяння шкоди суспільним відносинам [265, с. 16].

Щоб діяння було визнано кримінальним правопорушенням, воно повинно завдати шкоди соціальним відносинам. Оцінка суспільної небезпеки діяння передбачає врахування економічних, політичних, соціально-психологічних, науково-технічних і кримінологічних факторів [213, с. 19].

Крім того, принципове питання розуміння суспільних впливів на

криміналізацію діянь полягає у виявленні факторів, що сприяють виникненню кримінально-правових норм, і прогнозуванні їх еволюції. Ці фактори класифікують як економічні, політичні, психологічні та моральні. При цьому, єдиним критерієм притягнення до кримінальної відповідальності за діяння є наявність суспільної небезпеки [258, с. 49–53].

На думку М. І. Панова та С. О. Харитонова, суспільна небезпека кримінально протиправного діяння, що виступає суспільною (матеріальною) ознакою кримінального правопорушення, впливає зі здатності діяння заподіяти або створити істотну загрозу заподіяння шкоди правам людини і громадянина, власності громадському порядку та безпеці, довіллію, конституційному ладу України, мирі і безпеці людства, іншим суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом. Отже, експерти стверджують, що фундаментальна природа та сутність суспільної небезпеки, як характеристики діяння, визнаного кримінальним правопорушенням, полягають у властивому діянню потенціалу заподіяння шкоди, що становить внутрішню якість, яка відображає соціальну сутність кримінального правопорушення і, таким чином, функціонує як його невід’ємна властивість [159, с. 130–131].

Н. О. Лопашенко зміст аналізованого принципу розуміє так: діяння, яке криміналізується, повинно спричиняти значну шкоду правоохоронюваним інтересам, бути шкідливим для суспільства настільки, що вимагає застосування найбільш суворих заходів державного примусу. Вплив на винну особу будь-якими іншими, окрім кримінально-правових, методами, є неефективним та несправедливим, зважаючи на наслідки діяння [121, с. 288].

Ю. О. Данилевська стверджує, що суспільна небезпека кримінального правопорушення залежить від комплексу його об’єктивних і суб’єктивних ознак. Вони охоплюють об’єкт і суб’єкт, характер діяння – чи то у формі дії або бездіяльності, наслідки кримінального правопорушення, використані способи, знаряддя і засоби під час вчинення кримінального правопорушення, місце, час, та обставини кримінально протиправного діяння, вид вини, а також

мотив і умисел діяння [103, с. 44].

О. О. Біловол проводить ретельний аналіз суспільної небезпеки кримінального правопорушення, окреслюючи її критерії [15, с. 9–11]. Оцінка ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення передбачає як об'єктивні, так і суб'єктивні показники кримінально протиправних діянь. Ключовим фактором у оцінці ступеня суспільної небезпеки об'єкт посягання кримінального правопорушення.

Подальший фактор, який використовується для оцінки ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення, передбачає розгляд характеру і розміру шкоди, заподіяної або потенційної внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Форма вини є вирішальним фактором, що впливає на суспільну небезпеку. Очевидно, існує консенсус щодо того, що умисні діяння несуть більшу суспільну небезпеку на відміну від вчинених через необережність. Крім того, систематичні умисні кримінально протиправні діяння вважаються більш суспільно небезпечними кримінальними правопорушеннями. Це пов'язано з тим, що така систематична кримінально протиправна діяльність підкреслює постійну протиправну поведінку зловмисника.

Об'єкт кримінального правопорушення служить показником суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Чим важливіші суспільні відносини, тим більшу суспільну небезпеку становить кримінальне правопорушення, яке на них посягає, і тим суспільно небезпечніші діяння, кримінально протиправні наслідки та особистість суб'єкта вчинення кримінального правопорушення [122, с. 32–33].

Н. О. Гуторова стверджує, що, досліджуючи комплексні проблеми криміналізації, вкрай необхідно визначити першочергові чинники, які найбільш суттєво впливають на суспільну небезпеку кримінальних правопорушень [45, с. 50].

М. Й. Коржанський виступає за те, що значною мірою небезпека для суспільства визнається виходячи зі значущості та цінності суспільних

відносин, на які спрямовано кримінальне правопорушення [93, с. 180].

Отже, принцип суспільної небезпеки є основою для вирішення питання про обґрунтованість криміналізації діяння, тому досліджувати його обов'язково потрібно у кожному конкретному випадку.

Якщо діяння має порівняно високий ступінь суспільної небезпеки, то це ще не означає, що таке діяння має і (або) повинно визнаватися кримінально протиправним [27, с. 48]. Отож суспільна небезпека хоч і важлива складова для криміналізації, але треба враховувати й інші принципи.

Для проведення процесу декриміналізації виділяємо принцип зникнення суспільної небезпечності.

Принцип відносної поширеності діяння ґрунтується на ідеї, що кримінальне право регулює те, як суспільство та держава реагують на потенційно небезпечні діяння, які не є довільними; натомість вони представляють помітні моделі та закономірності, демонструючи характерну тенденцію до повторення [153, с. 218].

Однак, тут треба звернути увагу на такий момент. Відсутність судової практики по конкретній статті Кримінального кодексу України свідчить про невідповідність застосування принципу відносної поширеності діяння. Однак це не обов'язково означає обов'язковість декриміналізації норми. Різноманітні фактори сприяють невтішній статистиці, починаючи від ефективності застосованих методів запобігання кримінальним правопорушенням і закінчуючи процесуальними недоліками у встановленні характеру правопорушення [63, с. 168]. Хоча діяння може узгоджуватися з цим принципом, це не обов'язково означає неадекватність норми та вимогу її усунення. Виходячи з цього ракурсу, В. О. Єгорова ілюструє правопорушення у сфері медичної практики. Незважаючи на труднощі з розслідуванням справ у цій сфері та обмеженість кримінальних проваджень, виступати за декриміналізацію таких діянь вважається недоцільним.

Тенденцію до зменшення чи збільшення вчинення конкретних кримінальних правопорушень відзначають за результатами дослідження

статистичних даних, і це свідчить про зниження чи підвищення ефективності кримінально-правового механізму.

У контексті декриміналізації такий принцип не застосовний, бо відсутність судової практики за певною статтею КК України сама по собі не свідчить про необхідність декриміналізації діяння.

Принцип пропорційності позитивних і негативних наслідків криміналізації означає погляд суспільства на криміналізацію не як на невід'ємний абсолютний, а радше як на необхідний спосіб застосування кримінального права. Притягнення до кримінальної відповідальності за діяння допустимо лише тоді, коли є впевненість, що корисні для суспільства результати застосування кримінального законодавства значно переважатимуть неминучі негативні наслідки криміналізації [153, с. 220].

Визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення та призначення їй покарання неодмінно призводить до ущемлення її прав, свобод і законних інтересів, зокрема майна, особистого благополуччя та моральних страждань у вигляді докорів сумління та суспільного осуду. Це і є негативними наслідками криміналізації. При цьому криміналізація повинна бути крайнім заходом, найсуворішим способом охорони суспільних відносин.

Криміналізація дає сприятливі результати, такі як диференціація кримінальної відповідальності на основі характеру правопорушення, реабілітація правопорушника та запобігання майбутнім кримінально протиправним діянням не лише з боку суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, а й з боку інших осіб.

Для криміналізації передбачено наявність конкретних несприятливих наслідків, що підкреслює важливість її використання як остаточного варіанту, коли альтернативні форми впливу виявляються неефективними або недостатніми. У цьому контексті виправдання криміналізації діяння виникає лише тоді, коли воно є суспільно необхідним і позитивним суспільним впливом: впровадження кримінальної відповідальності переважає негативні соціальні наслідки криміналізації [172, с. 211].

Із В. І. Павликівським ми погоджуємося, що незважаючи на небезпечний характер певних форм поведінки, визнання їх криміналізації однозначним благом є необґрунтованим. Натомість це незмінно тягне за собою компроміс, коли певні інтереси суспільства приносяться в жертву заради інших, які вважаються більш суттєвими [156, с. 160].

Хоча криміналізація за своєю суттю не є позитивною, існує необхідність віддавати перевагу певним інтересам суспільства над іншими, наголошуючи на тих, які вважаються більш значущими [10, с. 8].

Отже, встановлення кримінальної відповідальності за конкретне діяння є виправданим лише тоді, коли корисні для суспільства результати, досягнуті завдяки застосуванню кримінального права, значно переважають неминучі негативні наслідки криміналізації цього діяння.

Ю. В. Абакумова підкреслює, що регулюючий вплив кримінального права на соціально-психологічні аспекти значно сильніший, ніж інших галузей права. Цей вплив призводить до різноманітних негативних наслідків, що охоплюють соціальну та економічну сфери. Отже, науковець наголошує на важливості як позитивних, так і негативних наслідків криміналізації, на необхідності компромісу в цьому процесі. Також підкреслюється різноманітність небажаних наслідків застосування кримінального права. До них відноситься не тільки вплив на індивідуальну свідомість засуджених, а й послаблення їх суспільно корисних зв'язків. Крім того, це поширюється на порушенні функціонування економіки через звільнення значної частини громадян з різних секторів. Слід також визнати додаткові негативні наслідки, такі як зниження досудимої професійної кваліфікації та додаткові витрати на ресоціалізацію засудженого [1, с. 79].

Криміналізації підлягають лише діяння, що завдають значної матеріальної та моральної шкоди суспільним відносинам. Успіх цього процесу криміналізації залежить від того, щоб позитивні результати переважали негативні наслідки.

Для декриміналізації виділяємо принцип домірності позитивних та

негативних наслідків декриміналізації, тобто чи не ефективніше буде боротися із конкретним діянням засобами не кримінального права.

Основна ідея *принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації* полягає в тому, що процеси криміналізації повинні узгоджуватися з головними цілями політики у сфері запобігання кримінальної протиправності [47, с. 26].

Треба також врахувати те, що абсолютно неприпустимою є яка-небудь зміна кримінального законодавства, що суперечить основам існуючого правопорядку, завданням та напрямам прийнятої і проголошеної кримінально-правової політики [153, с. 224].

Кримінально-правова норма, що змінює законодавство про кримінальну відповідальність, має відповідати основним тенденціям розвитку суспільства, політики держави, рівню і характеру суспільної свідомості, чинному законодавству та міжнародно-правовим актам, тому перед тим як вносити зміни необхідно проводити всебічний аналіз, і лише за його результатами оцінювати чи відповідають ці зміни кримінально-правовій політиці держави.

Щодо декриміналізації виділяємо принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації – відповідність декриміналізації завданням і напрямам сучасної кримінально-правової політики.

Якщо на необхідність і доцільність криміналізації діянь вказують соціальні і соціально-психологічні принципи криміналізації діянь, наступний набір системно-правових принципів криміналізації встановлює конкретні орієнтири для зміни законодавства [37, с. 62].

Ці принципи, свідомо використані під час внесення змін до Особливої частини кримінального законодавства, впливають із сформованої позитивної правової системи. Вони забезпечують належну інтеграцію або виключення елементів кримінальних правопорушень, підтримуючи логічну послідовність і загальну якість закону. Ці норми підтримують системні характеристики закону та формуються як існуючою системою кримінального законодавства, так і більш широкою правовою базою. Кожна конкретна норма в Особливій

частині КК України повинна підтримувати змістовну та логічну узгодженість не лише в рамках кримінального права, але й з іншими правовими нормами, різними правовими сферами та міжнародними зобов'язаннями, взятими на себе державою [153, с. 227–228].

Таким чином, системні правові принципи можна розділити на дві групи: ті, що стосуються загального права, і ті, які пов'язані із кримінально-правовими системами.

До загальноправових системних принципів належить принципи:

- 1) принцип конституційної адекватності;
- 2) принцип системно-правової несуперечливості криміналізації певного діяння;
- 3) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації;
- 4) принцип процесуальної можливості здійснення переслідування [47, с. 21].

Як зазначалося раніше, загальні передумови для криміналізації в рамках правової системи вимагають, щоб правовий стандарт, який регулює кримінальну відповідальність, як за змістом, так і за структурою, узгоджувався з головними принципами всієї правової бази, не вступаючи в суперечність з жодним із них [153, с. 228].

Принцип конституційної адекватності стверджує, що найвищі стандарти суспільно-політичної оцінки кожної правової норми базуються на положеннях, викладених у Конституції України [153, с. 225].

Конституція України є Основним Законом країни, основним нормативно-правовим актом в Україні.

Як підкреслює В. Ф. Мелашенко, конституційно-правові норми являють собою санкціоновані державою приписи, що формують поведінку осіб, які беруть участь у конституційно-правових відносинах. Ці норми складають окрему категорію в рамках національного права [103, с. 27–28].

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції Конституція України

має вищу юридичну силу. Усі законодавчі та нормативні акти впливають із засад, викладених у Конституції України, і мають відповідати їм [90].

Криміналізація є відображенням реалій суспільного життя, шляхом встановлення покарання за тяжкі правопорушення. Ефективність кримінального законодавства досягає свого піку, коли кожна норма дотримується фундаментальних правових принципів, зокрема гуманізму, справедливості, демократії, рівності громадян, узгодження прав і обов'язків та інших головних цінностей. Таке узгодження має вирішальне значення для прогресивної кримінальної політики в державі [153, с. 229].

Є. Ю. Драчевський проаналізував приписи Основного Закону та поділив їх на дві групи норм:

1) це, так би мовити, «загальні» норм, в котрих Україна проголошується правовою державою у якій визнається та діє принцип верховенства права, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини декларується її головним обов'язком (статті 1, 3 8). Очевидно, що ці приписи мають враховуватися при криміналізації будь-яких діянь;

2) це умовно «спеціальні» норми: наприклад, ч. 1 ст. 42 Конституції України гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, а ч. 1 ст. 68 – покладає на кожного обов'язок щодо неухильного додержання Конституції та законів України [56, с. 65].

Наведемо ще один приклад «спеціальної норми», в статті 41 Конституції України закріплено, що «кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановленому законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного або надзвичайного стану» [90].

Отже, протиправне посягання на право власності потребує впровадження кримінальної відповідальності за цю суспільно небезпечну поведінку.

Якщо діяння є у кримінальному законі, то воно перевірялося на наявність конституційної адекватності. Проте декриміналізація також не може суперечити Конституції України. При кожному скасуванні кримінально-правової норми слід у першу чергу перевіряти відповідність такої декриміналізації конституційному принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України), чи діяння не є відданням і виконанням явно кримінально протиправного розпорядження чи наказу (ст. 60 Конституції України), чи не буде порушений принцип не двічі за одне (ст. 61 Конституції України), чи це відповідає принципу презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції України), і чи відповідає це припису про неприпустимість притягнення особи до відповідальності через відмову давати показання чи пояснення про себе, членів сім'ї або близьких родичів (ст. 63 Конституції України).

Принцип системно-правової несуперечливості криміналізації конкретного діяння визначає важливість з'ясування того, чи була не суперечить криміналізація суспільно небезпечного діяння іншим нормам закону про кримінальну відповідальність і нормам інших галузей права.

Досліджуючи правові норми, які регулюють відповідальність за шахрайство, М. В. Ємельянов стверджує, що в цілому вони дотримуються принципів системності правової узгодженості криміналізації діяння. Однак розбіжності виникають під час ретельного розгляду конкретних елементів шахрайства. Слід зазначити, що існують відмінності у підходах до криміналізації діянь, визначених статтею 222 Кримінального кодексу України, порівняно із зазначеними у статтях 190, 262, 308, 312, 313, 357, 410 КК України. Хоча стаття 222 КК України класифікується як шахрайство, вона декількома аспектами відрізняється від типового шахрайства. Для забезпечення чіткості та термінологічної узгодженості видається доцільним у

статті 222 Кримінального кодексу України використовувати термін «шахрайство» не доцільно. Ця стаття стосується шахрайства з фінансовими ресурсами, на відміну від кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням або придбанням чужого майна [66, с. 55–56].

Декриміналізація також не повинна суперечити іншим нормам КК України та нормам інших галузей права. При кожній декриміналізації перевіряємо, наприклад, чи при скасуванні загальної кримінально-правової норми треба також скасовувати спеціальну норму; чи варто при скасуванні спеціальної норми скасовувати і загальну, чи можливо у такому випадку провести уніфікацію кримінальної відповідальності, як було зроблено Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 № 270-VI, яким уніфіковано три кримінально-правові норми: ч. 1 ст. 419 КК України, ч. 1 ст. 420 та ч. 2 ст. 420 КК України.

Принцип міжнародно-правової необхідності та доцільності криміналізації стає очевидним при забезпеченні відповідності норми, яка криміналізується, встановленим нормам міжнародних зобов'язань у боротьбі із кримінальною протиправністю.

На думку Г. А. Злобіна, принцип міжнародно-правової необхідності (дозволеності) щодо криміналізації чи декриміналізації того чи іншого діяння передбачає, по-перше, системне приведення кримінального законодавства у відповідність із зобов'язаннями, які бере на себе держава у боротьбі із злочинністю. По-друге, це передбачає обов'язкову попередню оцінку запропонованих змін до кримінального законодавства на предмет їх відповідності зазначеним зобов'язанням [153, с. 231].

Щодо декриміналізації, то принцип міжнародно-правової необхідності і допустимості можна застосувати тоді, коли держава, наприклад, взяла на себе зобов'язання боротися із певним діянням не кримінально-правовими засобами чи вирішила легалізувати певні діяння.

Принцип процесуальної можливості здійснення переслідування передбачає, що перед прийняттям рішення про криміналізацію діяння необхідно всебічно встановити законність і достатність доказів, які підтверджують вчинення кримінального правопорушення. Крім того, необхідна оцінка можливості розкриття суспільно небезпечних діянь, що підлягають криміналізації.

Будь-яка ознака складу кримінального правопорушення має бути сформульована так, щоб забезпечити її ідентифікацію та перевірку, насамперед через:

- а) задовільний рівень надійності;
- б) дії, які відповідають процесуальній допустимості;
- в) не завдаючи шкоди моралі та сприяючи суспільно корисним стосункам між людьми [153, с. 232].

Варто зауважити, що засоби розслідування кримінальних правопорушень мають бути допустимими та достатніми.

Кримінальне провадження можливе за таких умов:

- 1) наявність відповідних ресурсів для забезпечення виконання заборон кримінального права;
- 2) можливість встановити та обґрунтувати елементи складу кримінального правопорушення за допомогою стандартних процедур.

Відповідальність за ці дії лежить на правоохоронних та судових органах нашої країни [275, с. 160].

Криміналізувати можна лише те діяння, яке піддається виявленню та реєстрації, а особи, які його вчинили, – встановленню [2, с. 88].

Д. О. Балобанова виділяє і такі складові зазначеного принципу, як необхідність криміналізації лише тих діянь, розслідування й судовий розгляд яких може бути здійснено законними засобами, і які вчинені особами, виправлення й попередження яких може бути здійснено наявними пенітенціарними мірами [6, с. 201].

Всі дослідники цього питання сходяться на тому, що при здійсненні

криміналізації необхідно врахувати не лише «матеріальний» аспект, але й врахувати наявність необхідних процесуальних засобів.

У контексті декриміналізації це принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування, наприклад, коли економічно недоцільно з боку витрат на органи державної влади здійснювати розслідування і судовий розгляд конкретного діяння, хоча це питання і належить до сфери дискусійних.

Серед кримінально-правових системних принципів можна виокремити принципи:

- 1) відсутності прогалин в законі і ненадмірності заборони;
- 2) визначеності і єдності термінології;
- 3) повноти складу кримінального правопорушення,
- 4) пропорційності санкції та економії репресії [153, с. 210–242; 66, с. 51–52].

Кримінально-правові системні принципи криміналізації стосуються обмежень, наявних у існуючій системі кримінального законодавства щодо включення або виключення окремих компонентів [153, с. 235].

Принцип відсутності прогалин в законі та ненадмірності заборони передбачає вирішення питання про вплив на правову систему при криміналізації суспільно небезпечного діяння. Він передбачає визначення того, чи призводить криміналізація діяння до нормативних прогалин, суперечностей норм або прогалин у чинному кримінальному законодавстві. Встановлення або скасування кримінальної відповідальності за конкретне діяння слід визнати доцільним і необхідним.

Г. А. Злобін зазначає, що у результаті єдиного законодавчого рішення, що стосується Особливої частини, у КК можуть відбутися наступні зміни: виникає чи зникає основний склад кримінального правопорушення; утворюються чи ліквідуються кваліфіковані або привілейовані склади; створюються спеціальні склади [153, с. 236].

Цей принцип пов'язаний із чіткістю, узгодженістю термінології та

вичерпності визначення. Реалізація цього принципу вимагає серйозних теоретичних міркувань. Недотримання цього принципу може призвести до суттєвих змін у кримінальному законодавстві, потенційно призвести до появи або усунення суттєвих елементів складу кримінального правопорушення, включення чи виключення кваліфікованих чи привілейованих складів кримінальних правопорушень та інших суттєвих змін [275, с. 159].

Щодо декриміналізації принцип відсутності прогалин у кримінальному законі варто розглядати як наслідки впливу на змістовну наповнюваність кримінального закону, наприклад, при скасуванні спеціальної норми при залишенні загальної; при скасуванні особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення при залишенні кваліфікованого складу кримінального правопорушення.

Принцип визначеності та єдності термінології, на думку Г. А. Злобіна, означає, що при законодавчому встановленні криміналізації будь-якого суспільно небезпечного діяння використовується мова повинна забезпечувати практичні результати, які реально відображають умисел законодавця. Це передбачає використання узгоджених термінів як у Загальній, так і в Особливій частинах чинного кримінального законодавства. Якщо ознаки кримінально протиправного діяння та умови, що тягнуть за собою відповідальність, не можуть бути адекватно передані за допомогою усталеної юридичної термінології та вимагають введення нових понять, ці нові терміни мають бути чітко визначені в законі [153, с. 238].

У кримінальному праві очевидний зв'язок між принципом ясності та узгодженості термінології та проблемою балансування формальних та оціночних аспектів.

М. І. Ковальов правильно зауважує, що надмірно осудливий стандарт створює практичні проблеми. Це пояснюється тим, що він лише накреслює контури кримінально протиправного діяння, вимагаючи від судді з'ясувати його справжній зміст [78, с. 70]. Крім того, жорстка прихильність до формалізму є застарілою, належить до минулого чи навіть далекого минулого

[78, с. 72].

Отже, правник співвідношення між формально-визначеними і оціночними поняттями не розглядає у довільному порядку, оскільки це призведе до створення невдалих, технічно недосконалих законів [78, с. 68], норма права, на його думку, буде повною тоді, коли в ній будуть правильно співвідноситися елементи оцінки і формалізму [78, с. 71].

Погоджуючись із В. В. Питецьким, зазначимо, що оціночні поняття дозволяють надати закону необхідної якості, а саме: повнота, гнучкість і динамізм [166, с. 4].

Всупереч цій точці зору, А. Д. Антонов наголошує на важливості врахування того, що використання оціночних норм під час правозастосування вносить неоднозначність. Це, у свою чергу, призводить до порушення основних принципів кримінального права, а саме законності та рівності громадян перед законом [2, с. 83].

Варто також погодитися з точкою зору В. М. Косовича, який підкреслює, що значення оціночних концепцій полягає в їхній здатності віддзеркалювати та керувати складними соціальними відносинами, що розвиваються. Так, оціночні поняття однозначно регулюють:

- соціальні відносини, суспільне значення яких зазнає швидких змін;
- факти, які можуть приймати встановлене значення в нормі, особливо коли певні явища набувають узаконеного соціального значення, переплітаючись з унікальними особливостями кожного конкретного діяння;
- відносини та факти з еквівалентною соціальною важливістю, але відмінними формальними ознаками в конкретних ситуаціях;
- відносини, наповнені яскраво вираженим морально-етичним змістом, що пропонують різноманітні варіанти і нюанси соціальної значущості, не обмежені наперед визначеними формальними рамками чи показниками [99, с. 54–55].

Проблематика формального та оціночного у кримінальному праві також

охоплює питання судового розсуду, прогалин у кримінальному законодавстві, інституту застосування аналогії.

Тим не менш, відповідно до частини четвертої статті 3 Кримінального кодексу України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією прямо заборонено.

Справедливо згадати позицію Ю. Б. Хім'яка про те, що «оціночні кримінально-правові поняття, які не знайшли достатньої конкретизації ні у статті КК України, ні в узагальненнях судової практики (в судовій практиці відсутні єдині критерії щодо підходів до встановлення змісту таких понять), не можуть використовуватись законодавцем» [274, с. 68–69].

Надто широкі межі судового розсуду, відсутність ефективних суспільно-правових механізмів контролю, з одного боку, можуть призвести до суб'єктивізму, суддівського свавілля, до узурпації влади правозастосовними суб'єктами, порушення прав людини, а з іншого – надає змогу вирішити правові колізії, подолати прогалини в праві, оскільки неможливо сконструювати кримінально-правову норму на всі випадки життя при постійному розвитку і вдосконаленні суспільних відносин.

Наявність і необхідність правозастосовного розсуду є соціально зумовленим, проте, як правильно стверджують В. Гришук та В. Канцір, в певних межах і з достатньо чіткою законодавчою його регламентацією та з умовою вироблення ефективного механізму контролю [41, с. 432].

Узагальнюючи вказані погляди науковців, не заперечуємо щодо використання у кримінальному законодавстві оціночних понять, адже вони надають гнучкості механізму кримінально-правового регулювання, проте у кожному випадку треба шукати «золоту середину» розумного співвідношення формального і оціночного при застосуванні кримінального закону.

Принцип визначеності та єдності термінології до декриміналізації також застосовний. Наприклад, має бути відсутність колізії між Загальною частиною КК України та Особливою частиною КК України, однак така, на жаль, існує: ст. 256 КК України «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх

злочинної діяльності» не узгоджується із ч. 6 ст. 27 КК України. Наприклад, має бути співвідношення між Загальною частиною та Особливою частиною Кримінального кодексу України; однак така не існує. Зокрема, стаття 256 Кримінального кодексу України, яка стосується сприяння членам злочинних організацій та приховування їх протиправної діяльності, суперечить ч. 6 ст. 27 КК України. Такі діяння як переховування особи, причетної до злочину, а також поводження зі знаряддями, засобами, слідами чи предметами злочинної діяльності не є співучастю. Особам, які вчинили такі діяння, загрожує кримінальна відповідальність лише за умов, передбачених статтями 198 і 396 Кримінального кодексу. Проте якщо розглядати ст. 256 КК України як спеціальну до ст. 396 КК України, то таку колізію можна подолати (на користь Загальної частини КК України і загальної норми – ст. 396 КК України).

Принцип повноти складу кримінального правопорушення означає, що у кримінальному законі суспільно небезпечне діяння має бути конкретним і визначеним. Водночас, з огляду на положення Загальної частини, законодавчі акти, які запроваджують або змінюють кримінальну відповідальність за вчинення конкретного діяння, конкретизують лише об'єктивну сторону кримінального правопорушення. У ньому також в узагальненому вигляді викладено відмінні ознаки (обмежувальні ознаки) інших складів правопорушення, викладених у положеннях Загальної частини [153, с. 239–240]. Таким чином формулюється кримінально-правова норма із усіма об'єктивними та суб'єктивними ознаками суспільно небезпечного діяння, що криміналізується.

В. М. Кудрявцев стверджує, що склад кримінального правопорушення служить інформаційною моделлю, характерною для певної категорії правопорушень, встановленої в рамках кримінального права. Ця модель сформульована через абстракцію загальних характеристик, які зустрічаються в усіх випадках таких кримінальних правопорушень. Отже, це забезпечує чіткий опис основних ознак цих правопорушень [111, с. 73].

Побудова моделей повинна спиратися на інформацію, отриману з

реального досвіду та конкретних досліджених даних. Це означає, що для встановлення або зняття кримінальної відповідальності необхідно виявити характерні об'єктивні та суб'єктивні ознаки діянь, які свідчать про наявність чи відсутність суспільної шкоди. Така оцінка має ґрунтуватися на актуальній статистичній інформації [34, с. 191].

Дійсно, для того, щоб повністю описати склад кримінального правопорушення необхідно врахувати усі його об'єктивні та суб'єктивні ознаки із Загальної та Особливої частин КК України.

На основі вищезазначеного принципу можна виділити принцип коректної декриміналізації діяння, для правильного скасування його специфічних суб'єктивних і об'єктивних ознак таким чином, щоб вони не підпадали під ознаки, наприклад, простого складу кримінального правопорушення.

Принцип пропорційності санкції та економії репресії вимагає, щоб призначене покарання відповідало суспільній шкоді, спричиненій кримінально протиправним діянням.

Криміналізувати діяння слід лише тоді, коли немає існуючої норми і неможливо іншими галузями права встановити норму, яка ефективно регулює відповідні відносини [153, с. 240–241].

Встановлення кримінальної відповідальності повинно відбуватися в найсуттєвіших межах і здійснюватися виключно в ситуаціях крайньої необхідності, коли альтернативні методи державного примусу виявляються неефективними. Цей керівний принцип укорінений як у законодавчих процедурах, так і в практиці правозастосування.

Законодавець вибірково відносить до сфери кримінальних санкцій лише ті протиправні діяння, що характеризуються виключно високим ступенем суспільної небезпеки, істотним посяганням на права, свободи особи, суспільні та державні інтереси, заподіянням великої шкоди або створюють відчутний ризик її заподіяння. Розмежування між кримінальною та не кримінально протиправною діяльністю, а також рішення про криміналізацію або

декриміналізацію повинні узгоджуватися з економічним і культурним розвитком держави. Законодавче вираження цього принципу проявляється в розширенні підстав для звільнення осіб від кримінальної відповідальності, урізноманітненні форм покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, запровадженні менш суворих покарань за кримінальні правопорушення та поширенні умовно-дострокового звільнення з метою охоплення всіх груп осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

Правильне розуміння практиками принципу економії кримінальної репресії дозволить вирішувати випадки надмірної кваліфікації, тобто кваліфікації з надлишком, яке часто виникає. Таке розуміння сприятиме вихованню психологічного настрою, запобігаючи висуванню суто каральних вимог.

Цей принцип практично визначає оптимальну, найбільш відповідну рівню економічного та культурного розвитку суспільства межу між криміналізацією та декриміналізацією кримінального правопорушення.

Цей принцип тісно пов'язаний з іншим поняттям – принципом доцільності. По суті, це означає, що здійснення заходів кримінально-правового впливу має відповідати меті кримінального правопорушення. Під час здійснення кримінально-правової політики, вкрай важливо дотримуватися золоті середини. Було б помилковим кваліфікувати заходи кримінально-правового впливу як відплату або надмірно гуманізувати їх, оскільки такі крайнощі однаково небажані. Принцип доцільності регулює структуру кримінально-правової репресії, в тому числі вибір і реалізацію різноманітних заходів. Головна мета чітко визначена: охорона правопорядку від кримінально протиправних посягань, зниження рівня кримінальної протиправності, виправлення та реабілітація правопорушників, забезпечення як загальної, так і спеціальної профілактики.

Перевірка цих цілей і застосування принципу доцільності відбуваються як у створенні, так і в застосуванні законів. Виправдання криміналізації залежить від обґрунтованих висновків законодавця щодо доцільності введення

кримінально-правової заборони. В ідеалі все, що є законним, повинно також бути практичним. Законність, у цьому контексті, має віддавати перевагу вищому рівню практичності. На практиці до порушення цього співвідношення можуть призводити різноманітні чинники, наприклад, невідповідність заборон суспільним потребам у кримінально-правовому регулюванні та витрати, пов'язані з нормотворчістю. Отже, виправдовувати порушення закону посиленням на непрактичність неприйнятно. Законодавець, дотримуючись принципу доцільності, вирішує це діалектичне протиріччя або шляхом декриміналізації конкретних діянь, або шляхом уточнення кримінально-правових норм у процесі вдосконалення [269, с. 449].

О. О. Пащенко не погоджується з прийняттям цього принципу, стверджуючи, що звернення до вимоги передбачити конкретні покарання за окремі кримінальні правопорушення виходять за рамки вирішення питання соціальної обумовленості в нормах кримінального права. Отже, вважати такі міркування факторами, що визначають таке обумовлення, вважається непослідовним [161, с. 296].

Не підтримуємо таку позицію, по-перше, кожна кримінально-правова норма має відображати внутрішню єдність її структурних елементів – гіпотези, диспозиції та санкції. По-друге, кожна кримінально-правова норма має характеризуватися логічною узгодженістю та несуперечністю. Враховуючи ці вимоги та вищезгаданий кримінально-правовий системний принцип, позначимо, що санкція кожної кримінально-правової норми буде ефективною, якщо забезпечується її адекватність поряд із іншими санкціями інших кримінально-правових норм відповідного розділу Особливої частини КК України.

У своєму творі «Злочини та покарання» (1764 року) Чезаре Беккарія висловив чимало актуальних на сьогодні вимог до процесу кримінальної правотворчості, що мали б стати основними правилами для законодавця будь-якої країни. Серед іншого, варто виділити тези вченого про те, що:

1) ефективність заходів, що мають попереджати вчинення кримінальних правопорушень, має бути тим вищою, чим небезпечнішим є кримінальне правопорушення для суспільства;

2) не в жорсткості, а в неunikненні покарання полягає один із найбільш ефективних способів попередження кримінальних правопорушень, адже сильніше враження складається від невідворотності покарання навіть якщо таке не є тяжким, ніж у випадку страху зазнати найсуворіше покарання при надії неотримання такого покарання за вчинення кримінального правопорушення;

3) забороняти безліч різноманітних діянь не означає попереджати кримінальні правопорушення, які цими діями не можуть бути породжені [13, с. 35, 69–70, 98].

Кримінально-правова санкція являє собою унікальний феномен, який фактично забезпечує як функціонування правової системи в цілому, так і виконання соціального призначення кримінального права. Конструювання кримінально-правових санкцій є одним із найважливіших теоретичних та прикладних питань кримінального права, а домірність санкції тяжкості кримінально-каранного діяння є одним із аспектів справедливості кримінального права [172, с. 213].

Є. В. Коваленко та Я. І. Пилипенко вважали, що принцип справедливості є основоположним елементом права, відіграючи стрижневу роль у його розвитку. Справедливість як фундаментальний принцип має важливе значення в загальній правовій базі. У сфері кримінального права особливий аспект принципу справедливості передбачає забезпечення пропорційного співвідношення між кримінальним правопорушенням, скоєним особою, та відповідним покаранням, призначеним за його вчинення [79, с. 163].

Це означає, що кримінальне покарання або будь-яка інша форма правового втручання в систему кримінального правосуддя має відповідати тяжкості правопорушення, рівню вини та індивідуальним характеристикам

суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, які були виявлені під час вчинення кримінального правопорушення [263, с. 20].

Дійсно, у процесі криміналізації суспільно небезпечних діянь надзвичайно важливо враховувати вимоги соціальної справедливості як складову суспільної свідомості, на додаток до інших передумов криміналізації. Нехтування цим аспектом призведе до того, що кримінально-правова заборона не матиме підтримки та схвалення населення, що призведе до її невиконання суспільством.

Принцип економії репресії має значення і для декриміналізації: кримінально-правова норма має бути соціально справедливою і засоби кримінального права мають бути обґрунтовані під час боротьби із цим суспільно небезпечним діянням.

Крім того, процес криміналізації діянь повинен відповідати всім встановленим принципам криміналізації в сукупності. І навпаки, декриміналізація конкретних діянь стає вірогідною, коли є визначення того, що певний закон суперечить хоча б одному з цих принципів, наприклад, принципам суспільної безпеки, конституційності, системності та правової узгодженості та уникнення надмірних заборон [65, с. 17].

Тому, формулюючи положення кримінального права, важливо дотримуватися конкретних вказівок – принципів криміналізації, які допоможуть запобігти несприятливим наслідкам криміналізації суспільно небезпечних діянь, або необґрунтованій декриміналізації.

Систему принципів, представлену Г. А. Злобіним, слід доповнити такими критеріями:

- 1) заборонене діяння повинно мати чітке та точне визначення в законодавчих актах;
- 2) діяння повинне викликати громадське несхвалення;
- 3) значна частина населення не повинна сприймати діяння як допустиме;

- 4) діяння має активно сприяти ефективному вирішенню суспільних конфліктів;
- 5) діяння має служити практичним цілям [128, с. 261–262].

На нашу думку, декриміналізація повинна здійснюватися на основі всіх принципів декриміналізації в їх сукупності, а саме: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації.

Системно-правові принципи декриміналізації поділяються на дві підгрупи: загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування) і кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалин у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії).

Висновки до Розділу 2

Декриміналізація – це процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної небезпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних.

Проблеми декриміналізації є невід’ємними від питань політики гуманізації кримінального законодавства. У зв’язку з цим слід враховувати, що одним із основних завдань гуманізації – вироблення теорії і методу переходу від приводів декриміналізації до її підстав, що виражають суспільну необхідність скасування кримінального закону.

Подібно до процесу криміналізації, процес декриміналізації також повинен визначатися відповідними чинниками, які складаються із підстав декриміналізації, і здійснюватися відповідно до конкретних принципів.

Серед усіх видів чинників декриміналізації суспільно небезпечних діянь найбільш вживаними є терміни «підстави» та «принципи» декриміналізації суспільно небезпечних діянь.

Підстави декриміналізації суспільно небезпечних діянь – дійсні об’єктивні передумови, що відображають суспільну необхідність скасування кримінально-правової норми.

Підстави декриміналізації суспільно небезпечних діянь охоплюють явища соціальної дійсності, що приводять в рух процес декриміналізації, тобто підстави лежать в основі цього процесу.

Основною підставою декриміналізації діянь є їхня неспроможність спричинювати істотну шкоду або створювати загрозу спричинення такої шкоди об’єктам, які охороняються кримінальним законом.

Віднесення тих чи інших діянь до кримінально-караних здійснюється на підставі їхньої суспільної небезпеки, що не залежить від волі законодавця, а є об’єктивною характеристикою відповідної поведінки. Суспільна

небезпечність є динамічною категорією, адже суспільні відносини змінюються залежно від етапу розвитку суспільства, а законодавець таким змінам лише надає правової форми.

Законодавець, формулюючи закони, бере до уваги сучасну правосвідомість суспільства та загальносуспільні цінності.

Серед підстав декриміналізації ряд авторів виділяють і «моральне забарвлення» посягання. Із цього можна зробити висновок, що наука кримінального права не стоїть осторонь пануючої моралі, тому сприяє виключенню власних заборон, коли визнає, що існує дисонанс між кримінальним законом і загальним уявленням суспільства про те, що визнається кримінальним правопорушенням на сьогодні.

Підстави декриміналізації поділяються на основні і додаткові.

Основними підставами декриміналізації є зникнення суспільної безпеки діяння; ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами, тобто відсутність соціальної, політичної, економічної або правової потреби.

Додатковими підставами декриміналізації вважаємо соціально-економічні та соціально-психологічні підстави.

Для констатації підстави декриміналізації діяння, необхідно, щоб одночасно існувати дві обов'язкові підстави декриміналізації, та хоча б одна додаткова.

Логічно, що закони не виконуються, коли законодавець приймає закони без врахування вищеперелічених підстав.

Принципи декриміналізації – критерії та правила, за допомогою яких оцінюють наскільки допустимо та доцільно скасовувати кримінально-правову норму.

Принципи декриміналізації породжені зовнішніми причинами, а підстави – відображають внутрішню потребу скасування кримінально-правової заборони.

Декриміналізація має здійснюватися шляхом дотримання усієї системи принципів декриміналізації діянь, до якої входять дві основні групи: соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації.

Останні принципи поділяються на дві підгрупи: перша включає загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування). Другу підгрупу складають кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалин у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії).

РОЗДІЛ 3

СПОСОБИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

3.1 Значення способів декриміналізації у кримінальному праві України

Як вже відомо, декриміналізація є діяльністю законодавчого органу держави щодо визначення тих діянь, які з різних причин втратили суспільну небезпеку, боротьба з якими методами кримінального закону є неможливою чи недоцільною, і закріплення відповідних змін у тексті кримінального закону.

У цьому розділі спробуємо з'ясувати, яким чином виключити кримінально-правову норму із кримінального закону.

Насамперед звернімося до тлумачного словника.

Спосіб, ч. Конкретний вчинок, метод або набір прийомів, що дозволяють виконати завдання або досягти певної мети [239, с. 578].

Отож за допомогою способів декриміналізації діянь видається можливим скасувати кримінально-правову норму.

На переконання Г. А. Злобіна та С. Г. Келіна, лише підтвердження суспільного впливу на закон недостатньо; вкрай необхідно з'ясувати процес перетворення суспільної необхідності на кримінально-правову норму [71, с. 106].

Ця позиція справедлива і до процесу декриміналізації: якщо зникає суспільна небезпека діяння при збереженні його кримінальної протиправності, то треба правильно підібрати спосіб, за допомогою якого стане можливо скасувати кримінально-правову норму.

За словами Б. М. Грека, декриміналізація діяння передбачає або виключення його з Кримінального кодексу, або пом'якшення підстав та умов притягнення винного до кримінальної відповідальності і звільнення від кримінальної відповідальності.

Не може визнаватися як декриміналізація, наприклад, факт неприйняття у Верховній Раді законопроекту, яким встановлювалася б відповідальність за нові склади кримінального правопорушення, або ж призначалися б суворіші покарання за існуючі суспільно небезпечні діяння [39, с. 91].

Ми певною мірою погоджуємося з точкою зору вченого, оскільки вислів «лібералізація підстав і умов притягнення винних до відповідальності та звільнення від неї» стосується депеналізації, а не декриміналізації.

На відміну від процесу криміналізації, де, на думку В. М. Кудрявцева та В. Е. Ємінова, першість у розробці нових ідей і пропозицій займають кримінологи, питання декриміналізації є більш складним за своєю суттю. Під час розслідування та розкриття кримінальних правопорушень криміналісти отримують всебічне та достовірне уявлення про реальність, ефективність та обґрунтованість окремих статей Кримінального кодексу.

Безумовно, отримання такої інформації можливе як під час розгляду кримінальних справ, так і в межах адвокатської практики. Адвокати, аналізуючи кримінальні справи та досліджуючи природу кримінально протиправних діянь, враховуючи як об'єктивну, так і суб'єктивну сторони, послідовно збирають цінні відомості про конкретне кримінальне правопорушення, особу злочинця, умови вчинення правопорушення. Отже, вони можуть забезпечити високо достовірну експертну оцінку ефективності та обґрунтованості окремих складів кримінальних правопорушень, що містяться в Кримінальному кодексі України [113, с. 105].

Продовжуючи цю думку, ми переконані, що декриміналізація є комплексним, складним та багатогранним інструментом кримінальної політики, і для того щоб правильно виключити норму із кримінального закону, необхідно на основі підстав та принципів декриміналізації діянь підібрати відповідний спосіб, за допомогою якого це можливо буде зробити.

Деякі науковці серед способів декриміналізації виділяють часткову декриміналізацію.

В. О. Навроцький, наприклад, зазначає, що наслідки немайнового характеру, пов'язані із заподіянням шкоди в соціальному, політичному, моральному, організаційному та інших аспектах, не мають грошового виміру. Отже, визначення грошового еквіваленту такої шкоди у кратних розмірах неоподаткованого мінімуму доходів громадян є недоцільним. Відповідно, щодо статей Кримінального кодексу про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, на які поширено визначення істотної шкоди та тяжких наслідків, неможливо конкретизувати характер немайнових наслідків.

Виняток можуть становити похідні наслідки, зокрема спричинення тілесних ушкоджень – включаючи витрати, пов'язані з лікуванням або протезуванням для постраждалої особи; порушення законних прав та інтересів громадян – з витратами, пов'язаними з відновленням цих прав (наприклад, виплати особі, незаконно затриманій чи звільненій з роботи чи навчання, компенсація за невиконання рішення суду тощо). Законодавча новела, що розглядається, передбачає часткову декриміналізацію правопорушень у сфері службової діяльності [136, с. 35–36].

Однак ми погоджуємося з думкою Ю. А. Пономаренка, що вживання терміна «часткова декриміналізація» не є зовсім коректним, і навіть суперечить поняттю декриміналізації. Юрист стверджує, що декриміналізація за своєю природою не може бути частковою. Коли хоча б одна ознака складу кримінального правопорушення виключається з кримінального закону або звужується, діяння не повністю відповідає всім ознакам цього складу, і воно автоматично стає незлочинним [169, с. 81].

Зауваження вченого заслуговують на особливу увагу. Вони уточнюють, що під «частковою декриміналізацією» слід розуміти декриміналізацію окремих ознак суспільно небезпечного діяння шляхом їх виключення з кримінального закону або звуження кола їх об'єктивних чи суб'єктивних ознак. Проте ми твердо переконані, що термін «часткова декриміналізація» не є доречним.

Зміни у суспільних відносинах вимагають відповідних змін у законодавстві. Цей принцип поширюється на Кримінальний кодекс України, як і на будь-який інший закон, який може зазнавати змін, зокрема щодо декриміналізації певних діянь.

Наведемо приклади, коли закони втрачають свою чинність:

– *якщо закон був скасований або змінений іншим законом про кримінальну відповідальність. У новому тексті закону містяться положення про скасування нечинного закону або про скасування окремих приписів, які залишилися без змін, або про заміну чинного закону новим.* Так, у пункті 2 розділу I Прикінцевих чи перехідних положень Кримінального кодексу України визначено нормативно-правові акти, які втратили чинність після набрання чинності КК 2001 року, в тому числі КК УРСР від 28 грудня 1960 року.

– *якщо закон скасовується повністю або частково іншим законом без будь-якої вказівки про те в новому законі.* Так, за Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» від 12.01.2006 № 3316-IV було укладено нову редакцію ст. ст.149 та 303 КК України [102, с. 55];

– *у зв'язку із закінченням строку дії, на який було прийнято закон.* До цього часу в Україні не прийнято законів, які б визначали фіксовані строки кримінальної відповідальності [25, с. 30].

Вивчення способів декриміналізації є надзвичайно важливим для практики внесення змін до кримінального закону України, адже від правильно підбраного способу виключення кримінально-правової норми залежить якість кримінального закону та практика його застосування.

3.2 Зміна змісту та форми кримінального закону як способи декриміналізації

У межах цього підрозділу дисертації зупинимося на основних способах декриміналізації: зміна змісту та форми кримінального закону.

За традицією звернімося до тлумачного словника, щоб з'ясувати їхній зміст.

Форма, и, ж. філос. Спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз [238, с. 617].

Зміст, у, ч. Суть, внутрішня особливість чого-небудь [237, с. 624].

Таким чином, зміст відображає внутрішню сторону способів декриміналізації, а форма – зовнішню.

Нагадаємо, що за словами Ю. А. Пономаренка, декриміналізація характеризується усуненням кримінально протиправного характеру діяння. Це передбачає зміну кримінального закону таким чином, щоб дія чи бездіяльність перейшли у некримінальну категорію. Іншими словами, дія або бездіяльність визнається правомірним або правопорушенням іншого характеру (адміністративним, цивільним тощо).

Науковець стверджує, якщо кримінальне правопорушення – це діяння, яке за змістом є суспільно небезпечним, а за формою – кримінально протиправним, то завдяки декриміналізації діяння може бути визнано таким, що:

- а) за змістом не є суспільно небезпечним;
- б) за формою не є кримінально протиправним;
- в) не є ні за змістом суспільно небезпечним, ні за формою кримінально протиправним [170, с. 119].

Вважаємо, що зміст і форма – це не діаметрально протилежні категорії, а такі, що доповнюють одна одну, тому коли виключається кримінально-правова норма із КК України, змінюється і зміст кримінального закону.

Декриміналізація здійснюється різними способами, що передбачають

зміну змісту, форми або зміну як змісту, так і форми кримінального закону.

Зокрема, це може стосуватися внесення змін до Загальної частини Кримінального кодексу України. Наприклад, це може включати коригування віку, з якого може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення, введення нових обставин, що заперечують кримінальну протиправність діяння, або розширення допустимих меж правомірної поведінки в рамках існуючих обставин, які вже виключають кримінальну протиправність діяння.

Прикладом декриміналізації в Загальній частині Кримінального кодексу України є скасування кримінальної відповідальності за готування до кримінального проступку чи злочину, запроваджене чинним Кримінальним кодексом України. Відповідна стаття Особливої частини цього Кодексу передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, м'якше покарання, що не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч.2 ст.14).

Спосіб декриміналізації передбачає скасування окремої статті (або її частини) в Особливій частині Кримінального кодексу України. Наприклад, з ухваленням чинного Кримінального кодексу України були декриміналізовані наклеп і образа. Так само у 2004 році з Кримінального кодексу України було вилучено статтю 331, яка стосувалася «Незаконного перетинання державної території», а у 2014 році – статтю 365-1 «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми».

Проте важливо враховувати, що виключення статті (її частини) з Особливої частини КК України не завжди прирівнюється до декриміналізації діяння, зазначеного в цій статті (її частині). У таких випадках, навіть при скасуванні спеціальної кримінально-правової норми, діяння, окреслене нею, все одно може визнаватися кримінальним правопорушенням, але відповідно до загальної кримінально-правової норми. Іншими словами, зміна полягає у формі кримінального закону, а зміст залишається незмінним.

Наприклад, карані до 2011 року за ст. 221 КК України «Незаконні дії у разі банкрутства», а на даний час передбачені ст. 166-16 КУпАП «Фальсифікація, приховування чи знищення документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність суб'єкта господарської діяльності», за наявності підстав можуть кваліфікуватися за ст. ст. 357, 358, 366 КК України. Вилучення ст. ст. 112, 348, 379, 400 КК України не призведе до декриміналізації умисного вбивства державного та громадського діяча, працівника правоохоронного органу, судді чи захисника. Це тому що кримінальна відповідальність за таке діяння настане за загальною нормою, передбаченою п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України.

Альтернативні способи декриміналізації можуть охоплювати: включення нової обов'язкової ознаки до складу кримінального правопорушення (наприклад, зміна складу конкретного кримінального правопорушення з формального на матеріальний); усунення специфічних альтернативних ознак зі складу кримінального правопорушення (наприклад, декриміналізація «товарної» контрабанди в 2011 році); уточнення змісту ознак складу кримінального правопорушення (наприклад, введення до складу кримінального правопорушення ознак спеціального суб'єкта; на відміну від КК України 1960 р. у чинному КК ст. 299 кримінальним правопорушенням визнається жорстоке поводження лише з хребетними тваринами) [58, с. 53].

На думку О. В. Острогляда, способами декриміналізації можуть бути особливості визначення загальних підстав і умов (меж) кримінальної відповідальності (наприклад, підвищення віку кримінальної відповідальності), а також виключення з Особливої частини статей чи їх частин. Процес стосується виключення з Особливої частини статей або їх частин, які передбачають відповідальність за вчинення конкретного діяння, включення до складу кримінального правопорушення нової обов'язкової ознаки, уточнення змісту різних ознак складу кримінального правопорушення та внесення змін до законодавства, на яке посилається кримінально-правова норма [154, с. 80].

З цього приводу А. А. Вознюк зазначає, що скасування кримінальної протиправності діяння, тобто декриміналізація кримінального правопорушення (або визнання його незлочинним, або перекваліфікація на інше) відбувається шляхом:

- скасування норми, що деталізує ознаки конкретного кримінального правопорушення;
- внесення змін до норм Особливої частини Кримінального кодексу, які можуть передбачати доповнення або вилучення додаткових ознак у диспозиції;
- внесення змін до норм Загальної частини Кримінального кодексу, внаслідок чого діяння, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу України, більше не визнаються кримінальним правопорушенням [25, с. 34].

На думку О. В. Густової, декриміналізація здійснюється шляхом внесення окремих змін до Особливої частини Кримінального кодексу України. Вона передбачає усунення або зміну ознак складу кримінального правопорушення таким чином, щоб виключити певні діяння зі складу кримінальних правопорушень і скасувати за них кримінальну відповідальність. Декриміналізація може відбуватися у вигляді скасування кримінального покарання за діяння, у разі:

- зниження рівня суспільної небезпеки, характерної для кримінального правопорушення;
- застосування альтернативних форм реагування суспільства на діяння, тобто віднесення його до адміністративного, дисциплінарного чи цивільно-правового правопорушення;
- зміна складу кримінального правопорушення, звужуючи ознаки різних елементів у складі кримінального правопорушення [44, с. 225].

Декриміналізація проявляється у двох можливих формах: одна передбачає скасування кримінального покарання за діяння з одночасним визнанням такої поведінки правомірною, тим самим звільняючи її від

кримінального засудження; інша – перекваліфікацію поведінки на адміністративне, дисциплінарне чи цивільно-правове правопорушення.

Визнаючи можливість декриміналізації діянь, що виникають внаслідок внесення змін до нормативно-правових актів, на які посилаються бланкетні диспозиції кримінально-правових норм, О. І. Денькович водночас стверджує, що у випадках такої декриміналізації є некоректним посилення на правові норми зворотної дії в часі.

Свою позицію авторка обґрунтовує тим, що як Конституція України, так і Кримінальний кодекс України визнають зворотню дію в часі не правових норм, а законів та інших нормативно-правових актів, у тому числі їх статей. Отже, звідси випливає, що рішення Конституційного Суду України щодо зворотної дії кримінального закону в часі [226] узгоджується з чинним законодавством, підтверджуючи, що зміни законодавства, на які посилається бланкетна диспозиція кримінально-правової норми, не матимуть зворотної дії в часі.

Водночас стверджується, що таке рішення Конституційного Суду України суперечить позиції ЄСПЛ, який виступає за змістовний, а не формальний підхід. Цікавою є точка зору О. І. Денькович, яка підкреслює, що Конституційний Суд підтримує поділ змісту бланкетних диспозицій кримінально-правових норм на загальний та конкретизований, а це суперечить логічним правилам, оскільки кримінально-правова норма може мати лише один істинний зміст – загальний або конкретизований [53, с. 70–71, 96–102].

І. В. Шишко провела комплексний розгляд питань, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності, і підтвердила думку, що зворотна сила кримінального закону не поширюється на норми через невідповідність їх правових галузевих режимів. Отже, скасування раніше стягненого податку, що фактично означає декриміналізацію ухилення від сплати податків, не призводить до зміни кримінально-правової оцінки раніше вчиненого діяння [280, с. 90–99].

Так чим тоді керуватися у випадку зміни бланкетного законодавства:

нормами КК України чи відповідного закону?

В юридичній літературі існує точка зору, яка визнає наявність того, що називається непрямою декриміналізацією, або опосередкованою декриміналізацією. Це явище характерне для бланкетних диспозицій кримінально-правових норм, що містять положення, де ступінь криміналізації зменшується, при цьому не змінюючи тексту закону про кримінальну відповідальність [123; 124].

Стверджується, що зміни в нормативно-правовому акті, які передбачають посилання на бланкетні диспозиції статей Кримінального кодексу України, можуть вплинути на зміст ознак складів кримінального правопорушення, що характеризуються змішаною протиправністю. Іншими словами, ці зміни мають кримінально-правовий характер. По суті, зміни в нормативно-правових актах, що виходять за межі Кримінального кодексу України, за юридичними наслідками уподібнюються до змін у самому кримінальному законі.

Акти, які конкретизують зміст бланкетних диспозицій кримінально-правових норм, але не є частиною кримінального закону (закону, що регулює кримінальну відповідальність), мають бути включені до законів чи інших правових актів, які пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність згідно з нормами кримінального права. Ці акти також визначають зміст кримінально-правових понять та ознаки складу кримінального правопорушення. Дія нормативних актів у часі через їх тісний зв'язок із бланкетними диспозиціями кримінально-правових норм повинна відповідати положенню про зворотну дію кримінального закону.

Крім того, зазначається, що визначення того, чи є криміналізація чи декриміналізація у випадках, пов'язаних із бланкетними диспозиціями кримінально-правових норм, повинно впливати з комплексного вивчення кримінального закону та положень іншого правового акта, на який посилається бланкетна диспозиція. Будь-який кримінальний закон, який скасовує або пом'якшує кримінальну відповідальність, незалежно від того, чи

стосуються такі зміни його форми, змісту чи того й іншого одночасно, повинен мати зворотню дію в часі [61, с. 222–223].

Л. М. Демидова переконана, що ступінь криміналізації та декриміналізації діянь, які містять бланкетні диспозиції кримінально-правових норм, залежить від змін змісту інших нормативно-правових актів, крім Кримінального кодексу України. Про ці зміни йдеться у зазначених диспозиціях.

Дослідниця ставить запитання щодо ухвалення Конституційним Судом України нового рішення, відмінного від ухваленого 19 квітня 2000 р. У цьому новому рішенні має бути висвітлено питання зворотної дії кримінальних законів, окреслено загальні підходи до розв'язання колізій, що виникають у випадку бланкетних диспозицій статей Кримінального кодексу України, і внесення змін до ознак складу кримінального правопорушення іншими нормативно-правовими актами [51, с. 159, 166, 170–171].

М. І. Панов та Н. Д. Квасневська наголошують, що зміни до нормативно-правових актів та їх положень, які є невід'ємною частиною бланкетних диспозицій нормативно-правових актів, призводять до відповідних змін у законодавстві про кримінальну відповідальність. Якщо такі зміни до закону про кримінальну відповідальність призводять до скасування кримінальної протиправності діяння, пом'якшення кримінальної відповідальності чи інших сприятливих для особи змін, вони відповідно до частини першої статті 5 Кримінального кодексу України повинні мати зворотню дію у часі. Це означає, що ці зміни повинні застосовуватися до осіб, які вчинили відповідне діяння до набрання чинності таким законом, зокрема і тих, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість [158, с. 396].

Так, зміна бланкетних норм впливає і на зміст диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України, і за допомогою такої зміни відбувається декриміналізація діяння.

Г. З. Яремко підтримує таку точку зору, зазначаючи, що структурним компонентом заборонної кримінально-правової норми є бланкетна диспозиція

в межах статті Особливої частини КК України. Ця бланкетна диспозиція абстрактно визначає або описує склад кримінального правопорушення та спирається (прямо чи опосередковано) на норми інших галузей права для встановлення його ознак. Ці норми можуть бути оформлені в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових звичаях, функціонуючи як додаткова нормативна основа кримінально-правової кваліфікації [282, с. 71].

Неправильно ототожнювати процес декриміналізації та формальні зміни у кількості кримінально-правових норм, адже виключення статей із тексту КК України, з огляду на співвідношення різних складів кримінальних правопорушень, не обов'язково тягне за собою декриміналізацію суспільно небезпечних діянь.

У цьому контексті варто звернути увагу на точку зору Л. П. Брич, яка наголошує, що вилучення з КК статті, яка містить склад кримінального правопорушення, який підпорядкований іншому складу кримінального правопорушення, що є основою для конкуренції відповідної норми кримінального права (як спеціальної із загальною), не призведе до декриміналізації поведінки, де законодавчою базою був цей склад кримінального правопорушення.

Залежно від того, чи це був склад з пом'якшуючими чи обтяжуючими ознаками, його вилучення призведе або до посилення, або до пом'якшення кримінальної відповідальності. Це також сприятиме або усуненню, або зменшенню диференціації кримінальної відповідальності за певний вид правопорушень. По суті, законодавчим рішенням щодо криміналізації чи декриміналізації має передувати продуманий процес моделювання диференціації складів кримінального правопорушення [19, с. 37].

Це положення підкріплює В. О. Гацелюк, який стверджує, що виключення статей із тексту КК України, з огляду на складний характер співвідношення різних складів кримінальних правопорушень, не обов'язково тягне декриміналізацію суспільно небезпечних діянь [28, с. 38].

В. О. Навроцький вважає, що вилучення статей з Особливої частини КК України не прирівнюється до декриміналізації у таких випадках:

- коли ці статті передбачають спеціальні норми (оскільки діяння підпадає під загальну норму);
- коли ці статті окреслюють «складені» кримінальні правопорушення за умови, що певні елементи таких кримінальних правопорушень залишаються криміналізованими;
- якщо діяння, передбачені цими статтями, є готуванням до кримінальних правопорушень, передбачених нормами кримінального права, збереженими в Кримінальному кодексі України;
- якщо діяння, передбачені цими статтями, є співучастю у кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями, збереженими в Кримінальному кодексі України [134, с. 181].

Декриміналізацію можна здійснити такими способами:

- 1) вилучення з Особливої частини Кримінального кодексу України статей, які передбачають прості склади кримінальних правопорушень;
- 2) використання більш конкретних термінів у диспозиціях статей;
- 3) «посилення» критеріїв визначення суспільно небезпечних наслідків, у тому числі завдяки внесенню змін до приміток до статей Особливої частини Кримінального кодексу України;
- 4) вилучення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак;
- 5) включення статей із Загальної частини Кримінального кодексу України, які звільняють від кримінальної відповідальності за певних умов;
- 6) включення до статей Особливої частини Кримінального кодексу України положень, що передбачають умови звільнення від кримінальної відповідальності за визначені ними кримінальні правопорушення [134, с. 180–181].

Отже, вилучення конкретної статті з Особливої частини КК України не означає автоматичної декриміналізації діяння.

У таких випадках діяння потенційно може розглядатися за допомогою загальної норми. Крім того, процес декриміналізації залежить від конкретних підстав в кожному конкретному випадку.

Ситуація, коли певне діяння не завдає шкоди суспільству і більшість громадян (у тому числі й представники правоохоронних органів) не визнають його кримінально протиправним, є нестійкою. Притягнення до кримінальної відповідальності за таке діяння слід розцінювати як прояв несправедливості – це головна детермінанта декриміналізації, як процесу, так і результату діяльності законодавця.

На підставі аналізу законів України, прийнятих протягом 2003-2023 років, якими вносилися зміни до Кримінального кодексу України в контексті декриміналізації, визначаємо такі основні способи декриміналізації у кримінальному праві України (*див. Додаток Б*):

- 1) зміна Загальної частини КК України.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 № 270-VI внесено зміни до ч. 4 ст. 28 КК України таким чином, що кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, у разі якщо воно скоєне стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), тобто збільшено кількість членів злочинної організації із трьох до п'яти.

- 2) зміна Особливої частини КК України:

– *виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається із декількох частин, в яких описано прості склади кримінального правопорушення;*

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23.02.2014 № 767-VII виключено ч. 2 ст. 341 «Захоплення державних або

громадських будівель чи споруд» КК України, а саме: блокування будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою перешкодження нормальній роботі підприємств, організацій. Кримінальне правопорушення за вказаною статтею складалося з двох простих складів.

– *використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття;*

– *виключення окремої норми з Особливої частини КК України;*

Наприклад, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI виключено ст. 202 КК України «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання послуг».

– *звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення;*

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19.06.2020 № 738-IV звужено характеристику предмета кримінального правопорушення у ч. 1 ст. 199 КК України: «державні цінні папери» замінено словами «державні цінні папери, що існують у паперовій формі».

– *виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення;*

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 № 746-VII виключено ч. 3 ст. 364 КК України, що передбачала особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення, що передбачала особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення. Це не уніфікація кримінальної відповідальності, бо такого суб'єкта

кримінального правопорушення (працівник правоохоронного органу) виключено з примітки до ст. 364 КК України. Як вказано у Пояснювальній записці до цього законопроекту, зі ст. 364 КК України виключається ч. 3, якою передбачається відповідальність за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, у разі вчинення їх працівником правоохоронного органу. Водночас такі діяння криміналізовані відповідно до нової редакції ст. 365 КК України в межах перевищення влади або службових повноважень.

– виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України;

Це найпоширеніший спосіб декриміналізації. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» від 18.09.2019 № 101-ІХ внесено зміни до примітки ст. 212 КК України, чим збільшено розмір наслідків кримінального правопорушення (школа 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян більше не є кримінально караною).

– зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23.02.2014 № 767-VII внесено зміни до ч. 1 ст. 162 КК України, вилучивши альтернативну ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (блокування доступу до житла чи до іншого володіння особи).

Отже, законодавець обирає способи декриміналізації відповідно до підстав декриміналізації, що зазначаються у пояснювальних записках до відповідних законопроектів, та на основі принципів декриміналізації.

Висновки до Розділу 3

За допомогою способів декриміналізації суспільно небезпечних діянь законодавчий орган державної влади здійснює процес декриміналізації діянь, результатом якого є виключення кримінально-правової норми із кримінального закону. Надзвичайно важливо для практики внесення змін до кримінального закону України правильно підбирати способи декриміналізації діянь, адже від цього залежить якість кримінального закону та практика його застосування. Вживання терміна «часткова декриміналізація» є не зовсім коректним, бо це суперечить поняттю декриміналізації.

Способи декриміналізації поділяються на дві групи: зміна Загальної частини КК України та зміна Особливої частини КК України. Зокрема, до другої групи відносять такі способи:

- виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається із декількох частин, в яких описано прості склади кримінального правопорушення;
- використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття;
- виключення окремої норми із Особливої частини КК України;
- звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення;
- виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення;
- виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України;
- зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичні узагальнення і розв'язано наукові завдання шляхом комплексного дослідження теоретично-практичних основ декриміналізації в межах українського кримінального права. Визнано, що було приділено недостатню увагу до цих питань у теорії кримінального права, оскільки багато з них залишаються невирішеними законодавчим органом держави, правоохоронними та правозастосовними органами, і науковцями.

Зважаючи на це, на основі аналізу теоретичних засад дослідження декриміналізації у кримінальному праві України зроблено такі висновки.

1. Кримінально-правова політика безпосередньо пов'язана із розвитком науки кримінального права та є одним із основних напрямів діяльності держави.

Політику у сфері кримінального права можна розглядати як основоположну стратегію, що окреслює основні напрями, цілі, принципи та методи боротьби зі злочинністю. Вона передбачає формування кримінального законодавства та практики його застосування, а також вплив на правову культуру та правосвідомість населення.

Зміст сучасної кримінально-правової політики не зводиться тільки до формулювання норм кримінального законодавства і визначення особливостей їхнього застосування. Політична складова, тобто визначення загальної ідеології боротьби із злочинністю, вказівка на найважливі напрями цієї діяльності, як і гуманістична парадигма визначають якість її змісту.

Однією із ознак кримінального закону є його соціальна обумовленість. Він повинен відображати реальні потреби суспільства у кримінально-правовому переслідуванні суб'єктів кримінального правопорушення.

Основними методами реалізації кримінально-правової політики є: криміналізація і декриміналізація, пеналізація і депеналізація, диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності, гуманізація і лібералізація.

Будь-який кримінальний закон із часом «старіє», втрачає свою значимість внаслідок зміни суспільно-політичної обстановки в державі. Це є первинними ознаками можливості проведення декриміналізації діянь та звуження сфери кримінально-правового регулювання.

Завданням законодавчого органу держави є підтримка кримінального законодавства в стані безумовної готовності до застосування.

Для сприяння процесу декриміналізації та закріплення його результату – виключення кримінально-правової норми потрібен системний підхід до практики внесення змін до кримінального законодавства України щодо декриміналізації. Це зумовлює необхідність попередньої розробки комплексної теорії декриміналізації в галузі кримінального права. Така теорія повинна охоплювати визначення явища декриміналізації, його підстав та принципів, що керують цим процесом.

Таким чином, буде забезпечена як соціальна обґрунтованість, так і ефективність кримінального законодавства та практика його застосування.

2. Політична кон'юнктура була, є і буде головним імпульсом для внесення змін до кримінального закону України в контексті декриміналізації.

Поява та розвиток нових суспільно-економічних, політичних, культурних та інших відносин внаслідок реформування різних сфер життєдіяльності суспільства та науково-технічного прогресу сприяють модернізації кримінального закону.

Скасування заборони в кримінальному праві має повністю відповідати справжнім вимогам суспільства щодо ефективного кримінально-правового регулювання. Поспішне прийняття змін до кримінального законодавства може порушити системну побудову окремих складів кримінальних правопорушень та загальну злагодженість Кримінального кодексу України.

Основною тенденцією концепції реформування КК України 2001 року, що втілена у проекті нового КК України, є уніфікація кримінальної відповідальності.

3. Кримінальний закон, як і будь-який інший нормативно-правовий акт, може бути визнано неконституційним. Цей закон втрачає чинність з дня винесення Конституційним Судом України рішення про визнання його неконституційним, якщо інше не передбачено в цьому рішенні, але не раніше дня винесення судом відповідного рішення.

Рішення органу конституційної юрисдикції мають пряму дію, їхнє застосування не вимагає прийняття окремого закону. Тому для виключення статті КК України, яка визнана Конституційним Судом України неконституційною, не потрібно приймати окремих закон, щоб виконати таке рішення.

Однак постановлення рішення Конституційним Судом України щодо декриміналізації певного діяння не означає те, що таке чи подібне суспільно небезпечне діяння неможливо буде криміналізувати у майбутньому.

4. Вивчення проблематики декриміналізації має не тільки теоретичне значення, а й практичне. Держава, визначаючи коло суспільно небезпечних діянь, які є кримінальними правопорушеннями, регулює обсяг кримінальної протиправності.

В юридичній літературі існують різноманітні визначення процесу декриміналізації. Вивчаючи наукові точки зору провідних дослідників з цього питання, звертаємо увагу на спільність їхніх думок.

Узагальнивши всі визначення поняття декриміналізації та враховуючи позитивні аспекти, викладені у цих визначеннях, пропонуємо це явище розуміти таким чином: декриміналізація – це процес встановлення законодавчим органом держави втрати необхідності, допустимості і (або) доцільності кримінальної відповідальності за будь-яке діяння (дію або бездіяльність), що перестало мати достатній рівень суспільної безпеки, і закріплення результатів цього процесу – виключення такого діяння з категорії кримінально протиправних.

Серед усіх чинників, що визначають декриміналізацію суспільно небезпечних діянь (критерії, підстави, передумови, приводи, принципи,

причини, умови, чинники), виділяємо два головних: підстави та принципи декриміналізації.

5. До підстав декриміналізації відносимо чинники, які відображають необхідність декриміналізації на основі соціальної обумовленості цього процесу.

Основною підставою декриміналізації діянь є їхня неспроможність спричинювати істотну шкоду об'єктам, які охороняються кримінальним законом, або створювати загрозу спричинення такої шкоди.

Очевидно, що суспільна небезпека є тим критерієм, що відрізняє кримінальне правопорушення від інших видів правопорушень.

Дійсно, суспільна небезпека діяння зникає через реформування законодавцем певної групи суспільних відносин, охоронюваних кримінальним правом (які є об'єктом кримінального правопорушення), або через те, що діяння більше не підтримує ступінь суспільної небезпеки, який вимагає застосування кримінально-правових заходів примусу. Це може бути наслідком змін в економічній, політичній, соціальній чи інших сферах суспільства.

Безумовно, декриміналізація також може мати місце, коли сама заборона кримінального права є необґрунтованою, тобто не враховуються підстави криміналізації, встановлені в теорії кримінального права.

Підстави декриміналізації поділяються на основні і додаткові.

Основними підставами декриміналізації є зникнення суспільної небезпеки діяння; ефективність та можливість боротьби із діянням не кримінально-правовими засобами, тобто відсутність соціальної, політичної, економічної або правової потреби.

Додатковими підставами декриміналізації вважаємо соціально-економічні та соціально-психологічні підстави.

Для констатації підстави декриміналізації діяння, необхідно, щоб одночасно існувати дві обов'язкові підстави декриміналізації, та хоча б одна додаткова.

Таким чином, підстави декриміналізації відображають внутрішню сторону цього явища.

6. Принципи декриміналізації взаємопов'язані із принципами кримінального права.

Принципи декриміналізації – критерії та правила, за допомогою яких оцінюють наскільки допустимо та доцільно скасовувати кримінально-правову норму.

Декриміналізація повинна здійснюватися з урахуванням усіх принципів декриміналізації комплексно. До них належать такі соціальні і соціально-психологічні принципи декриміналізації (принцип зникнення суспільної небезпечності, принцип домірності позитивних та негативних наслідків декриміналізації, принцип кримінально-політичної адекватності декриміналізації) та системно-правові принципи декриміналізації.

Останні принципи поділяються на дві підгрупи: загальноправові системні принципи (принцип конституційної адекватності, принцип системно-правової несуперечливості, принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, принцип процесуальної неможливості та недоцільності здійснення переслідування) і кримінально-правові системні принципи (принцип відсутності прогалін у кримінальному законі, принцип визначеності та єдності термінології, принцип коректної декриміналізації діяння, принцип економії репресії).

7. Для того, щоб декриміналізація суспільно небезпечних діянь стала можливою необхідно правильно підібрати способи декриміналізації.

При цьому часткову декриміналізацію не можна називати способом останньої.

8. Декриміналізація як інструмент кримінальної політики здійснюється такими основними способами:

- 1) зміна Загальної частини КК України.
- 2) зміна Особливої частини КК України:
 - виключення статті, яка передбачає простий склад кримінального

правопорушення, або частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення, у тому випадку, коли одна стаття складається із декількох частин, в яких описано прості склади кримінального правопорушення;

- використання у диспозиції статті термінів, що позначають більш вузькі поняття;

- виключення окремої норми із Особливої частини КК України;

- звуження хоча б одного елемента складу кримінального правопорушення;

- виключення частини статті, що передбачає кваліфікований чи особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення;

- виключення будь-яких ознак та наслідків окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України;

- зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативних ознак складу кримінального правопорушення).

Відповідно до цілей декриміналізації формується набір принципів декриміналізації, на основі яких законодавець обирає певні способи реалізації цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова Ю. В. Проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах політики у сфері гуманізації кримінального законодавства України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 74–82.
2. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 600 с.
3. Бажанов М. І. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Дніпропетровськ. 1992. 168 с.
4. Балобанова Д. О. Вимір «Sustainable development» для динаміки кримінального права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. 27. С. 13–21.
5. Балобанова Д. О. Детермінанти динаміки кримінального права в умовах глобалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 457–460. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/109>
6. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 358 с.
7. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 145–148.
8. Балобанова Д. О. Класифікація детермінантів динаміки кримінального права та їх значення для кримінально-правового прогнозування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 384–387. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/87>
9. Балобанова Д. О. Кримінально-правова політика як рівень динаміки кримінального права: внутрішній та зовнішній аспекти. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Т. 7. № 3. С. 66–72.
10. Балобанова Д. О. Місце кримінологічної експертизи у забезпеченні законотворчого процесу. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. № 52. С. 3–13.

11. Балобанова Д. О. Сучасний стан змін кримінального законодавства. *Правове життя сучасної України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 травня 2020 р.) у 3-х т. Т. 3. Одеса, 2020. С. 100–104.
12. Баулін Ю. В. Принципи відповідальності за сучасним кримінальним правом України. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10-11 жовтня 2013 року). Харків: Право, 2013. С. 23–27.
13. Беккарія Чезаре. Про злочини та покарання: пер. з італ. Київ, 2014. 240 с.
14. Беляєв М. О. Кримінально-правова політика та шляхи її реалізації: монографія. Л.: Вид-во ЛДУ, 1986. 176 с.
15. Біловол О. О. Дотримання принципів криміналізації у разі встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України). *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. С. 9–20. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3224>
16. Борисов В. І., Пащенко О. О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право. 2005. С. 179–190.
17. Борисов В. І., Пащенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 224 с.
18. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 15–31.
19. Брич Л. П. Розмежування складів злочинів, кримінально-правова кваліфікація, інші пов'язані з цим явища: співвідношення понять. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини*: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 16 січня 2016 року). Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 37–38.

20. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. Київ: Атіка, 2000. 288 с.
21. Бунін Є. О. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за втручання в діяльність судових органів. *Питання боротьби із злочинністю*. 2013. Вип. 26. С. 236–248.
22. Веселов Є. Г. Межа злочинного і незлочинного. *Кримінальне право*. 2004. № 3. С. 12–14.
23. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2004. 16 с.
24. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 серпня 2020 року у справі № 757/17434/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91799001>
25. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Національна академія внутрішніх справ. «Освіта України». 2016. 236 с.
26. Гальперін І. М. Диференціація кримінальної відповідальності і ефективність покарання. *Держава і право*. 1983. № 3. С. 69–89.
27. Гальперін І. М. Кримінальна політика і кримінальне законодавство. *Основні напрямки боротьби зі злочинністю*. 1975. С. 41–49.
28. Гацелюк В. О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с.
29. Гацелюк В. О. Неконституційна криміналізація та конституційна декриміналізація: через кількість рішень Конституційного Суду до якості кримінального закону. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 5–18. DOI <https://doi.org/10.32782/EP.2020.3.1>
30. Гацелюк В. О. Правові наслідки криміналізації незаконного перетинання державного кордону з метою заподіяння шкоди інтересам держави. *Європейські перспективи*. 2019. № 1. С. 97–103.

31. Гацелюк В. О. Сучасні тенденції криміналізації порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням з точки зору модернізації теорії та практики протидії злочинності в Україні. *Наше право*. 2020. № 1. С. 77–85. DOI <https://doi.org/10.32782/NP.2020.1.12>

32. Гацелюк В. О. Щодо факторів криміналізації та декриміналізації в контексті окремих дій вітчизняного законотворця. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. С. 116–121.

33. Гель А., Ігнатенко Т., Мацько А., Нагорний О. Кримінальний кодекс України та його роль в реалізації правової політики держави. *Економіка. Фінанси. Право*. 2002. № 2. С. 23–26.

34. Герцензон О. А. Кримінальне право і соціологія: проблеми соціології кримінального права та кримінальної політики. М.: Юридична література. 1970. 286 с.

35. Голіна В. Проблема кримінологічного забезпечення криміналізації і декриміналізації у кримінальному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 107–116.

36. Голубовська І. О., Шовковий В. М., Лефтерова О. М. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2012. 543 с.

37. Горностай А. В. Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. № 2 (2). 2017. С. 55–65.

38. Готін О. М. Підстави криміналізації діянь. *Право України*. 2005. № 2. С. 95–98.

39. Грек Б. М. Декриміналізація діянь як один із видів гуманізації кримінальної відповідальності: сутність та підстави. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 90–95.

40. Грек Б. М., Грек Г. Б. Значення суспільної небезпечності злочину для криміналізації та декриміналізації окремих діянь. *Адвокат*. 2013. № 2. С. 45–48.
41. Грищук В., Канцір В. Тлумачення і конкретизація кримінально-правової норми як форми реалізації судового угляду (розсуду). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2000. № 35. С. 430–437.
42. Грудзур О. М. Кримінально-правова політика України у 2014 році крізь призму законодавчих змін. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовтня 2014 року): у 2-х т.* Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. Т. 1. С. 105–107.
43. Гузоватий О. І. Підстави криміналізації незаконного збагачення за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 238–247.
44. Густова О. В. Криміналізація і пеналізація діянь як форми реалізації кримінальної політики. *Науковий вісник НАВС*. 2014. № 1. С. 224–228.
45. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2001. 384 с.
46. Гуторова Н. О. Щодо гуманізації відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності. *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 року)*. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 141–145.
47. Давиденко В. Л. Підстави та принципи криміналізації діянь проти власності. Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права. *Право і суспільство*. № 2 (частина 3). 2020. С. 17–23. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.3>

48. Дагель П. С. Кримінальна політика: боротьба зі злочинністю. *Проблеми соціології кримінального права*. М.: Юридична література. 1984. С. 37–43.
49. Дагель П. С. Умови встановлення кримінальної відповідальності. *Вісник вищих навчальних закладів. Правознавство*. 1975. № 4. С. 8–72.
50. Демидова Л. М. Криміналізація заподіяння майнової шкоди: поняття, підстави та їх види. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць*. Харків. 2009. Вип. 18. С. 53–65.
51. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: монографія. Харків: Право, 2013. 752 с.
52. Денисова Т. А. Заборони у кримінальному праві та їх кримінологічне віддзеркалення. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 9–10 жовтня 2014 року). Харків: Право, 2014. С. 425–429.
53. Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2015. 270 с.
54. Дзюба Ю. П. Права потерпілого в контексті впровадження в чинне законодавство України інституту кримінального проступку. *Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні: матеріали «круглого столу»* (м. Харків, 25 квітня 2013 року). Харків: Право, 2013. С. 142–144.
55. Дорохіна Ю. А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності. *Юридична наука*. 2014. № 6. С. 76–83.
56. Драчевський Є. Ю. Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері організації і проведення азартних ігор та лотерей: дис. на здобуття наук. ступ. докт. філософ. Вінниця. 2021. 261 с.

57. Дудоров О. О. Декриміналізація. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редколегія: В. Я. Тацій (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 139–142.

58. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ: ВАІТЕ, 2017. 872 с.

59. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 84–102.

60. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Луганськ. 2007. 513 с.

61. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 400 с.

62. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

63. Єгорова В. О. Критерії декриміналізації діянь: до постановки проблеми. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 13–14 жовтня 2011 року). Харків: Право, 2011. С. 166–169.

64. Єднак В. М. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з корисливих мотивів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2015. 200 с.

65. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: загальна частина. Основні питання вчення про злочин: науково-практичний посібник. Харків. Право. 2018. 142 с.

66. Ємельянов М. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство: монографія. Харків: Право, 2014. 176 с.
67. Жалінський А. Е. Кримінальна політика і соціально-правове мислення. В.: Вид-во ДДУ, 1985. С. 50–126.
68. Загородніков М. І. Кримінальна політика і діяльність органів внутрішніх справ. Навчальний посібник. М. 1979. 120 с.
69. Зелінський А. Ф. Криминологія: навчальний посібник. Харків. Рубікон. 2008. 264 с.
70. Злобін Г. А. Підстави і принципи кримінально-правової заборони. *Держава і право*. 1980. № 2. С. 70–77.
71. Злобін Г. А., Келіна С. Г. Деякі теоретичні питання криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Проблеми правосуддя і кримінального права*. 1978. С. 102–119.
72. Злобін Г. А., Нікіфоров Б. С. Умисел і його форми. М.: Юридична література. 1972. 264 с.
73. Зражевський О. В. Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про захист рослин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 237 с.
74. Катеренчук К. В. Чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 12–25.
75. Квасневська Н. Д. Кримінальна відповідальність за неправосуддя в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 192 с.
76. Кенні К. Основи кримінального права: переклад з англ. за ред.: Нікіфоров Б. С., переклад: Камінська В. І. М.: Іноземна література, 1947. 599 с.
77. Книженко О. О. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 112–119.

78. Коваленко Є. В., Пилипець Я. І. Співрозмірність злочину та покарання як складова принципу справедливості у кримінальному праві. *Вісник кримінологічної асоціації України*. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2014. № 8. С. 163–168.

79. Ковальов М. І. Оптимальне співвідношення формального та оціночного в кримінальному законі. *Держава і право*. 1973. № 11. С. 68–74.

80. Ковальчук А. В. Правозастосовна декриміналізація в контексті економії заходів кримінально-правового впливу: поняття, ознаки та проблеми реалізації. *Вісник ПДУ*. Серія Д. Економічні та юридичні науки. 2021. № 5. С. 120–130.

81. Коган В. М. Вивчення ефективності кримінально-правових норм: аспекти та рівні аналізу. *Проблеми правосуддя і кримінального права*. 1978. 293 с.

82. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073¹-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

83. Козич І. В. Взаємозв'язок кримінально-правової політики з іншими напрямками державної політики. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Випуск 1 (21). С. 197–201. DOI <https://doi.org/10.35774/app2020.01.197>

84. Козич І. В. Ефективне функціонування політичної системи кримінально-правової політики в умовах глобалізаційних процесів. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 65–69. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.3687216>

85. Козич І. В. Кримінально-правова політика: функції та функціонування: монографія. Івано-Франківськ, Супрун В. П. 2020. 300 с.

86. Козич І. В. Функціональна взаємодія підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 248–253. DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.35>

87. Коломієць В. Ю. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на тілесну недоторканність. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 108–115.

88. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь. 2019. 471 с.

89. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінальне право» / за ред. Шаблистого В. В., Терещенко А. І., Кисельов І. О., Філіпп А. В. Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2019. 74 с.

90. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

91. Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>

92. Коняхін В. П. Теоретичні основи побудови Загальної частини кримінального права. С.: Юридичний центр Прес. 2002. 348 с.

93. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Київ. Атіка. 2003. 432 с.

94. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет кримінально-правової охорони: монографія. М. 1980. 248 с.

95. Коробєєв О. І. Кримінальна караність суспільно небезпечних діянь (підстави встановлення, характер та реалізація у діяльності органів внутрішніх справ): навчальний посібник. Х.: Вид-во ХВШ МВС. 1986. 80 с.

96. Коробєєв О. І. Кримінально-правова політика: проблеми криміналізації і пеналізації. В. 1987. 280 с.

97. Коробка О. С. Проблеми декриміналізації статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 209–211.

98. Кос О. Д. Напрями кримінально-правової політики у боротьбі зі злочинністю. *Право і суспільство*. 2009. № 4. С. 98–100.

99. Косович В. М. Оціночні поняття як джерело і форма права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. № 40. С. 52–59.

100. Костицький М. В. Соціально-психологічні особливості української нації та проблеми злочинності. *Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності*: матеріали науково-практичного семінару. Івано-Франківськ. 2004. С. 3–10.
101. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. проф. О. М. Литвинова. МВС України. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2020. 428 с.
102. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / підготовлено колективом авторів; за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, ОДУВС, 2021. 452 с.
103. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.
104. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та інші; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
105. Кримінальне право України: підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ. Харків. Юрінком Інтер. Право. 2002. 416 с.
106. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
107. Кримінальний кодекс УРСР 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
108. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
109. Кругліков Л. Л., Смірнова Л. Є. Уніфікація у кримінальному праві. С.: Юридичний центр Прес. 2008. 312 с.
110. Кудрявцев В. М. Загальна теорія кваліфікації злочинів: монографія. М.: Юридична література. 1972. 352 с.

111. Кудрявцев В. М. Криміналізація як спосіб здійснення кримінальної політики. *Підстави кримінально-правової заборони*. М.: Наука. 1982. С. 11–32.
112. Кудрявцев В. М. Популярна криминологія. М. 1998. 164 с.
113. Кудрявцев В. М., Ємінов В. Є. Криминологія і проблеми декриміналізації. *Журнал права*. 2005. № 4 (100). С. 103–107.
114. Кудрявцев В. М., Ємінов В. Є. Криминологія і проблеми криміналізації. *Журнал права*. 2004. № 12. С. 46–50.
115. Кузнєцов О. П. Криміналізація – декриміналізація, пеналізація – депеналізація як зміст кримінальної політики. *Науковий вісник НАВС*. 2017. № 1. С. 16–18.
116. Курляндський В. І. Кримінальна політика, диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності. *Основні напрями боротьби зі злочинністю*. М.: Юридична література. 1975. С. 77–95.
117. Куц В. М. Кримінальне правопорушення – нове явище національної кримінально-правової політики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 1–2 березня 2013 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 119–123.
118. Лащук Є. В. Про підстави встановлення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечне діяння. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 року). Харків: Право, 2013. С. 206–210.
119. Левицька Л. В. Якість кримінального закону України як показник ефективності кодифікації законодавства. *Судова апеляція*. № 2 (15). 2009. С. 31–40.
120. Лєтягіна К. О. Кримінальна відповідальність за невиконання вироку, рішення, ухвали суду або іншого судового акта: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К. 2009. 216 с.

121. Лопашенко Н. О. Основи кримінально-правового впливу: кримінальне право, кримінальний закон, кримінально-правова політика: монографія. С.: Юридичний центр Прес. 2004. 339 с.
122. Мальцев В. В. Криміналізація поведінки і суспільно небезпечні наслідки. *Актуальні проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь*. О.: ОВШ МВС. 1980. С. 29–40.
123. Марін О. К. Зміни у податковому законодавстві та їх вплив на дію Кримінального кодексу України. *Життя і право*. 2004. № 2. С. 69–74.
124. Марін О. К. Потенційні проблеми застосування норм про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні*. Київ, 2014. С. 98–102.
125. Марін О. Ще раз про зворотню дію кримінального закону у часі в аспекті опосередкованої криміналізації. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Випуск 67. С. 205–212.
126. Мармура О. З., Пасека О. Ф. Скасування або зміна «спеціальних» норм про кримінальну відповідальність як проблема кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 3–11. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-1>
127. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: ВНЗ «Національна академія управління». 2008. 511 с.
128. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2011. 368 с.
129. Мельник М. І. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 5. С. 94–99.

130. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 187 с.
131. Михайленко П. П. Кримінальне право. Особлива частина. Київ. 1968. 670 с.
132. Міньковський Г. М. Про поняття і систему кримінальної політики у світлі положень Конституції. *Конституційно-правові основи організації і діяльності органів внутрішніх справ*. 1982. С. 70–87.
133. Міцкевич О. Ф. Кримінальне покарання: поняття, цілі та механізми дії. С.: Юридичний центр Прес. 2005. 329 с.
134. Навроцький В. О. Декриміналізація як один із способів гуманізації та лібералізації у сфері кримінального права. *Гуманізація кримінальної відповідальності: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 16–17 листопада 2018 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. 2018. С. 178–182.
135. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: [курс лекцій]. Київ: Знання. 2000. 771 с.
136. Навроцький В. О. Кримінально-правове значення зміни законодавчої характеристики наслідків злочинів у сфері службової діяльності. *Кримінальне право: традиції та новації: матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В. В. Сташиса* (м. Полтава, 9-10 липня 2015 року). Харків, 2015. С. 34–37.
137. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). Київ: Атіка, 2001. 272 с.
138. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ. Юрінком Інтер. 2009. 512 с.

139. Наумов О. В. Кримінальне право. М.: Спарк, 1999. 887 с.
140. Наумов О. В. Кримінальне право: курс лекцій в 2-ох т. Т. 1: Загальна частина. М.: Юридична література. 2004. 496 с.
141. Недбайло П. О. Питання обґрунтованості та доцільності застосування норм права. *Питання загальної теорії права*. М. 1960. 408 с.
142. Нікулін С. І. Кримінальний закон і приватний інтерес: лекція. М. 1994. 98 с.
143. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 2. С. 29–33.
144. Окрема думка судді Конституційного Суду України Касмініна О. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 6. С. 21–23.
145. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 2. С. 40–48.
146. Окрема думка судді Конституційного Суду України Литвинова О. М. стосовно Рішення у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 6. С. 29–33.
147. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 2. С. 53–64.

148. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 2. С. 65–72.

149. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 226 с.

150. Оробець К. М. Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним звіриним або іншим водним добувним промислом: Монографія. Харків: Право, 2014. 256 с.

151. Ортинський В. Л., Марін О. К. Диференціація та уніфікація – два основні вектори розвитку кримінального законодавства. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: Міжнародний симпозіум* (м. Львів, 11–12 вересня 2009 року). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 3–5.

152. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. Київ: Атіка, 2004. 335 с.

153. Основи кримінально-правової заборони: криміналізація і декриміналізація / гол. ред. Кудрявцев В. М., Яковлев О. М. М.: Наука. 1982. 304 с.

154. Острогляд О. В. Поняття, підстави та способи декриміналізації як методу кримінально-правової політики. *Juris Europensis Scientia*. Випуск 6. 2022. С. 76–81. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.15>

155. Павлик Л. В. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з індивідуалізацією, криміналізацією та пеналізацією. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. № 2. С. 316–326.

156. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні: монографія. Харків: Панов, 2016. 488 с.

157. Панов М. І. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 3–13.

158. Панов М. І., Квасневська Н. Д. Кримінально-правова норма при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність: поняття і особливості застосування. *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 року). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2012. С. 391–396.

159. Панов М. І., Харитонов С. О. Суспільна небезпечність діяння в системі ознак поняття «кримінальне правопорушення». *Проблеми законності*. 2020. Вип. 150. С. 124–140.

160. Пащенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 року). Харків: Право, 2013. С. 210–213.

161. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2019. 449 с.

162. Пащенко О. О. Суспільна корисність кримінально-правових норм. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 71–81.

163. Письменський Є. О. Криміналізація та декриміналізація як методи реалізації кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку української держави. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. Івано-Франківськ. 2015. Випуск 2. С. 143–148.

164. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики шляхом криміналізації та декриміналізації: аналіз поточних законодавчих ініціатив. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 230–234.

165. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text>

166. Питецький В. В. Застосування оціночних ознак кримінального закону: монографія. К.: Вид-во КДУ. 1995. 321 с.

167. Повний курс кримінального права: в 5 т. / за ред. О. І. Коробєєва. Т. 1: Злочин і покарання. С.: Юридичний центр Прес. 2008. 1133 с.

168. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

169. Пономаренко Ю. А. Зворотна дія кримінального закону в часі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2001. 225 с.

170. Пономаренко Ю. А. Способи декриміналізації злочинів. *Сучасні проблеми юридичної науки і правозастосовчої діяльності*: тези доповідей та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 20–21 грудня 2001 року). Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2002. С. 118–121.

171. Попович В. М., Дацюк В. Б. Гуманізація кримінального законодавства України: проблеми, виклики та загрози. *Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 56. Київ. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2012 С. 405–410.

172. Попович О. В. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 209–214.

173. Пояснювальна записка до проекту Закону України про виконавче провадження від 14.08.2015. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2507%D0%B0&skl=9

174. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо декриміналізації окремих правопорушень у сфері економічної конкуренції) від 19.08.2002. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2073&skl=5

175. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України) від 30.01.2003. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3033&skl=5

176. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності від 23.10.2007. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0955&skl=7

177. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності) від 27.09.2011. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9221&skl=7

178. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції від 31.01.2013. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2023&skl=8

179. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за постановлення суддею (суддями) упередженого судового рішення від

18.05.2020. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України:
https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68868

180. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 від 07.02.2014. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4119&skl=8

181. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес від 29.08.2019. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1080&skl=10

182. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів від 23.10.2019. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України:
<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=2284&conv=9>

183. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування від 03.12.2020. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України:
<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/394834>

184. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних від 18.05.2020. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України:
<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=3474&conv=9>

185. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень) від 28.11.2022. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1557427>

186. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення положень чинного законодавства в частині кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень пов'язаних із порушеннями правил експлуатації бойових чи спеціальних машин, виконання польотів чи підготовки до них, кораблеводіння від 26.05.2023. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1796491>

187. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції від 09.07.2010. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6694&skl=7

188. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про прокуратуру від 31.10.2013. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3541&skl=8

189. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції: Закон України від 21.12.2010 № 2808-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 25. Ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2808-17#Text>

190. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n803>

191. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон

України від 13.05.2014 № 1261-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 28. Ст. 937. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>

192. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 04.12.2020 № 1074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 15. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-IX#Text>

193. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>

194. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України: Закон України від 18.05.2004 № 1723-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 430. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1723-15#Text>

195. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності: Закон України від 22.05.2003 № 850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 35. Ст. 271. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-15#Text>

196. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року: Закон України від 23.02.2014 № 767-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 593. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#Text>

197. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних: Закон України від 15.12.2021 № 1965-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1965-20#n12>

198. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#n3263>

199. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закон України від 17.10.2019 № 198-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 50. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text>

200. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 29.06.2021 № 1576-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 35. Ст. 299. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-20#n26>

201. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес: Закон України від 18.09.2019 № 101-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20#n6>

202. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України щодо удосконалення положень чинного законодавства в частині кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушеннями правил експлуатації бойових чи спеціальних машин, виконання польотів чи підготовки до них, кораблеводіння: Закон України від 06.09.2023 № 3380-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3380-20#n5>

203. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне втручання в роботу мереж електрозв'язку:

Закон України від 05.06.2003 № 908-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 320. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/908-15#Text>

204. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції: Закон України від 21.02.2014 № 746-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 12. Ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-18#Text>

205. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень: Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n6>

206. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України: Закон України від 03.04.2003 № 669-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 26. Ст. 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-15#Text>

207. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15.04.2008 № 270-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 24. Ст. 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text>

208. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень: Закон України від 07.04.2015 № 290-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 26. Ст. 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290-19#n5>

209. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 21. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text>

210. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
211. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
212. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n943>
213. Прокументов Л. М. Суспільна небезпека як підстава криміналізації (декриміналізації) діяння. *Науковий вісник ДДУВС*. 2009. № 4. С. 18–24.
214. Прокументов Л. М., Шеслер О. В. Кримінологія. Загальна частина: підручник. Т. Диво. 2007. 230 с.
215. Пустова Н. О. Адміністративна преюдиція як правовий інструмент криміналізації і декриміналізації правопорушень. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 10 грудн. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 99–102.
216. Пустова Н. О. Вплив декриміналізації суспільних відносин на ефективність правового регулювання у сфері економіки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 1. Рр. 123–128.
217. Пустова Н. О. Декриміналізація кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 297–302. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.68>
218. Пустова Н. О. Декриміналізація як тенденція розвитку Особливої частини кримінального закону в Україні. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова* (м. Миколаїв, 28–29

груд. 2022 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 435–438. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-117>

219. Пустова Н. О. Загальний огляд підстав декриміналізації. *Legal sciences: research and European innovations: conference proceedings of international scientific and practical conference* (Czestochowa, Apr. 23–24, 2021). Czestochowa: Baltija Publishing, 2021. Pp. 213–216. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-55>

220. Пустова Н. О. Основні принципи декриміналізації. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару* (м. Львів, 25 черв. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 222–226.

221. Пустова Н. О. Поняття та сутність декриміналізації. *Публічне право*. 2021. № 4 (44). С. 57–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-44-6>

222. Пустова Н. О. Принципи декриміналізації кримінально-правових заборон. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Том 65. С. 278–282. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.51>

223. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 26.02.2019 № 1-р/2019. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 2. С. 14–28.

224. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11.06.2020 № 7-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 4. С. 7–14.

225. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень

Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27.10.2020 № 13-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 6. С. 25–43.

226. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19.04.2000 № 6-рп/2000. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 2. С. 29–34.

227. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 № 19-рп/2004. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 6. С. 16–22.

228. Робак В. А. Підстави криміналізації злочину, передбаченого ст. 310 Кримінального кодексу України. *Кримський юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 311–318.

229. Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2017. 187 с.

230. Савченко О. О. Щодо соціальної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2016. Вип. 24. С. 147–152.

231. Семенюк О. Г. Проблеми охорони державної таємниці: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2017. 439 с.

232. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження. Харків: Національний ун-т внутр. справ, 2003. 145 с.

233. Ситько О. М., Шаповаленко Н. М. Словник юридичних термінів іншомовного походження. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса. 2013. С. 11. URL: http://oduvsv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/slovnyk_jur_term.pdf

234. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7: Поїхати-Приробляти. 1976. 723 с.

235. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8: Природа-Ряхтливий / ред. тому: В. О. Винник [та ін.]. 1977. 927 с.

236. Словник української мови: в 11 томах. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 11: Х-Ь / ред. тому: С. І. Головащук. 1980. 699 с.

237. Словник української мови: в 11 томах. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980.. Т. 3: З / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с.

238. Словник української мови: в 11 томах. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10: Т-Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. 658 с.

239. Словник української мови: в 11 томах. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9: С / ред. тому: І. С. Назарова [та ін.]. 1978. 916 с.

240. Словник української мови: в 11 тт. / АН Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 2: Г-Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с.

241. Словник української мови: в 11 тт. / АН Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.

242. Словник української мови: в 11 тт. / АН Української РСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 6: П-Поїти / ред. тому: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. 1975. 832 с.

243. Слотвінська Н. Д. Причини, види та наслідки помилкової криміналізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». № 1 (33). 2022. С. 206–211. DOI <http://doi.org/10.23939/law2022.33.206>*

244. Смаглюк О. В. Підстави для криміналізації в процесі реалізації кримінально-правової політики. *Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. ІХ Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2018 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 299–302.

245. Соціологія: Підручник / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; За ред. Н. П. Осипової. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.

246. Спірідонов Л. І. Соціологія кримінального права. М.: Юридична література. 1986. 240 с.

247. Сподарик Ю. В. Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 246 с.

248. Столяр Т. В. Криміналізація умисного вбивства та умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 221–233.

249. Стрельцов Є. Л. Доктринальне визначення необхідних «збудників» процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та

депеналізації. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 13–14 жовтня 2011 року). Харків: Право, 2011. С. 78–82.

250. Таганцев М. С. Кримінальне право. Загальна частина: лекції. М.: Наука. Т. 1. 1994. 380 с.

251. Тацій В. Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 13–14 жовтня 2011 року). Харків: Право, 2011. С. 29–34.

252. Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальні відповідальність*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11–12 жовтня 2012 року). Харків: Право, 2012. С. 6–13.

253. Тацій В. Я. Сташис В. В. Кримінальний кодекс як поступ до гуманізації та демократії. *Вісник прокуратури*. 2001. № 3. С. 6–15.

254. Тацій В. Я., Борисов В. І. Кримінальний кодекс України. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редколегія: В. Я. Тацій (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 473–476.

255. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

256. Тімофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України: монографія. Харків: Право, 2020. 280 с.
257. Тімофєєва Л. Ю. Криміналізація і декриміналізація як прояви реалізації принципу гуманізму в кримінальному праві України. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Івано-Франківськ. 2014. С. 176–180.
258. Тоболкін П. С. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм. С. 1983. 176 с.
259. Туляков В. О. Основания теории декриминализации. *Сучасний вимір держави та права*: зб. наук. пр. / за ред. В. І. Терентєєва, О. В. Козаченка. Миколаїв. Іліон. 2008. С. 476–477.
260. Турлова Ю. А. Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія злочинам: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Інститут держави та права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, 2011. 244 с.
261. Турлова Ю. А. Соціально-психологічні передумови криміналізації екологічних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 62–66.
262. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / гол. ред. Кондратьєв Я. Ю.; за ред. Клименка В. А., Мельника М. І. Київ: Атіка. 2002. 448 с.
263. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / П. С. Берзін, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров, В. С. Ковальський, В. О. Навроцький; ред.: В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
264. Фєфєлов П. А. Критерії встановлення кримінальної караності діянь. *Держава і право*. М.: Наука. 1970. № 11. С. 101–105.
265. Філімонов В. Д. Кримінологічні основи кримінального права. Т.: Вид-во ТДУ. 1981. 213 с.

266. Філімонов В. Д. Норма кримінального права. С.: Юридичний центр Прес. 2004. 281 с.
267. Фріс П. Л. Доцільність у кримінально-правовій політиці в Україні. *Право України*. 2017. № 2. С. 93–99.
268. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.
269. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса: *Фенікс*, 2017. 468 с.
270. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ. Атіка. 2005. 332 с.
271. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: монографія. Київ: Атіка, 2005. 124 с.
272. Фролов Є. О. Стабільність закону і співвідношення формально-визначених і оціночних понять в кримінальному праві. *Проблеми кримінального права і кримінології. Збірник наукових праць*. С. 1973. С. 33–47.
273. Хатеневич Т. Г. Причини, підстави, принципи і критерії криміналізації в кримінально-правовій науці. *Вісник Гродненського державного університету ім. Янки Купали*. 2012. № 4 (134). С. 90–96.
274. Хім'як Ю. Б. Оціночні кримінально-правові поняття та вимога визначеності закону у рішеннях Європейського суду з прав людини. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 2. С. 65–70.
275. Храмцов О. М. Наклеп у кримінальному праві: за та проти (соціальний та правовий аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2014. Випуск № 17. С. 158–161.
276. Шакун В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 09 груд. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 9–15.

277. Шакун В. І. Несправедливість у кримінологічному вимірі. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 9–10 жовтня 2014 року). Харків: Право, 2014. С. 46–51.

278. Шевчук Т. А. До питання про стабільність кримінального законодавства України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 143–150.

279. Шеслер О. В. Криміналізація і декриміналізація як напрями правотворчої політики. *Науковий вісник НАВС*. 2018. № 2. С. 136–141

280. Шишко І. В. Економічні правопорушення: питання юридичної оцінки і відповідальності. С.: Юридичний центр Прес. 2004. 307 с.

281. Шульга А. М. Соціальна зумовленість встановлення кримінально-правової заборони забруднення або псування земель. *Вісник ХНУВС*, 2006. № 32. С. 41–47.

282. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 408 с.

283. Яценко С. О. Підстави і принципи встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. *Наше право*. 2016. № 1. С. 120–128.

284. Balobanova, D., Hazdayka-Vasylyshyn, I., Shekhavtsov, R., Avramenko, O., & Lashchuk, N. (2022). Dynamics of criminal law and process in conditions of special legal regimes. *Amazonia Investiga*. 2022. Volume 11. Issue 54. P. 208–218. DOI <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.20>

285. Hazdayka-Vasylyshyn I.B., Gapchich V.O., Marin O.K., Romantsova S.V., Sozanskyi T.I. Devaluation of criminal prohibition. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*. 2020. Volume 07. Issue 06. P. 46–55.

286. Pustova Nataliia. Decriminalization in criminal law of Ukraine. *Право. Комунікація. Суспільство: матеріали науково-практичної конференції*

здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 09 квіт. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 108–110.

287. Pustova Nataliia. Goals and methods of decriminalization. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 30 берез. 2023 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 118–119.

288. U.S. Embassy Kyiv. Оголошено винагороду за інформацію з метою притягнення до відповідальності двох громадян України. 22.07.2020. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/transnational-organized-crime-rewards-program-offer-for-information-to-bring-ukrainian-nationals-to-justice/>

ДОДАТКИ*Додаток А***СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****Наукові праці, в яких опубліковані
основні наукові результати дисертації**

1. Пустова Н. О. Принципи декриміналізації кримінально-правових заборон. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Том 65. С. 278–282. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.51>
2. Пустова Н. О. Поняття та сутність декриміналізації. *Публічне право*. 2021. № 4 (44). С. 57–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-44-6>
3. Пустова Н. О. Декриміналізація кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 297–302. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.68>

**Наукові праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації**

4. Пустова Н. О. Вплив декриміналізації суспільних відносин на ефективність правового регулювання у сфері економіки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 1. Рр. 123–128.

**Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

5. Pustova Nataliia. Decriminalization in criminal law of Ukraine. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 09 квіт. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 108–110.
6. Пустова Н. О. Загальний огляд підстав декриміналізації. *Legal sciences: research and European innovations: conference proceedings of international scientific and practical conference* (Czestochowa, Apr. 23–24, 2021). Czestochowa: Baltija Publishing, 2021. Pp. 213–216. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-55>
7. Пустова Н. О. Основні принципи декриміналізації. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 черв. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 222–226.
8. Пустова Н. О. Адміністративна преюдиція як правовий інструмент криміналізації і декриміналізації правопорушень. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудн. 2021 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2021. С. 99–102.
9. Пустова Н. О. Декриміналізація як тенденція розвитку Особливої частини кримінального закону в Україні. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, 28–29 груд. 2022 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 435–438. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-117>
10. Pustova Nataliia. Goals and methods of decriminalization. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 30 берез. 2023 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2023. С. 118–119.

ЗАКОНИ УКРАЇНИ, ЯКИМИ ВНОСИЛИСЯ ЗМІНИ ДО КК УКРАЇНИ УПРОДОВЖ 2003-2023 РОКІВ ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

№	КК УКРАЇНИ у редакції до прийняття Закону України	ЗАКОН УКРАЇНИ, яким внесено зміни до КК України	ОБҐРУНТУВАННЯ законодавцем необхідності внесених змін	СПОСІБ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ, який було застосовано
1.	<p>Стаття 228. Змова про зміну чи фіксування цін або примушування до їх змін чи фіксування</p> <p>1. Змова про штучне підвищення або підтримання монопольних цін (тарифів), знижок, надбавок (доплат), націнок з метою усунення конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності всупереч вимог антимонопольного законодавства.</p> <p>2. Насильство, заподіяння шкоди чи погроза ними з метою штучної зміни або штучного фіксування цін.</p> <p>3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені організованою групою або особою, раніше судимою за злочини, передбачені цією статтею.</p> <p>Стаття 230. Порухення антимонопольного законодавства</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 03.04.2003 № 669-IV</p> <p>У Кримінальному кодексі України:</p> <p>1) статтю 228 викласти в такій редакції: "Стаття 228. Примушування до антиконкурентних узгоджених дій</p> <p>1. Примушування до антиконкурентних узгоджених дій, які заборонені законом про захист економічної конкуренції, шляхом насильства чи заподіяння матеріальної шкоди або погрози застосування насильства чи заподіяння такої шкоди.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені організованою групою або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею."</p> <p>2) статтю 230 виключити.</p>	<p>Пояснювальна записка від 19.08.2002</p> <p>Цілі та завдання прийняття акта</p> <p>Прийняття зазначеного Закону має на меті <u>декриміналізувати окремі правопорушення у сфері економічної конкуренції, що не становлять великої суспільної небезпеки</u>, та посилити відповідальність за найбільш небезпечні злочини.</p>	<p>Ч. 1 ст. 228 КК України – <i>виключення частини статті, що передбачає простий склад кримінального правопорушення</i></p> <p>Ст. 230 КК України – <i>виключення окремої норми із Особливої частини КК України</i></p>
2.	<p>Стаття 176. Порухення авторського права і суміжних прав</p> <p>1. Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення,</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» від 22.05.2003 № 850-IV</p> <p>3. Статті 176, 177 і 229 Кримінального кодексу України викласти у такій редакції:</p>	<p>немає</p>	<p>Примітка до статей 176 і 177 КК України: матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо її <u>розмір у двісті і більше разів перевищує</u></p>

<p>розповсюдження виконань, фонограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, а також інше використання чужих творів, комп'ютерних програм і баз даних, об'єктів суміжних прав без дозволу осіб, які мають авторське право або суміжні права, якщо ці дії завдали матеріальної шкоди у великому розмірі.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища щодо підлеглої особи.</p> <p>Примітка. Матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо вартість примірників незаконно відтворених чи розповсюджених творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань фонограм і програм мовлення, аудіо- та відеокасет, дискет, інших носіїв інформації або сума доходу, отриманого в результаті незаконного опублікування, виконання, показу чи публічного оприлюднення творів, комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, продажу аудіо- та відеокасет, дискет, інших носіїв інформації у сто і більше разів</p>	<p>Стаття 176. Порушення авторського права і суміжних прав</p> <p>1. Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища щодо підлеглої особи.</p> <p>Примітка. У статтях 176 та 177 цього Кодексу матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі - якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 177. Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію</p>	<p><u>неоподатковуваний мінімум доходів громадян</u> – збільшення розміру наслідків кримінальних правопорушень – <i>шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i></p>
--	--	--

	<p><u>перевищує</u> <u>неоподатковуваний мінімум доходів громадян</u>, а завданою в особливо великому розмірі - якщо їх вартість або сума доходу у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 177. Порухення прав на об'єкти промислової власності</p> <p>1. Незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, кваліфікованого зазначення походження товару, топографії інтегральних мікросхем, сорту рослин, якщо ці дії завдали матеріальної шкоди у великому розмірі.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.</p> <p>Примітка. Матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо її розмір <u>у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян</u>, а завданою в особливо великому розмірі - якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p>	<p>1. Незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них, або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища щодо підлеглої особи.</p>		
3.	<p>Стаття 361. Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж</p> <p>1. Незаконне втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж, що призвело до перекручення чи знищення</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне втручання в роботу мереж електрозв'язку» від 05.06.2003 № 908-IV</p> <p>2. Статтю 361 викласти в такій редакції: "Стаття 361. Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних</p>	немає	Додано примітку до статті 361 КК України: Під істотною шкодою , якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, слід розуміти таку шкоду, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний

	<p>комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації, а також розповсюдження комп'ютерного вірусу шляхом застосування програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі і здатних спричинити перекручення або знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони заподіяли істотну шкоду або вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб.</p>	<p>машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку</p> <p>1. Незаконне втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж, що призвело до перекручення чи знищення комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації, а також розповсюдження комп'ютерного вірусу шляхом застосування програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі і здатних спричинити перекручення або знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації, а так само незаконне втручання в роботу мереж електрозв'язку, що призвело до знищення, перекручення, блокування інформації або до порушення встановленого порядку її маршрутизації.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони заподіяли істотну шкоду або вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб.</p> <p>Примітка. Під істотною шкодою, якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, слід розуміти таку шкоду, <u>яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян</u>".</p>		<p>мінімум доходів громадян (встановлено найнижче значення істотної шкоди) – <i>шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i></p>
4.	<p>Стаття 331. Незаконне перетинання державного кордону</p> <p>1. Перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» від 18.05.2004 № 1723-IV</p> <p>Статтю 331 Кримінального кодексу України виключити.</p>	<p>Пояснювальна записка від 30.01.2003</p> <p>Цілі і завдання прийняття акта</p> <p>Метою розроблення проекту Закону України “Про внесення</p>	<p>Стаття 331 КК України – <i>виключення окремої норми із Особливої частини КК України</i></p>

	<p>через державний кордон України, але без відповідних документів чи дозволу.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені особою, яка раніше була засуджена за такий самий злочин.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що поєднані із застосуванням зброї.</p> <p>4. Чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства без відповідних документів чи дозволу для використання права притулку відповідно до Конституції України, а також з метою набуття статусу біженця, і на випадки прибуття в Україну без встановленого документа її громадян, які стали жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.</p>		<p>змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення” є <u>удосконалення законодавства з питань відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України.</u> Аналіз практики застосування судовими органами положень статей 331 КК України та 204-1 КУпАП свідчить про те, що <u>більшість порушників державного кордону притягається саме до адміністративної відповідальності.</u> Через недосконалість у законодавстві та сумнівність законності притягнення до адміністративної відповідальності осіб, яких затримано при спробі незаконного перетинання державного кордону, <u>значна кількість порушників державного кордону unikнула відповідальності.</u> <u>Пропонований законопроект повинен усунути зазначені суперечності.</u></p>	
5.	<p>Стаття 28. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією</p> <p>4. Злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 № 270-VI</p>	<p>Пояснювальна записка від 23.10.2007</p> <p>Метою прийняття законопроекту є внесення змін до Кримінального кодексу</p>	<p>Ч. 4 ст. 28 КК України – <i>зміна Загальної частини КК України</i></p> <p>Абз. 1 ч. 2 ст. 157 КК України – <i>зміна складу</i></p>

<p>скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (три і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.</p> <p>Стаття 157. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача</p> <p>2. Ті самі діяння, поєднані із застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна, або іншим способом.</p> <p>Стаття 188. Викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання</p> <p>Стаття 310. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель</p> <p>1. Незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель.</p>	<p>3) у частині четвертій статті 28 слова "(три і більше)" замінити словами "(п'ять і більше)";</p> <p>27) в абзаці першому частини другої статті 157 слова "або іншим способом" виключити;</p> <p>36) статтю 188 виключити;</p> <p>66) абзац перший частини першої статті 310 доповнити словами "у кількості понад сто рослин";</p> <p>78) у статті 413: назву викласти в такій редакції: "Стаття 413. Втрата військового майна"; частину першу виключити;</p> <p>79) статті 419 і 420 викласти в такій редакції: "Стаття 419. Порушення правил несення прикордонної служби</p> <p>1. Порушення правил несення прикордонної служби особою, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону України, якщо це спричинило тяжкі наслідки.</p> <p>Стаття 420. Порушення правил несення бойового чергування</p> <p>1. Порушення правил несення бойового чергування (бойової служби), встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну або для захисту та безпеки України, якщо це спричинило тяжкі наслідки.</p>	<p>України, які б передбачали гуманізацію кримінального законодавства, що є одним із важливих зобов'язань України перед Радою Європи. Вказану задачу у законопроекті пропонується реалізувати шляхом часткової декриміналізації діянь, а також шляхом запровадження більш диференційованого підходу до вибору мір покарання за злочини.</p>	<p><i>кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення – способу вчинення кримінального правопорушення ("або іншим способом")</i></p> <p>Ст. 188 КК України – <i>виключення окремої норми із Особливої частини КК України</i></p> <p>Ч. 1 ст. 310 КК України – доповнення диспозиції статті "у кількості понад сто рослин" – це змінило об'єкт кримінального правопорушення, а саме характеристику предмета кримінального правопорушення – <i>звуження елемента складу кримінального правопорушення</i></p> <p>Ч. 1 ст. 413 КК України – <i>виключення частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення</i></p>
---	---	---	--

<p>Стаття 413. Марнотратство або втрата військового майна</p> <p>1. Продаж, застава, передача в користування військовослужбовцем строкової служби виданих йому для особистого користування предметів обмундирування або спорядження (марнотратство), а також втрата або зіпсування цих предметів внаслідок порушення правил їх зберігання.</p> <p>2. Втрата або зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.</p> <p>Стаття 419. Порушення статутних правил несення прикордонної служби</p> <p>1. Порушення статутних правил несення прикордонної служби особою, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону України.</p> <p>2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило тяжкі наслідки.</p> <p>Стаття 420. Порушення статутних правил несення бойового чергування</p> <p>1. Порушення статутних правил несення бойового чергування (бойової служби), встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу</p>	<p>2. Те саме діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.</p>		<p>Ч. 1 ст. 419 КК України – <i>уніфікація</i>, дві частини статті об'єднано в одну (найбільш типове і поширене діяння)</p> <p>Ч. 1 ст. 420, ч. 2 ст. 420 КК України – <i>уніфікація</i></p>
---	--	--	--

	<p>на Україну або для захисту та безпеки України.</p> <p>2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило тяжкі наслідки.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.</p>			
6.	<p>Стаття 227. Випуск або реалізація недоброякісної продукції</p> <p>Випуск на товарний ринок або інша реалізація споживачам недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції та товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах.</p> <p>Примітка. Під випуском або реалізацією недоброякісної продукції, вчиненими у великих розмірах, слід вважати розміри, що <u>перевищують триста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</u></p>	<p>Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 02.12.2010 № 2735-VI</p> <p>2) статтю 227 Кримінального кодексу України викласти в такій редакції: "Стаття 227. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції</p> <p>Умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах.</p> <p>Примітка. Під введенням в обіг (випуском на ринок України) небезпечної продукції, вчиненим у великих розмірах, слід вважати введення в обіг продукції, загальна вартість якої <u>перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян</u>".</p>	<p>Пояснювальна записка від 09.07.2010</p> <p>Цілі і завдання законопроекту</p> <p>Проект Закону України "Про ринковий нагляд і контроль продукції" має встановити правові та організаційні засади здійснення ринкового нагляду і контролю продукції.</p> <p>Основними завданнями законопроекту є:</p> <p>1) запровадження системи ринкового нагляду та контролю продукції відповідно до світових та європейських стандартів;</p> <p>3) запобігання надмірному та необґрунтованому втручання у здійснення господарської діяльності;</p> <p>8) <u>адаптація законодавства України до відповідних актів законодавства Європейського Союзу.</u></p>	<p>Примітка до статті 227 КК України зазнала змін – збільшення розміру наслідків кримінального правопорушення (до 500 нмдг – не є кримінальним правопорушенням) – <i>шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i></p>
7.	<p>Розділ VII-А</p> <p>ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНИХ</p>	<p>Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів</p>	<p>немає</p>	<p><i>виключення окремих норм із Особливої частини КК України</i></p>

	<p>ОСОБАХ ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ</p> <p>Стаття 235-1. Зловживання повноваженнями</p> <p>Стаття 235-2. Перевищення повноважень</p> <p>Стаття 235-3. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги</p> <p>Стаття 235-4. Комерційний підкуп</p> <p>Стаття 235-5. Підкуп особи, яка надає публічні послуги</p> <p>Стаття 368-1. Незаконне збагачення</p> <p>Стаття 369-1. Зловживання впливом</p>	<p>України щодо запобігання та протидії корупції» від 21.12.2010 № 2808-VI</p> <p>1. Визнати такими, що втратили чинність: Закон України "Про засади запобігання та протидії корупції"; Закон України "Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень; Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення".</p> <p>Розділ VII^A втратив чинність. Стаття 368⁻¹ втратила чинність. Стаття 369⁻¹ втратила чинність.</p>		
8.	<p>Стаття 202. Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг</p> <p>Стаття 203. Зайняття забороненими видами господарської діяльності</p> <p>Стаття 207. Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті</p> <p>Стаття 208. Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків</p> <p>Стаття 214. Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння</p> <p>Стаття 215. Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків</p> <p>Стаття 217. Незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірного клейма</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI</p> <p>У Кримінальному кодексі:</p> <p>1) статті 202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234 і 235 виключити;</p> <p>2) статті 12, 53 та 201 викласти в такій редакції: "Стаття 201. Контрабанда</p> <p>1. Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових</p>	<p>Пояснювальна записка від 27.09.2011</p> <p>Мета проекту Закону Проект Закону розроблено з метою гуманізації існуючих у законодавстві України санкцій за скоєння кримінальних правопорушень у сфері економіки і господарської діяльності.</p> <p>3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту Законопроект пропонується за вчинення злочинів у господарській сфері замість покарання у вигляді</p>	<p>статті 202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234 і 235 КК України – <i>виключення окремих норм із Особливої частини КК України</i></p> <p>стаття 201 КК України – декриміналізовано контрабанду товарів – це змінило об'єкт кримінального правопорушення, а саме характеристику предмета кримінального правопорушення – <i>звуження елемента</i></p>

<p>Стаття 218. Фіктивне банкрутство</p> <p>Стаття 220. Приховування стійкої фінансової неспроможності</p> <p>Стаття 221. Незаконні дії у разі банкрутства</p> <p>Стаття 223. Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску</p> <p>Стаття 225. Обман покупців та замовників</p> <p>Стаття 226. Фальсифікація засобів вимірювання</p> <p>Стаття 228. Примушування до антиконкурентних узгоджених дій</p> <p>Стаття 234. Незаконні дії щодо приватизаційних паперів</p> <p>Стаття 235. Недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання</p> <p>Стаття 201. Контрабанда</p> <p>1. Контрабанда, тобто переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо</p>	<p>речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.</p> <p>2. Та сама дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища.";</p> <p>19) у статті 219: доповнити приміткою такого змісту: "Примітка. У статтях 219, 222 цього Кодексу матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян".</p>	<p>позбавлення волі запровадити санкцію у вигляді штрафу. Штраф може бути замінений судом на інше покарання лише у випадку його несплати в термін, установлений судовим рішенням.</p> <p>Зазначена модель пропонується також і для тих випадків, коли суб'єктом злочину є службова особа юридичної особи приватного права (статті 364¹ "Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми", 365¹ "Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми" Кримінального кодексу України).</p> <p>Водночас законопроект скасовує <u>кримінальну відповідальність за ті діяння у сфері господарської діяльності, які на сьогодні втратили ознаки підвищеної суспільної небезпеки, достатньої для переслідування їх у кримінальному порядку.</u></p>	<p><i>складу кримінального правопорушення</i></p> <p>Додано примітку до статті 219 КК України: у статтях 219, 222 цього Кодексу матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян – встановлено найнижчий розмір наслідків (до 500 нмдг – не є кримінальним правопорушенням) – <i>шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i></p>
--	---	---	---

<p>яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею.</p> <p>Примітка. Контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 219. Доведення до банкрутства Доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином - засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиту.</p> <p>Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами</p> <p>1. Надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів</p>			
---	--	--	--

	<p>чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності.</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди.</p>			
9.	<p>Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем</p> <p>3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу.</p> <p>Примітка. 1. Службовими особами у статтях 364, <u>365</u>, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 № 746-VII</p> <p>1) у статті 364: частину третю виключити;</p> <p>в абзацах першому та другому пункту 1 примітки до статті цифри "365" виключити;</p> <p>у пункті 3 примітки до статті цифри "365-1" виключити;</p> <p>3) статтю 365 викласти в такій редакції: "Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу</p> <p>1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб.</p>	<p>Пояснювальна записка від 31.01.2013</p> <p>Так, у Резолюції №1862 від 26.01.2012 року Парламентська Асамблея Ради Європи чітко підкреслила, що Статті 364 та 365 Кримінального кодексу України є занадто широкими у застосуванні та, по суті, дозволяють пост фактум криміналізацію звичайних політичних рішень. <u>Це суперечить принципу верховенства права та є неприйнятним.</u> Тому Асамблея закликала владу України невідкладно внести зміни у ці дві статті Кримінального кодексу у відповідності до стандартів Ради Європи та зняти обвинувачення проти колишніх членів уряду, висунуті за цими статтями.</p> <p>Крім того, взірць конструкції зловживання владою міститься у статті 19 Конвенції ООН проти корупції, який слід використати і йти шляхом, яким рухається весь цивілізований світ.</p>	<p>Ч. 3 ст. 364 КК України – <i>виключення частини статті, що передбачає особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення, не уніфікація, бо такого суб'єкта кримінального правопорушення виключено із примітки до статті 364 КК України</i></p> <p>Як вказано у Пояснювальній записці, <u>зі статті 364 КК України виключається частина третя, якою наразі передбачається відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, із одночасною криміналізацією таких діянь новою редакцією статті 365 КК України в межах перевищення влади або службових повноважень.</u></p>

<p>Для цілей статей 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.</p> <p>3. Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень</p> <p>1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб.</p> <p>2. Перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність</p>	<p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.";</p> <p>4) статті 365¹, 423 і 424 виключити;</p> <p>5) статтю 425 доповнити приміткою такого змісту: "Примітка. 1. Під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.</p> <p>2. У статтях 425-426 цього Кодексу істотною шкодою, якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, <u>яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками</u> за тієї самої умови вважається шкода, <u>яка у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян"</u>.</p>	<p>Таким чином, <u>гармонізація національного кримінального законодавства із положеннями Конвенції ООН проти корупції дозволить не лише виконати міжнародно-правові зобов'язання України, але й наблизити національну правову систему до високих стандартів правової держави та принципів верховенства права</u>, тобто гарантувати конституційні права та свободи людини і громадянина.</p>	<p>Стаття 365 КК України – <i>звуження елемента складу кримінального правопорушення</i> – деталізовано суб'єкта кримінального правопорушення: спеціальний суб'єкт – працівник правоохоронного органу</p> <p>статті 365¹, 423 і 424 КК України – виключення спеціальних норм із Особливої частини КК України</p> <p>Додано примітку до статті 425 КК України: встановлено найнижчий розмір наслідків для статей 425 і 426 КК України – <i>шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i></p>
---	--	--	--

<p>потерпілого, діями, за відсутності ознак катування.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.</p> <p>Стаття 365-1. Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми</p> <p>Стаття 423. Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем</p> <p>Стаття 424. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень</p> <p>Стаття 425. Недбале ставлення до військової служби</p> <p>1. Недбале ставлення військової службової особи до служби, якщо це заподіяло істотну шкоду.</p> <p>2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.</p> <p>Стаття 426. Бездіяльність військової влади</p> <p>1. Умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне</p>			
--	--	--	--

<p>правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду.</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.</p>			
<p>10. Стаття 110-1. Екстремістська діяльність</p> <p>Стаття 151-1. Наклеп</p> <p>Стаття 162. Порушення недоторканності житла</p> <p>1. Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, блокування до них доступу, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.</p> <p>Стаття 295. Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку</p> <p>Публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, блокування доступу до житла, будівель, споруд чи іншого володіння осіб, підприємств, установ чи організацій, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23.02.2014 № 767-VII</p> <p>2) статті 110⁻¹ та 151⁻¹ виключити;</p> <p>3) у статті 162: в абзаці першому частини першої слова "блокування до них доступу" виключити;</p> <p>8) у статті 295: в абзаці першому слова "блокування доступу до житла, будівель, споруд чи іншого володіння осіб, підприємств, установ чи організацій" виключити;</p> <p>10) у статті 341: частину другу виключити;</p> <p>12) у статті 343: частину першу викласти в такій редакції: "1. Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу чи працівника</p>	<p>Пояснювальна записка від 07.02.2014</p> <p><u>У зв'язку з техніко-юридичними проблемами</u> прийняті парламентом 16 січня 2014 року закони не були скасовані. Відтак питання щодо чинності даних документів залишається неврегульованим.</p> <p>Цим законопроектом пропонується вирішити вказану проблему, скасувавши низку законів, прийнятих Верховною Радою України 16 січня 2014 року, і повернувшись до попередніх редакцій вказаних документів.</p>	<p>статті 110⁻¹ та 151⁻¹ КК України – <i>виключення окремих норм із Особливої частини КК України</i></p> <p>ч. 1 ст. 162 КК України – <i>зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення (діяння)</i></p> <p>Стаття 295 КК України – <i>зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення (діяння)</i></p>

<p>розповсюдження матеріалів такого змісту.</p> <p>Стаття 341. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд</p> <p>1. Захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкодження нормальній роботі підприємств, установ, організацій.</p> <p>2. Блокування будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою перешкодження нормальній роботі підприємств, установ, організацій.</p> <p>Стаття 343. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби</p> <p>1. Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби, їхніх близьких родичів або членів сім'ї, розповсюдження матеріалів або інформації, що мають явно образливий характер та демонструють зухвалу зневагу до працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби, тиск, залякування чи вплив у</p>	<p>державної виконавчої служби <u>з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення</u>".</p> <p>17) статті 361⁻³, 361⁻⁴ і 362⁻¹ виключити;</p> <p>18) у статті 376: частину першу викласти в такій редакції: "1. Втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення".</p>		<p>Ч. 2 ст. 341 КК України – <i>виключення частини статті, яка передбачає простий склад кримінального правопорушення (у цій статті було два простих склади кримінального правопорушення)</i></p> <p>Ч. 1 ст. 343 КК України – <i>звуження елемента складу кримінального правопорушення – суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (виключено помсту як мету)</i></p> <p>статті 361⁻³, 361⁻⁴ і 362⁻¹ КК України – <i>виключення окремих норм із Особливої частини КК України</i></p> <p>Ч. 1 ст. 376 КК України – <i>звуження елемента складу кримінального правопорушення – суб'єктивна сторона кримінального правопорушення (виключено помсту як мету)</i></p>
---	---	--	--

<p>будь-який інший спосіб на працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби, вчинені <u>з метою помсти, перешкоджання виконанню ним службових обов'язків чи з метою домогтися прийняття незаконного рішення, або публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.</u></p> <p>Стаття 361-3. Несанкціоноване втручання в роботу державних електронних інформаційних ресурсів або інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем, критичних об'єктів національної інформаційної інфраструктури</p> <p>Стаття 361-4. Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, що оброблюється в державних електронних інформаційних ресурсах</p> <p>Стаття 362-1. Несанкціоновані дії з інформацією, що оброблюється в державних електронних інформаційних ресурсах або інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних системах критичних об'єктів національної інформаційної інфраструктури, вчинені особою, яка має право доступу до такої інформації</p> <p>Стаття 376. Втручання в діяльність судових органів</p>			
--	--	--	--

	<p>1. Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про суддю, його близьких родичів або членів сім'ї, розповсюдження матеріалів або інформації, що мають явно образливий характер та демонструють зухвалу зневагу до судді або правосуддя, тиск, залякування чи втручання в будь-який інший спосіб у діяльність судді, вчинені <u>з метою помсти, перешкоджання виконанню суддею службових обов'язків чи з метою домогтися винесення неправосудного рішення</u>, або публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.</p>			
<p>11.</p>	<p>Стаття 381-1. Невиконання слідчим вказівок прокурора</p> <p>1. Умисне систематичне невиконання слідчим органу досудового розслідування законних вказівок прокурора, наданих ним письмово в установленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку, при здійсненні кримінального провадження.</p>	<p>Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII</p> <p>статтю 381⁻¹ Кримінального кодексу України виключити.</p>	<p>Пояснювальна записка від 31.10.2013</p> <p>Законопроект спрямований на вдосконалення законодавчих засад організації та діяльності прокуратури України <u>з метою імплементації європейських стандартів</u>, позбавлення прокуратури надмірних повноважень щодо здійснення нагляду за додержанням законів, запровадження положень, покликаних підвищити професійність прокурора та його незалежність, а також передбачити участь органів прокурорського самоврядування у вирішенні</p>	<p>Стаття 381-1 КК України – <i>виключення окремої норми із Особливої частини КК України</i></p>

			питань, пов'язаних із діяльністю прокуратури.	
12.	Стаття 389. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі 1. Ухилення <u>від сплати штрафу</u> або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю особою, засудженою до цих видів покарань.	Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII абзац перший частини першої статті 389 Кримінального кодексу України викласти в такій редакції: "1. Ухилення від позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю особою, засудженою до такого виду покарання".	Пояснювальна записка від 14.08.2015 Мета і шляхи її досягнення Метою законопроекту є <u>підвищення ефективності діяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів та забезпечення належної реалізації завершальної стадії судового розгляду, – примусового виконання рішень.</u>	Ч. 1 ст. 389 КК України – <i>зміна складу кримінального правопорушення шляхом усунення альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення (діяння)</i>
13.	Стаття 205. Фіктивне підприємництво 1. Фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. 2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам. Примітка. Матеріальна шкода, яка заподіяна фізичним особам, вважається великою, якщо вона у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а матеріальна шкода, яка заподіяна державі або юридичним особам, вважається великою, якщо вона у тисячу і більше разів перевищує	Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» від 18.09.2019 № 101-IX 1) статтю 205 виключити; 2) у статті 212: у примітці слова "тисячу", "три тисячі" та "п'ять тисяч" замінити відповідно словами "три тисячі", "п'ять тисяч" та "сім тисяч".	Пояснювальна записка від 29.08.2019 Законопроект спрямований на <u>усунення практики застосування статті 205 КК України як інструменту зловживань та у спосіб, що не відповідає меті кримінальної відповідальності, та на гуманізацію кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.</u>	Стаття 205 КК України – <i>виключення окремої норми із Особливої частини КК України</i> Примітка до ст. 212 КК України – <i>збільшення розміру наслідків кримінального правопорушення (до 3000 нмдг – не є кримінальним правопорушенням) – шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i>

<p>неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p> <p>Стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)</p> <p>Примітка. Під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, <u>які в тисячу і більше разів</u> перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, <u>які в три тисячі і більше разів</u> перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, <u>які в п'ять тисяч і більше разів</u> перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.</p>			
<p>14. Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підірваних грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів</p> <p>1. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання,</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19.06.2020 № 738-ІХ</p> <p>1) у назві та абзаці першому частини першої статті 199 слова "державних цінних паперів" замінити словами "державних цінних паперів, що існують у паперовій формі";</p>	<p>Пояснювальна записка від 23.10.2019</p> <p>Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, передбачено <u>необхідність</u> <u>приведення</u></p>	<p>Ч. 1 ст. 199 КК України – <i>звуження елемента складу кримінального правопорушення</i> – об'єкта кримінального правопорушення, а саме характеристику предмета кримінального правопорушення</p>

<p>ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту, а також збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного податку, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.</p> <p>Стаття 223². Порухення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів</p> <p>1. Невнесення службовою особою емітента чи професійного учасника фондового ринку змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку, а так само інше порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів, якщо воно призвело до втрати системи реєстру (її частини).</p> <p>Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів</p> <p>1. Виготовлення з метою збуту, збут чи використання іншим чином підроблених недержавних цінних паперів.</p>	<p>5) статтю 223² виключити;</p> <p>б) у статті 224:</p> <p>а) назву викласти в такій редакції: "Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів)";</p> <p>б) в абзаці першому частини першої слово "недержавних" виключити та доповнити словами "(крім державних цінних паперів), що існують у паперовій формі".</p>	<p><u>чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері фінансових послуг, корпоративного управління та діяльності компаній.</u></p>	<p>Стаття 223² КК України – <i>виключення окремої норми із Особливої частини КК України</i></p> <p>Ч. 1 ст. 224 КК України – <i>звуження елемента складу кримінального правопорушення – об'єкта кримінального правопорушення, а саме характеристики предмета кримінального правопорушення</i></p>
<p>15. Стаття 366¹. Декларування недостовірної інформації</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за</p>	<p>Пояснювальна записка від 03.12.2020</p>	<p>Хоч неконституційну статтю 366-1 КК України виключили, проте цим</p>

<p>{Статтю 366⁻¹ визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 13-р/2020 від 27.10.2020}</p> <p>Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації.</p> <p>Примітка. Суб'єктами декларування є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p><u>Відповідальність за цією статтею за подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.</u></p>	<p>декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 04.12.2020 № 1074-IX</p> <p>2. У Кримінальному кодексі України:</p> <p>1) статтю 366⁻¹ виключити;</p> <p>2) доповнити статтями 366⁻² і 366⁻³ такого змісту:</p> <p>"Стаття 366⁻². Декларування недостовірної інформації</p> <p>1. Умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.</p> <p>2. Умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції", якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.</p> <p>Примітка. Суб'єктами декларування у цій статті та статті 366-3 цього Кодексу є особи, які зазначені у пункті 1, підпунктах</p>	<p>Конституційний Суд України вважає, що встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації є надмірним покаранням за вчинення цих правопорушень. <u>Негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтею 366-1 КК України, непропорційні шкоді, яка настала або могла настати у разі вчинення відповідних діянь.</u></p>	<p>Законом додали ст.ст. 366-2, 366-3 КК України</p> <p>Однак якщо проаналізувати зміст ст. 366-2 КК України, то відбулася декриміналізація: збільшення розміру наслідків кримінального правопорушення (до 500 нмдг – не є кримінальним правопорушенням) – звуження елемента складу кримінального правопорушення – об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а саме розмір наслідків кримінального правопорушення</p>
--	--	---	---

		<p>"а" і "в" пункту 2 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції", які відповідно до частин першої, другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції" зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p>Стаття 366³. Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування</p> <p>Умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України "Про запобігання корупції".</p>		
16.	<p>Стаття 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок</p> <p>1. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних чи голографічних захисних елементів.</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 15.12.2021 № 1965-IX</p> <p>2. Статтю 216 Кримінального кодексу України виключити.</p>	<p>Пояснювальна записка від 18.05.2020</p> <p>Метою прийняття проекту Закону є скасування неефективної системи маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних.</p> <p><u>У зв'язку з цим існує необхідність виключення кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених,</u></p>	<p>Стаття 216 КК України – виключення окремої норми із Особливої частини КК України</p>

			одержаних чи підроблених контрольних марок.	
17.	<p>Стаття 368-2. Незаконне збагачення <i>{Статтю 368-2 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2019 від 26.02.2019}</i></p> <p>Стаття 375. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови <i>{Статтю 375 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-р/2020 від 11.06.2020}</i></p>	<p>Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 № 3233-IX</p> <p>15) статті 368² і 375 виключити.</p>	<p>Пояснювальна записка від 28.11.2022</p> <p>Законопроект має на меті усунення виявлених в практиці <u>правозастосування суперечностей між положенням санкцій статей Особливої частини КК і положеннями статей Загальної частини КК</u> в частині встановлення караності окремих кримінальних правопорушень.</p>	<p>статті 368² і 375 КК України – виключення окремих норм із Особливої частини КК України</p>
18.	<p>Стаття 416. Порухення правил польотів або підготовки до них Порухення правил польотів або підготовки до них, а також порухення правил експлуатації літальних апаратів, що спричинило катастрофу або інші тяжкі наслідки.</p> <p>Стаття 417. Порухення правил кораблеводіння Порухення правил кораблеводіння, що спричинило загибель людей, загибель корабля або інші тяжкі наслідки.</p>	<p>Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України щодо удосконалення положень чинного законодавства в частині кримінальної відповідальності за скоєння військових кримінальних правопорушень, пов'язаних із порухеннями правил експлуатації бойових чи спеціальних машин, виконання польотів чи підготовки до них, кораблеводіння» від 06.09.2023 № 3380-IX</p> <p>2. Статті 416 і 417 викласти в такій редакції: "Стаття 416. Порухення правил польотів або підготовки до них 1. Порухення правил польотів або підготовки до них, а також порухення</p>	<p>Пояснювальна записка від 26.05.2023</p> <p>Законопроект спрямований на <u>забезпечення правової визначеності стосовно відповідальності певної категорії військовослужбовців</u>, задіяних у виконанні завдань з експлуатації бойових чи спеціальних машин, виконання польотів чи підготовки до них, кораблеводіння.</p>	<p>Примітка до ст.ст. 416 і 417 КК України – встановлено найнижчий розмір наслідків (до 600 нмдг – не є кримінальним правопорушенням) – <i>шляхом внесення змін до примітки статті Особливої частини КК України</i></p>

правил експлуатації літальних апаратів, що спричинило потерпілому тяжкі тілесні ушкодження або завдало матеріальної шкоди у великому розмірі.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило катастрофу або інші тяжкі наслідки.

Примітка. Матеріальною шкодою у великому розмірі у статтях 416 і 417 цього Кодексу вважається шкода, яка у шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Тяжкими наслідками у статтях 416 і 417 цього Кодексу вважаються наслідки, які полягають у заподіянні матеріальної шкоди (збитків) у вигляді безповоротної втрати літального апарату, корабля або якщо вартість відновлення (ремонт) літального апарату, корабля у шістдесят тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 417. **Порушення правил кораблеводіння**

1. Порушення правил кораблеводіння, що спричинило потерпілому тяжкі тілесні ушкодження або завдало матеріальної шкоди у великому розмірі.

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки".

ЗМІНИ, ЯКІ ПРОПОНУЮТЬСЯ У ПРОЄКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ

№	Чинний КК України	Проект нового КК України	Зміни, які пропонуються
1.	<p>Стаття 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами</p> <p>2. Носіння, <u>виготовлення, ремонт</u> або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу.</p>	<p>Стаття 7.3.4. Незаконний обіг зброї чи боєприпасів</p> <p>Особа, яка боєприпаси до вогнепальної стрілецької зброї у кількості десять і більше одиниць або зброю незаконно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) набула, 2) виготовила, 3) відремонтувала, 4) зберігала, 5) переміщувала або 6) збула, – <p>вчинила злочин 3 ступеня.</p> <p>Стаття 7.3.13. Незаконний обіг боєприпасів до вогнепальної стрілецької зброї у незначній кількості, гладкоствольної мисливської зброї</p> <p>Особа, яка боєприпаси до вогнепальної стрілецької зброї у кількості до десяти одиниць, гладкоствольну мисливську зброю незаконно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) набула, 2) виготовила, 3) відремонтувала, 4) зберігала, 5) переміщувала або 6) збула, – <p>вчинила проступок.</p>	<p>Декриміналізація виготовлення і ремонту холодної зброї</p>

2.	Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво		Декриміналізація
3.	Стаття 303. Сугенерство або втягнення особи в заняття проституцією		Декриміналізація
4.	Стаття 354. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації: активний та пасивний підкуп працівника будь-якого підприємства, установи чи організації незалежно від того, йдеться про державне, комунальне чи приватне підприємство.	У статтях розділу 7.9 «адресатом» і суб'єктом активного підкупу є функціонер чи працівник приватної сфери, а в статтях 9.5.5, 9.5.6 – публічна службова особа.	Декриміналізація активного та пасивного підкупу «рядових» працівників державних та комунальних підприємств, установ чи організацій
5.	Стаття 358. Підроблення документів, <u>печаток, штампів</u> та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів	Стаття 7.8.4. Підроблення офіційного документа , його видання, збут чи використання Особа, яка: 1) підробила офіційний документ з метою його використання ним чи іншою особою, 2) видала підроблений офіційний документ, 3) збула підроблений офіційний документ або 4) використала його, – вчинила злочин 1 ступеня.	Декриміналізація виготовлення підроблених печаток і штампів з метою їх використання чи збуту та їх збут
6.	Стаття 359. Незаконні <u>придбання</u> , збут або <u>використання</u> спеціальних технічних засобів отримання інформації.	Стаття 9.7.18. Збут спеціального технічного засобу отримання інформації.	Декриміналізація незаконного придбання і використання спеціальних технічних засобів отримання інформації
7.	Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу		Декриміналізація
8.	Стаття 368. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою	У статтях 9.5.5 і 9.5.6, відповідно, адресатом активного підкупу та суб'єктом пасивного підкупу називається публічна службова	Декриміналізація активного та пасивного підкупу іноземних публічних службових осіб

	Стаття 369. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі	особа. При цьому, як впливає з п. 50 ч. 2 ст. 1.4.1, поняття «публічна службова особа» не охоплює іноземних публічних службових осіб, коло яких окремо окреслює п. 19 ч. 2 ст. 1.4.1.	
9.	Стаття 435. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею		Декриміналізація
10.	Стаття 112. Посягання на життя державного чи громадського діяча Стаття 348. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця Стаття 348¹. Посягання на життя журналіста Стаття 379. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя Стаття 400. Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги Стаття 443. Посягання на життя представника іноземної держави	Стаття 4.1.5. Вбивство Особа, яка спричинила смерть іншій людині, – вчинила злочин 7 ступеня.	Уніфікація
11.	Стаття 181. Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів	Стаття 4.2.6. Спричинення тяжкої шкоди здоров'ю Стаття 4.2.7. Спричинення значної шкоди здоров'ю	Уніфікація

		Стаття 4.2.8. Спричинення істотної шкоди здоров'ю	
12.	Стаття 132. Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби	Стаття 4.7.6. Розголошення інформації про стан здоров'я та лікарської таємниці	Уніфікація
13.	Стаття 173. Грубе порушення угоди про працю 1. Грубе порушення угоди про працю службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також окремим громадянином або уповноваженою ними особою шляхом обману чи зловживання довірою або примусом до виконання роботи, не обумовленої угодою. 2. Ті самі дії, вчинені стосовно громадянина, з яким укладена угода щодо його роботи за межами України. Стаття 150. Експлуатація дітей Стаття 150¹. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом	Стаття 4.4.7. Примушування Особа, яка примушувала іншу людину вчинити чи не вчинювати певну дію, крім випадків примушування, передбачених іншими статтями цього Кодексу, – вчинила злочин 3 ступеня.	Уніфікація
14.	Стаття 133. Зараження венеричною хворобою	Стаття 4.2.6. Спричинення тяжкої шкоди здоров'ю	Уніфікація
15.	Стаття 137. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей 1. Невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я	Стаття 4.3.4. Створення небезпеки для життя чи здоров'я іншої людини Особа, яка небезпеку настання особливо тяжкої шкоди або значної чи тяжкої шкоди здоров'ю іншої людини: 1) створила або	Уніфікація

	<p>неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого.</p> <p>Стаття 140. Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником</p> <p>1. Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого.</p>	<p>2) не відвернула, будучи зобов'язаною та маючи можливість її відвернути, – вчинила злочин 1 ступеня.</p>	
16.	<p>Стаття 139. Ненадання допомоги хворому медичним працівником</p> <p>1. Ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого.</p>	<p>Стаття 4.3.5. Залишення в небезпеці</p> <p>Особа, яка завідомо залишила без допомоги іншу людину, життю якої загрожувала реальна небезпека і яка була позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, якщо особа:</p> <p>1) була зобов'язана піклуватися про цю людину і мала змогу надати їй допомогу або</p> <p>2) сама поставила цю людину в небезпечний для її життя стан, – вчинила злочин 1 ступеня.</p>	Уніфікація
17.	<p>Стаття 151. Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги</p>	<p>Стаття 4.11.9. Обмеження свободи пересування чи прав громадянства</p> <p>Особа, яка:</p> <p>1) незаконно обмежила свободу пересування іншої людини, вільний вибір нею місця проживання чи право вільно залишати територію України,</p>	Уніфікація

		<p>2) позбавила громадянина України права в будь-який час повернутися в Україну,</p> <p>3) незаконно позбавила громадянина України громадянства чи права змінити громадянство,</p> <p>4) вигнала громадянина України за межі України або</p> <p>5) видала його іншій державі, – вчинила злочин 3 ступеня.</p>	
18.	<p>Стаття 318. Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів</p> <p>Стаття 319. Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин</p>	<p>Стаття 7.8.4. Підроблення офіційного документа, його видання, збут чи використання</p> <p>Особа, яка:</p> <p>1) підробила офіційний документ з метою його використання ним чи іншою особою,</p> <p>2) видала підроблений офіційний документ,</p> <p>3) збула підроблений офіційний документ або</p> <p>4) використала його, – вчинила злочин 1 ступеня.</p>	Уніфікація
19.	<p>Стаття 201¹. Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України</p> <p>Стаття 300. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію</p>	<p>Стаття 6.4.4. Контрабанда</p> <p>Особа, яка товари у значному розмірі переміщувала через митний кордон України:</p> <p>1) без передбаченого законом декларування,</p> <p>2) поза митним контролем або</p> <p>3) з приховуванням від митного контролю, – вчинила злочин 3 ступеня.</p>	Уніфікація

	<p>Стаття 301. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів</p> <p>Стаття 305. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів</p>		
20.	<p>Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів</p>	<p>Стаття 6.3.21. Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом</p> <p>Особа, яка:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) набула чи використала активи (доходи), щодо яких фактичні обставини свідчать про їх одержання, прямо чи опосередковано, повністю чи частково, шляхом вчинення предикатного діяння, або володіла ними, крім особи, яка вчинила предикатне діяння, 2) перетворила або передала такі активи (доходи) з метою приховування чи маскуванню їх злочинного походження, 3) допомогала уникнути відповідальності особі, залученій до здійснення легалізації (відмивання), або 4) приховала чи маскувала справжній характер таких активів (доходів), джерела їх походження, місцезнаходження, розпорядження ними, переміщення або права на них, – <p>вчинила злочин 3 ступеня.</p>	Уніфікація

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2023

АКТ

07.09. 2023

Львів

№ 80

**Про впровадження результатів дисертації
Пустової Наталії Олександрівни на тему
«Поняття, підстави та способи
декриміналізації у кримінальному праві
України» в освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 ПФПНП ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, професора, підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального права і криминології факультету № 1 ПФПНП ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, доцента Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за освітньо-науковою програмою «Право» зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспірантки кафедри кримінального права і криминології факультету № 1 ПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ Пустової Наталії Олександрівни на тему «Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві України».

Проаналізовано основні результати дисертації Пустової Н. О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Pustova Nataliia. Decriminalization in criminal law of Ukraine. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Recht. Kommunikation. Gesellschaft. Le droit. La communication. La société*: матеріали науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами), (м. Львів, 09 квіт. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 108–110.
2. Пустова Н. О. Загальний огляд підстав декриміналізації. *International scientific and practical conference «Legal sciences: research and European innovations»*: conference proceedings, Apr. 23–24, 2021. Czestochowa: Baltija Publishing, 2021. Pp. 213–216. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-55>.
3. Пустова Н. О. Основні принципи декриміналізації. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (м. Львів, 25 черв. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 222–226.
4. Пустова Н. О. Адміністративна преюдиція як правовий інструмент криміналізації і декриміналізації правопорушень. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудн. 2021 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 99–102.
5. Пустова Н. О. Принципи декриміналізації кримінально-правових заборон. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Том 65. С. 278–282. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.51>.
6. Пустова Н. О. Поняття та сутність декриміналізації. *Публічне право*. 2021. № 4 (44). С. 57–64. DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-44-6>.
7. Пустова Н. О. Вплив декриміналізації суспільних відносин на ефективність правового регулювання у сфері економіки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 1. Pp. 123–128.
8. Пустова Н. О. Декриміналізація кримінальних правопорушень у контексті кримінально-правової політики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 297–302. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.68>.
9. Пустова Н. О. Декриміналізація як тенденція розвитку Особливої частини кримінального закону в Україні. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, (м. Миколаїв, 28–29 груд. 2022 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 435–438. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-117>.

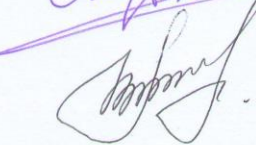
10. Pustova Nataliia. Goals and methods of decriminalization. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Recht. Kommunikation. Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами), (м. Львів, 30 берез. 2023 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 118–119.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Пустової Н. О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Теорія кримінально-правової кваліфікації» та «Кримінально-правова кваліфікація», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

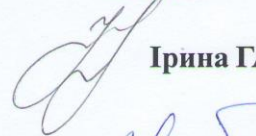
Руслан СТРОЦЬКИЙ

Людмила ПАВЛИК

Руслан ШЕХАВЦОВ

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Ірина КРАВЕЦЬ